

II.

VZNIK SLOVANSKÝCH ŠTÁTŮ A ZAČÍATKY SLOVANSKEJ KULTÚRY

„Neexistujú nijaké dejiny o sebe. Dejiny jednej rodiny sa javia inak pre každého jej člena... dejiny doby inak pre každý národ...“

Život sveta ide svojou vlastnou cestou a nestará sa o to, ako sa o ňom uvažuje. Je veľkým omylom teoretikov (tým skôr politikov, ekonómov a finančníkov-miliardárov – pozn. V. T.), keď veria, že ich miesto je na čele a nie na konci veľkých udalostí...“

Štátnik „nevie“, čo robí...; politický doktrinár vždy vie, čo sa musí urobiť; jeho činnosť... je napriek tomu tá najneúspešnejšia, a tým v dejinách najbezcenejšia.“

O. Spengler, Zánik Západu, [263, s. 350-351, 346]

Dejiny európskej historiografie a kultúry sú skresľované. Od školských lavíc a vysokoškolských katedier sa do hláv poslucháčov dostávajú zväčša mylné a skreslené predstavy. Je to klamný pohľad na európske dejiny a kultúru, na jej formovanie, premeny, východiská a podnety, z ktorých čerpala a ktoré ju utvárali. Takýto pohľad má svoje korene vo vzťahu západnej Európy k Byzancii a s udalosťami, ktoré stali pri kolíske západnej spoločnosti a jej vzťahov k Byzancii, ktorý pretrvával a v mnohom ešte pretrváva len v pozmenených formách.

Keď o byzantskej kultúre hovoria západní intelektuáli, potom často s pejoratívnym podtextom a zafarbením ako o orientálnej, čo sa v bežnej reči rozumie ako čosi menejcenné alebo dekadentné a úpadkové. Väčšinou je tomu tak bez konkrétnych znalostí. Výskum byzantskej kultúry sa okrem niekoľkých špecialistov netešil väčšiemu záujmu historikov. Všeobecná vedomosť Európanov o Byzancii a byzantskej kultúre je veľmi nízka. Západná Európa byzantskú (i slovanskú) kultúru a dejiny vydedila z Európy a z učebníc dejín, z európskej kultúry, filozofie, umenia i literatúry. Nemá v nich zastúpenie alebo len okrajovými poznámkami.

Byzantská kultúra, filozofia a umenie sú priamym pokračovaním klasickej gréckej (antickej) vzdelanosti, filozofie a umenia, ktorá integrovala aj rímsku antiku. Kým však pre Západ klasická grécka kultúra a spoločnosť od renesancie predstavuje nedosiahnuteľný vzor, byzantská kultúra ako priama pokračovateľka klasickej gréckej kultúry nenašla v Európe zodpovedajúci záujem a pozornosť a už vôbec nie miesto, aké jej v európskej vzdelanosti, kultúre a dejinách patrí.

Vydedenie Byzancie, jej filozofie, myšlienkového, kultúrneho a literárneho dedičstva z Európy má ešte iný dôsledok. Bola to byzantská kultúra, ktorá stála pri začiatkoch slovanskej kultúry a v konfrontácii so západnou kultúrou od 9. storočia nielenže v ničom nezaostávala, ale naopak. Priznáva to aj Jacques Le Goff, keď hovorí o primitívnom technickom vybavení stredovekej západnej Európy: „*technický svet stredovekej západnej Európy je... charakterizovaný svojou primitívnosťou.*“, a za túto svoju chudobu, „*za túto technickú stagnáciu sú v plnej šírke zodpovedné sociálne štruktúry a mentalita.*“ [115, s. 203] A týka sa to nielen pluhu, o ktorom J. Le Goff hovorí, že „*stredoveký pluh skoro s určitosťou pochádza z kolieskového pluhu, ktorý v 1. storočí popísal Plinius Starší... Filologické bádanie s veľkou pravdepodobnosťou dokazuje, že pluh bol do istej miery rozšírený v slovanských krajinách – na Morave pred vpádom Madarov na začiatku 10. storočia, a možno vo všetkých slovanských krajinách pred vpádom Avarov v roku 568, pretože slovná zásoba, ktorá sa k tomu vzťahuje, je spoločná vo všetkých slovanských vetvách a pochádza z dôb, ktorá predchádzala ich rozdeleniu, ku ktorému došlo v dôsledku postupu Avarov.*“ [115, s. 202] Okrem iného z Moravského Jána na Záhorí máme najstarší nález súboru železných súčiastok k ornému pluhu u západných Slovanov. [172, s. 44]

Plinius starší hovoril o Slovanoch ako o Venedoch a s nimi súvisí aj opis pluhu, ktorý bol medzi Venedmi rozšírený. Slovania predstavujú pôvodné a najstaršie stredoeurópske obyvateľstvo, ktoré si napriek pokra-

čujúcej diferenciácii stále udržiavalo jazykovú príbuznosť, o ktorej väčšina historikov a jazykovedcov hovorí ako o jazykovej jednote. Presuny kmeňov vo vnútri slovanskej príbuznosti neznamenali príchod nového etnika a prevrstvenie pôvodného, skôr išlo o jeho posilnenie a obohatenie o nové prvky, novú slovnú zásobu, nový spôsob výroby, nové zvyky, nové prvky kultúry i organizačnú podobu. To sa vzťahuje nielen na územie dnešného Slovenska, Moravy a Čiech, ale aj Poľska, Ukrajiny, Ruska i na Balkán, na dnešné Bulharsko i južných Slovanov (Srbsko, Macedónia, Chorvátsko, Slovinsko, Čierna Hora, Bosna s Hercegovinou).

Príchod nového obyvateľstva na tieto územia a počiatkové vzťahy s pôvodným obyvateľstvom iste neboli idylické a bezbolestné, ale tam, kde bol dostatočne silný pôvodný domáci substrát (a ten bol všade okrem azda Balkánu, kde síce Srbi a Chorváti prišli do prostredia so slovanským, ale značne zdecimovaným obyvateľstvom), uchoval si prevahu a dominantné postavenie. Výbojné kmene po príchode na určitý čas získali síce nadvládu, ale zväčša sa dlhšie neudržali a odišli (germánske kmene) alebo sa asimilovali (keltské kmene), alebo boli zničené (Avari). Pri dlhšom zotrúvaní začali strácať dominantné postavenie, pokiaľ ho predtým získali. Svedectvo o tom podáva aj byzantský cisár Lev VI. Múdry (886–912) v spise o vojnovnej taktike: *„Slovanské kmene sa navzájom podobali spôsobom života a mravov. Boli tiež slobodné a nechceli žiť v otroctve alebo poddanstve, najmä vtedy, keď bývali v pôvodnej vlasti za Dunajom. Keď sa odtiaľ presťahovali a boli prinútení prijať poddanstvo, nechceli dobrovoľne poslúchať nikoho iného iba samých seba. Pokladali totiž za lepšie trpieť pod útlakom vládcov pochádzajúcich z ich vlastného kmeňa, ako slúžiť a podliehať romajským zákonom. Aj tí, ktorí prijali sviatosť spásonosného krstu, žijú týmto spôsobom života až do dnešných čias podľa zaužívaných zvykov svojej dávnej slobody.*

Mali hojnosť mužov a dobre znášali útrapy. Vydržali horúčavy, mráz, dážď, nedostatnosť odevov i životných potrieb.“ [142, s. 210]

Slovania, zvyknutí na slobodu a ochotní poslúchať vládcov pochádzajúcich iba zo svojich kmeňov, ako roľníci nepoznali túžbu po bohatstve, nevedeli čo je hromadiť majetok, nepoznali mamónárske prístupy k majetku a peniazom. V cudzom svete sa uspokojovali iba s tým, čo nevyhnutne potrebovali na živobytie, a boli ochotní znášať útrapy. Pre Slovanov hromadenie majetku nebolo zmyslom, a to nielen na byzantskom území. Potvrďuje to aj správa Al-Marwaziho z 11. storočia o veľkomoravských Slovanoch, ktorá sa dochovala v *„Knihe o prirodzených vlastnostiach živočíchov“*, kde uviedol, že *„Slovania nemajú veľa imania“*. [220, s. 140] O pracovitosti Slovanov písal Ibrahim ibn Jackub v *„Správe o Slovanoch“* z polovice 10. storočia. Veľkomoravskí Slovania *„veľmi usilovne obrábajú pôdu a zabezpečujú si živnosť. V tom predčia všetky severné národy.“* [220, s. 118]

Slovanský svet bol pre Západ len predmetom mocenského záujmu, ako zdroj vlastného obohacovania a prospechu. Nebol záujmom o jeho kultúru a spôsob života. Dominovalo úsilie o jeho podmanenie a neraz aj o likvidáciu tohto, od Západu odlišného sveta, pretože všetko čo sa odlišovalo, už svojou existenciou ohrozovalo mocenské ambície barbarského sveta založeného na výbojoch a expanzii. Viac ako tisícročné úsilie o podriadenie si Slovanov západným svetom (a nielen jazykové a kultúrne) a transformovanie na jeho predstavy a záujmy, jeho mocenský a duchovný úzus nevedlo k úspechu, aj keď niekde, ako na dnešnom nemeckom území, Slovania tlaku a násiliu podľahli.

Ak listujeme nielen v minulých, ale aj najnovších publikáciách o dejinách Európy, o európskej kultúre a jej dejinách, o dejinách európskej filozofie, o dejinách európskej literatúry, je očividné, že to nie sú *európske* dejiny (spoločnosti, kultúry, filozofie, literatúry atď.), ale dejiny západnej Európy (románsko-germánskeho spoločenstva). Nenájde sa v nich nič o byzantskej histórii, filozofii, kultúre, literatúre (s výnimkou architektúry), ale podobne takmer nič o slovanskej (o slovanských národoch), alebo len veľmi málo a povrchne, a i to ešte značne prispôbené západným predstavám. Svedčí to o prevzatí a pokračovaní autoritatívnych prvkov Rímskej ríše a barbarských praktík z prvého tisícročia, v ktorom sa utváralo súčasné západné spoločenstvo so sklonom k mystike (v začiatkoch kresťanstva, dnes je to mystika reprezentovaná masívnou virtuálnou a mysticizovanou politickou propagandou v masmédiách), založenej na iracionálnych, nereálnych predstavách o skutočnosti, ktoré sa opierajú o hrubú silu kedykoľvek pripravenú na použitie a presadzovanie vraj jedine správnych predstáv a záujmov, bez ohľadu na dôsledky. Dôvody na agresiu, na ktorých napokon ani tak veľmi nezáleží, sa našli a nájdu vždy. Vynakladajú sa na to ohromné prostriedky a tvorivý potenciál korumpovaný z celého sveta, bez rozdielu rasy, viery, národnosti. Pre západnú civilizáciu dvetisíc rokov jediným zákonom je zisk, zisťnosť, prospechárstvo, koristníctvo. Žiaľ, za príliš vysokú cenu pre celý svet. Ak hodnotíme dnes s odstupom času západnú civilizáciu začínajúcu Rímskou ríšou, napriek všetkým úspechom, ktorými sa môže pochváliť, aj keď ich nie je málo, svojím charakterom **je to parazitná civilizácia**, ďaleká od toho, čo rozumieme pod pojmom všeludskej hodnoty a ľudskej zásady správania, humanita, ľudskosť. Ch. Dawson (anglický historik prvej polovice 20. storočia) a N. Davies (anglický historik 2. polovice 20. storočia), spolu s Jacques Le Goffom – francúzsky historik druhej polovice 20. storočia zo skupiny „Anales“, ako jedni z mála západných intelektuálov, na adresu západnej spoločnosti a barbarizácie západnej stredovekej Európy a na chápanie európskych dejín vyslovili celý rad kritických postrehov.

6. SLOVANIA V AVARSKOM OBDOBÍ – SAMOVA RÍŠA

Povaha ľudí, ktorí od začiatku neolitu preberali od svojich predkov zvyky a tradície produktívneho hospodárstva v pestovaní poľnohospodárskych plodín a chove dobytka, ktoré v eneolite a bronzovej dobe významným spôsobom obohatili výrobou kovu a kovových výrobkov s remeslami a pozdvihli produktívne hospodárstvo na vyššiu úroveň, sa formovala veľmi dlhú dobu. Vpád agresívnych kmeňov Keltov, ale najmä Germánov narušil pokojný prirodzený vývoj. Spočiatku na to pôvodné obyvateľstvo ani nevedelo primerane reagovať, nebolo na to pripravené ani organizačne. Rolnícke komunity sú zväčša rozdrobené a nemali potrebu pevnej organizačnej štruktúry. Netrvalo však príliš dlho a usadené slovanské kmene s poľnohospodárskou produkciou a kovovýrobou boli strhnuté germánskymi kmeňmi do agresívnych dobrodružstiev, najprv spoločne, a po získaní skúseností a v dôsledku historických udalostí v dobrodružnom podnikaní pokračovali aj samostatne.

A neboli to len nejakí nedoukovia v bojovom majstrovstve, ako o tom informujú dobové písomné pramene. Aj keď v pevnej organizácii oproti vtedajším ríšam zaostávali, čo sa v písomných prameňoch objavuje ako nesvornosť slovanského etnika, rozdrobeného na mnohé samostatné nadkmeňové spoločenstvá. Tu je však začiatok vývoja slovanských nadkmeňových spoločenstiev, ktorý postupne viedol k vytvoreniu prvých samostatných štátnych organizácií Slovanov. Aj keď sa naďalej prejavovala mentalita roľníckych občin s dezintegračnými tendenciami k menším, samostatne hospodariacim jednotkám bez podriaďovania sa záujmom a potrebám vyšších spoločenských foriem. Napriek tomu si Slovania vytvorili aj vlastný štát a postupne sa prispôbili dobovým podmienkam pre život. Bola to otázka bytia alebo nebytia, nevyhnutnosti v daných súvislostiach. Keď bolo treba, vedeli sa prispôbiť i zorganizovať a postaviť sa na odpor a vlastnú obranu.

a) BOJOVÁ TAKTIKA A CHARAKTER SLOVANOV V PÍSOMNÝCH PRAMEŇOCH

Nesvornosť Slovanov mala svoje príčiny, o ktorých konkrétnejšie píše Pseudo-Mauríkios, (587–603) v diele *Strategikon*: „*nestripia (nad sebou) nadvládu a navzájom sa nenávidia... Pretože u nich je veľa pohlavárov, ktorí sú medzi sebou nesvorní, odporúča sa získať si niektorých z nich alebo prehováraním, alebo darmi, a to najmä tých, čo sú blízko hraníc, a na ostatných útočiť, aby vojna so všetkými neumožnila ich zjednotenie alebo i vládu jednotlivca.*“ [242, s. 102] Pseudo-Mauríkios dáva návod ako zabrániť zjednoteniu slovanských kmeňov. Aj keď uvádza, že Slovania sú nesvorní, lebo nestripia nad sebou nadvládu, v čase nebezpečenstva sa vedeli zjednotiť a postupovať spoločne. Dost výrečne o tom hovorí list Slovanov Byzantíncom, zaznamenaný Theofylaktom Simokattesom (586–602) v „*Rozprávani kroník o udalostiach 6. až 8. storočia*“, ktorý Byzantíncom doniesol posol Koch: „*Rimania porušili mier, ustanovenia zmluvy sa nedodržiavajú, platnosť dohody potvrdená soľou bola zrušená, zmizla úcta k vernosti, prísaha potvrdzujúca mier bola pošliapaná. Dunaj vidí javisko nepriateľstva... Vy ste naučili barbarov ničomnosti. My by sme nepoznali porušovanie zmlúv, keby sme vo vás neboli našli učiteľov lži. Vojna nepoznala, že by ste sa správali pokojne, a oko mieru vás neuviedlo nebojovných. Keď vedieš vojnu, si nespravodlivý, keď uzatváraš mier, spôsobuješ ťažkosti. Kedy sa ti bude môcť veriť, že miluješ pokoj bez vojny? Veliteľ, maj v úcte našu včerajšiu ľudskosť... Vojna sa vedie proti nám i proti bohom, lebo je obliehaná tvrdza prísah, lepšie je týrané horším, lešť má slobodu prejavu, lži sa zveruje vláda, spupnosť vytiahla do pola pred očami všetkých.*“ [242, s. 111] Ak takto vedeli hovoriť Slovania o vierolomnosti Byzantíncov, o čo viac viero-

lomnosti a zla muselo byť na strane germánskych kmeňov pri výbojoch proti Slovanom.

Aj o vojnovom majstrovstve, odvahe a statočnosti, ale aj o ukrutnosti, s akou Slovania viedli boj hovoria písomné pramene. Ibrahim ibn Jacqub uvádza, že „Slovania sú odvážni a statoční.“ [220, s. 118] Podobne Abu Hamid al–Garnati, ktorý tri roky žil v Uhorsku, o Slovanoch sa vyjadril, že „sú veľmi statoční“. [220, s. 162] Prokopia zase zaujalo, že Slovania „všetci majú vysokú a silnú postavu“. [248, s. 211] Ján z Efezu pre zmenu hovoril o „prekliatom národe Slovanov, ktorý prešiel cez kraje Tesálie a Trácie celou Heladou, zaujal veľa miest a pevností, ovládol, pálil a pustošil i zaujal kraj a usadil sa v ňom slobodne a bez obavy ako na svojom vlastnom.“ (Správa je k roku 581–583 – pozn. V. T.) A „do dnešného dňa, a to v roku 583, bývajú, sedia spokojne v rímskych provinciách bez starostí a strachu, rabujú, vraždiac a páliac, obohacujúc sa a prisvojujú si zlato a striebro, konské stáda a veľa zbraní. **Naučili sa viesť vojnu lepšie ako Rimania.**“ (zvýraznil V. T.) [242, s. 99]

Byzantskí historici a stratégovia usilovne zhromažďovali údaje o vojenskej taktike Slovanov a hľadali spôsoby, ako najúčinnšie proti nim bojovať. Po tom, čo Slovania začali prenikať na rímske (byzantské) provincie južne od Dunaja, stali sa predmetom záujmu Prokopia, Jordana, Pseudo–Mauríkia, Leva VI. Múdreho, Jána z Efezu, Menandra, T. Simokattesa a ďalších, od ktorých preberali informácie arabskí autori a pridávali k nim poznatky z vlastného pozorovania a skúsenosti, získané od informátorov alebo pri cestách do slovanských krajín. Slovania sa nielen naučili „lepšie viesť vojnu ako Rimania“, ale používali vlastnú, Rimanom neznámu taktiku. Využívali pri boji prírodu a prírodné podmienky, lesy, močaristý terén, rieky, tiesňavy a zručnosť nadobudnutú z predchádzajúcej práce roľníkov a zo zrastenosti s prírodou, čo chýbalo rímskym a byzantským vojskám. Aj preto Prokopios i Pseudo–Mauríkios venujú pozornosť krajine, v ktorej sídlia. O Slovanoch sa podobne vyjadril Pseudo–Mauríkios v diele *Strategikon*. (Citácia je v kapitole 3/e., s. 76)

Prokopios popisuje, ako Slovania drancovali a spustošili „všetky trácie a ilýrske územia a obliehaním sa zmocnili početných pevností, hoci predtým nikdy neútočili na hradby... až po more a zmocnili sa útokom prímorského mesta Toperos, hoci malo vojenskú posádku.“ Z opevneného mesta vylákali klamným ústupom posádku, ktorá sa vydala na prenasledovanie a potom hlavné sily zaútočili na mesto. „Opreli rebríky o hradby a útokom sa zmocnili mesta. Rýchlo pobili mužov v počte pätnásttisíc, ulúpili majetok a deti a ženy vzali ako otrokov.“ [249, s. 274] V inom prípade popisuje, ako Slovania na tráckom území prenasledovaní riadnym byzantským vojskom zaujali obranné postavenie na vršku a pripravili sa na boj. Byzantské vojsko sa zastavilo a tri dni nabe-

ralo odvahu na útok. Keď napokon zaútočilo, „nastal urputný boj a Rimania boli úplne porazení. Vydrancovali krajinu zvanú Astika (v európskej časti Turecka), ktorá do tých čias zostala nedotknutá, a tak sa im naskytna bohatá korisť. Spustošili rozsiahle územie a dorazili až k Dolným hradbám, vzdialeným čosi viac než deň cesty od Byzantia“, t. j. od Konštantínopolu. [249, s. 282]

Prokopios oceňuje schopnosti slovanských bojovníkov, pravda iba vtedy, keď sú v byzantskom vojsku. Keď byzantský vojvodca Belizar (Belisaver) roku 546 dlho obliehal barbarov (Gótov), rozhodol sa zajať nejakého z nich, aby vyzvedel, čo majú v úmysle. Valentius, jeden z jeho veliteľov sa ponúkol, že má vo svojich radoch Slovanov, „ktorí sa zvyčajne veddia schovať za malý balvan alebo za strom a chytiť nepriateľa. Túto leš používajú vždy tak proti Rimanom, ako aj ostatným barbarom pri rieke Dunaj, kde sú usadení.“ Keď vybranému Slovanovi Valentius vysvetlil, čo od neho chce, „ten mu povedal, že to ľahko urobí na mieste, kde rastie tráva, pretože od istého času sa Góti z nedostatku potravy ňou živia. Slovan sa prikradol zavčas rána do tesnej blízkosti hradieb, schoval sa a skrčený čakal v tráve. Na úsvite prišiel Gót a rýchlo trhal trávu. Nečakal nijaké nebezpečenstvo z krovia, ale stále sa díval k táboru nepriateľa, aby naňho nezaútočili. Nečakane skočil naňho Slovan zozadu a uchopil ho; zovrel mocne v páse oboma rukami a odvliekol ho do tábora a odovzdal Belizarovi.“ [249, s. 162–163]

Pravda, nie všetky vojnové stretnutia sa končili takýmto úspechom. Najmä proti presile často bolo mnoho Slovanov pobitých a ešte viac ich padlo do zajatia. Napriek tomu dokázali obsadiť veľké územia byzantských provincií a cisári napokon rezignovali na vojny proti nim. Išlo im už len o to, aby sa stali občanmi ríše, Byzantíncami. A keď sa tak stalo, povolili im zostať na obsadenom území. Začali ich však presídľovať a zapájať do armády. Mnohým hrozila asimilácia, o ktorú sa Byzancia usilovala. Aj preto sa Slovania na byzantskom území často búrili. Mnohí sa napokon dostali až na arabské územie a do arabského vojska. Iní sa pridali k Bulharom, najmä Anti, ktorí Bulharov asimilovali.

Kronikári niekedy s obdivom píše o vlastnostiach Slovanov, o ich odolnosti proti útrapám, ktoré im spôsobovali nepriatelia, keď sa dostali do zajatia. Teofylaktos Simokattes uvádza, že pri výsluchu slovanských zajatcov, ktorý viedol Alexandros „mučením“, títo „akoby nemali rozum, nič si nerobili z toho, či pri mučení zomrú, a znášali bolesť spôsobovanú mukami, akoby postihovala cudzie telá.“ [242, s. 114] Iní sa s uznaním vyjadrujú o morálnych hodnotách Slovanov. Pseudo–Mauríkios v *Strategikon* hovorí o Slovanoch, že sa nedajú „zvábiť darmi“. [242, s. 101] Podľa Prokopia „veria, že je jediný Boh, tvorca hromu a jediný pán všetkých vecí, a obetujú mu býky a iné zvieratá všetkého druhu. Nevedia, čo

je nelútoštný osud, a napokon ani mu neprisudzujú nejaký vplyv na ľudí.“ [249, s. 211] Na inom mieste hovorí: „Uctievajú aj rieky, vodné víly a ďalšie božstvá, obetujú im všetkým a pri obetiach poznávajú veštby... Ak tiahnu do boja, väčšinou idú peši proti nepriateľom; v rukách nesú malé štíty a kopije, ale nenosia pancier. Niektorí nemajú ani košelu, ani plášť, ale obliekajú si nohavice do pása a tak sa vydávajú do boja proti nepriateľovi... Vedú život drsný a primitívny... Nie sú však zlomyseľní a zákerní...“ [249, s. 90]

Podľa štúdie A. Ruttkaya o vojenských aspektoch, Veľkú Moravu ako „včasofeudálny“ štát, podobne ako Franskú ríšu, „charakterizuje zreteľná spoločenská diferenciácia, počiatky christianizácie, vznik mocenských centier s koncentráciou remeselnej výroby... i tendencia upevniť dedičný, dynastický spôsob dedenia moci“. O vojenských podujatiach Svätopluka I. uvádza, že „expanzia mala pritom neraz len charakter protiúderu, t. j. vynútenej obrany“, a to aj v prípade ničivých útokov do Panónie v rokoch 882–884, ktoré boli odpoveďou na franský tlak. [373, s. 106–108] Pokiaľ ide o ciele všetkých vojen v tej dobe, „bola predovšetkým snaha získať priamu vojenskú korisť a rozšíriť počet exploatovaného obyvateľstva.“ [373, s. 109] Išlo teda o dobyvačné vojny, o korisť a obohacovanie sa na úkor podmanených, založený na brutálnej sile a ešte brutálnejších praktikách, v ktorých Slovania neboli výnimkou.

Slovania vedeli byť tiež krutí a bojovní. Keď boli vyrušení z pokojnej práce nájazdmi barbarských kmeňov, nemohli zostať iní, ak sa nechceli dať vyhubiť. Bola to sebazáchovná reakcia, pri ktorej bolo nevyhnutné konať tak, ako konali a správali sa tí, čo ich k tomu donútili. Proti sile sa možno brániť len postavením ešte väčšej sily. Sila neznamená vždy len množstvo, ale aj taktika, vojenské umenie so všetkým čo k nemu patrí, no predovšetkým morálna sila, duch bojovníkov. Nešlo ani len o silu proti sile, ale proti násiliu bolo treba postaviť ešte väčšie násilie, proti odvahe ešte väčšiu odvalu, proti krutosti ešte väčšiu krutosť, proti pustošeniu ešte väčšie pustošenie a tak by sme mohli pokračovať. Vtedy nebolo inej cesty. Napriek tomu, že proti zabíjaniu postavili nemilosrdné zabíjanie, Slovania nikdy nepostavili proti krutostiam iných vyvražďovanie celých populácií, aby mohli ovládať a vládnuť iným, ani proti otroctvu a porobe nepostavili ešte väčšie otroctvo a porobu. Úzka spätosť s prírodou, morálne hodnoty a zásady im to nedovolili, aj keď na čas aj tie museli ustúpiť pod sebazáchovným tlakom. Keď nebezpečenstvo pominulo, znova sa hlásili o slovo, čo sa prejavilo aj v známom správaní k zajatcom, ktorým po čase nechali voľnosť voľby, či sa chcú vrátiť k svojim, alebo zostať ako slobodní. Morálne a hodnotové zásady správania a konania Slovanov viedli zväčša k rezignácii na barbarský spôsob života, na čo často doplňali.

Arabský cestovateľ Abu Hamid al-Garnati, ktorý okolo roku 1150 žil tri roky v Uhorsku a šíril moslimské náboženstvo medzi Pečenehmi, bez osobitného vzťahu k Slovanom hovorí o Slovanoch na základe vlastnej skúsenosti takto: „Slovania žijú v usporiadaných pomeroch. Ak niekto uškodí cudzej otrokyni alebo jej synovi, alebo jeho dobytku, alebo sa dopustí iného trestného činu, zabaví sa mu časť majetku. Ak nemá majetok, predajú sa jeho synovia, dcéry a ženy ako náhrada za jeho trestný čin. Ak nemá rodinu ani deti, predajú ho do otroctva. Bude otrokom a bude slúžiť svojmu pánovi dovtedy, kým nezaplatí to, za čo ho predali...“

Slovanské krajiny sú bezpečné. Ak moslim s nejakým Slovanom obchoduje a Slovan nie je schopný zaplatiť, musí predať svoje hospodárstvo, ba aj deti, aby mohol splatiť dlh.

Slovania sú veľmi statoční...“ [220, s. 162] Ďalší arabský autor, Ibn Rusta, v „Knihe vzácnych drahocenností“ niekedy na prelome 9.–10. storočia o Veľkej Morave a panovníkovi Svätoplukovi uvádza, že „ak v kráľovstve Slovanov chytia zlodeja, ich vládca ho dá obesiť alebo ho pošle do ‘Giry’ – najvzdialenejšej krajiny svojej ríše“. [220, s. 99]

b) VZOSTUP DEJINOTVORNEJ AKTIVITY SLOVANOV NA STREDNOM DUNAJI

Nájazdy barbarských kmeňov od začiatku nového letopočtu, ktorých intenzita po prelome letopočtov narastala, donútili Slovanov, aby tak ako v dobe kultúry lievikovitých pohárov a keramiky zdobenej odtlačkom šnúry pred troma tisícami rokov, vstúpili na európsku scénu dejín ako aktívny dejinotvorný subjekt a prehovorili do utvárania nových pomerov v Európe ako najstaršia a najpočetnejšia populácia v Európe. Podľa D. Třeštíka „zmeny v jehorských stepiach vyvolané vpádom Hunů byly zřejmě katalyzátorem jedné z posledních a zároveň nejmohutnějších etnogenezí evropského prostoru, etnogeneze Slovanů. Tento lid, mluvící překvapivě jednotným jazykem a označující se společným jménem, obsadil v úžasné krátké době necelých dvou století téměř polovinu Evropy.“ [303, s. 13; [Poznámka 44] Taká bola a stále prevláda teória vzniku Slovanov, o ktorej sme uviedli celý rad pochybností a prezentovali iný pohľad na vývoj v Európe, osobitne na vývoj a rozšírenie Slovanov v Európe od Rýna po medziriečie Dnepra a Donu, ktorí sa formovali postupne od poslednej doby ľadovej (na jazykovom základe) a v neolite utvorením slovanskej protovetvy, vyčlenením zo severokaukazskej europidnej čelade (podobne ako sa vyčlenili protovetvy Keltov a Germánov), ktoré sa v 3. tisícročí pred n. l. v dobe kultúry

keramiky zdobenej odtlačkom šnúry transformovali na vetve (slovanskú, keltskú a germánsku). Vývoj ďalej smeroval k samostatným národom vnútornou diferenciáciou vetiev a k štátnym formám, bez ohľadu na formu, systém a úroveň rozvinutia.

Príchod, aktivity a barbarské správanie sa Avarov donútili Slovenov v prvej polovici 7. storočia k aktívnemu odporu a k prvej organizačnej forme – k vytvoreniu Samovej ríše. Samova ríša vznikla zo sebazachovnej nevyhnutnosti na skoncovanie ponižovania a oslobodenia sa z područia Avarov, aj na obranu proti nárokom franského Dagoberta. Nevznikla z agresívnych či dobyvačných cieľov, ani z úkladov proti iným. Na tom nič nemení skutočnosť, že Sloveni potom robili odvetné výpady do Bavorska a Durínska, ako o tom informuje *Fredegarova kronika*. Máme málo informácií na to, aby sme mohli posúdiť skutočnú príčinu a dôvody, ktoré viedli Sama na čele Slovenov k výpadom. Ale aj z *Fredegarovej kroniky* vyplýva, že dôvod, príčina prvého vojnového stretnutia bola na strane Frankov, ktorí napadli Samovu ríšu. *Fredegarova kronika* zreteľne hovorí o nárokoch Dagoberta na vládu nad všetkými národmi až po „*rímsku dŕžavu*“ a o zámere podrobiť svojej moci Avarov a Slovanov. Keď to nešlo dobrovoľne, dôvod sa – ako vždy, našiel roku 631. Údajne pre ozbýjanie franských kupcov. Ešteže kronikár aspoň priznáva urážlivé správanie sa Dagobertovho vyslanca Sycharia k Slovenom a Samovi. Možno teda usudzovať aj o zámernom vyprovokovaní konfliktu. O sile, ktorú vtedy predstavovala Samova ríša a obavy Dagoberta z nej, svedčí, že si sám netrúfol na úspešnú výpravu proti Samovej ríši a podplatil Longobardov a Alamanov, aby s ním útočili spolu z rôznych smerov. Sloveni boli na útok pripravení. Votrelcom sa síce podarilo plieniť nechránené územie, vraždiť a odvádzať Slovenov do zajatia, ale keď narazili na hlavné sily, po trojdňovom boji pri Wogatisburgu boli mnohí pobití, zanechali všetko na mieste a zbabelo zutekali. Len potom Samo vtrhol do Bavorska a Durínska a plienil. Kronikár si však dal záležať na tom, aby Frankov vykreslil čo najpozitívnejšie a Samových Slovenov ako tých, ktorí si nectia právo a sú vierolomní.

Vznik Samovej ríše [Príloha 25] znamenal splnenie poslednej podmienky potrebnej na to, aby nadkmeňové spoločenstvo Slovenov (ale aj Česi, Moravia, Poliaci, Lužickí Srbi...) sformovaním štátnej formy dotvorilo nielen ekonomický systém, ako štvrtú sféru potrebnú na utvorenie štátu, ale vytvorením štátnej formy sa slovanské nadkmeňové spoločenstvá, ktoré sa aktívne zúčastnili na jej vzniku a dejinotvornej aktivite, sa transformovali na národ v plnom zmysle tohto slova, aj keď išlo o počiatočnú, plne nerozvinutú formu národa.

Čo vieme o Slovenoch podľa správ, ktoré nám zanechali nielen antické písomné pramene, ale aj nemecké kroniky (Anály), byzantskí historici a arab-

skí autori o organizácii, rozmiestnení a aktivitách v dobe od 5. do 9. storočia, do vzniku Veľkomoravskej ríše?

Sloveni (Fredegarová kronika uvádza tvary „Sclavos“, „Sclavus“, „Winedos“, „Winidorum“, „Winidicare“ aj „Venientes“) boli veľké, nesúrodé a nejednotné (v zmysle spoločenskej organizácie), ale usadené roľnícke spoločenstvo s príbuzným jazykom, duchovnou kultúrou (mytológiou) a úrovňou rozvoja materiálnej kultúry na pomerne rozsiahlom území dnešného Slovenska, Moravy, Rakúska, Maďarska a Sedmohradska. [Prílohy 20–23] Bol to konglomerát slobodných kmeňov a nadkmeňových spoločenstiev na rozsiahlom súvislom území, konajúcich samostatne pod vlastnými vodcami, no často i z donútenia pod vplyvom dobových udalostí, ktoré nevyvolali. Od 1. storočia sa priúčali bojovému umeniu (Vanniovo kráľovstvo) a od 2. storočia v markomanských vojnách, neskôr aj v rímskych légiách (už v légiách cisára Severa Alexandra – 222–235 a neskôr) i samostatne. Byzantskí historici vojenskému umeniu Slovenov vzdali hold (osobitne Prokopios), lebo sa naučili lepšie bojovať ako Rimania. Keď Sloveni vstúpili na konci 5. a na začiatku 6. storočia znova samostatne do historického diania v Európe, mali za sebou pol tisícročia trvajúcu školu bojového umenia. Bolo to nadkmeňové spoločenstvo, ktoré sa formovalo počas trvania lužickej, púchovskej a przeworskej kultúry. Archeológia doložila, že púchovská kultúra prenikla na horný tok Visly a ku Krakovu, kde Sidóni a Sloveni, v symbióze s nositeľmi przeworskej kultúry ťažili soľ, o ktorých Ptolemaios pred polovicou 2. storočia hovoril ako o „Suovenoch“ a Jordanes (i Prokopios) na rozhraní 5.–6. storočia hovoril o troch nadkmeňových spoločenstvách s názvami Venedi, „Sclavi“ a Anti. Sú to tí istí „Sclavi“, ktorých Ptolemaios nazýval „Suoveni“, s rovnakou severnou hranicou na hornej Visle s Venetmi a na východe na hornom Dnestri s Antmi, ako uviedol Jordanes.

Po celé 6. storočie byzantskí historici zaznamenávali invázne vlny Slovenov („Sclavov“–Slovenov) zo stredného Naddunajska na rímske provincie na Balkáne a v Panónii, podobne ako predtým, ibaže zostali schovaní za Germánmi (Kvádmi) a Sarmatmi i Kótínmi. Od 6. storočia sa južne od Dunaja usadzovali vo veľkom počte. D. Třeštík O bojovníkoch Slovenov prenikajúcich za Dunaj uviedol: „*Musela to však být významná síla, která vyjednávala s gepidským králem. Rozhodující není ani početnost slovanských vojsk, ale jejich kvalita. Ve všech případech nešlo jen o nějaké pěší tlupy selských nájezdníků, kradoucí se skrytě horami a lesy, jak to bylo obvyklé na říšské hranici na dolním Dunaji. Tito Slované táhli veřejně po cestách a neváhali také dobývat opevněná místa. Měli také dobré velitele, kteří dokázali koordinovat pohyby svých značně vzdálených jednotek. Politicky byly všechny tyto akce řízeny z jednoho ústředí*

które vedlo jednaní s Gepidy a troufalo si i na vyjednávaní s italskými Góty. Jistě jim však nebyl nějaký samovládce, jakýsi „Samo před Samem“, spíše rada knížat podobná té, která si pak zvolila Sama.“ [303, s. 18–19] Už prevzatie moci Vangiom a Sidom po povstaní proti strýčkovi Vanniovi a z rokovani o mieri s Marcom Auréliom v 2. storočí nášho letopočtu vyplýva, že u Slovenov (resp. Sidónov a Vandilov–Vanov) bol zaužívaný nástupnícky dedičný systém na čele rodu, kmeňa či nadkmeňového spoločenstva. Ináč by sa 12-ročný chlapec Battarios (zrejme syn asi padlého náčelníka kmeňa) nemohol objaviť pred Marcom Auréliom ako predstaviteľ nemenovaného rodu alebo kmeňa pri vyjednávaní o mieri. [241, s. 188]

Nad stredným Dunajom (územie západného Slovenska, Moravy, Čiech a severného Rakúska) do roku 406 vládli germánske kmene. To však vôbec neznamená, že pôvodných obyvateľov vyhnali alebo vyhubili, aj keď zaiste spôsobili úpadok (hospodársky i demografický). Roľníkov potrebovali ako výrobcov potravín, taviacich kov a zručných remeselníkov vyrábajúcich zbrane. Marcus Aurélius roku 169–174 (prvá etapa markomanských vojen) neútočil pozdĺž Váhu na sever a je sporné, či sa rímski vojaci Marca Aurélia na Liptov vôbec dostali. Niet o tom nijakých dokladov. V rokoch 172–174 útočil proti Kvádov (Vandilom – barbarom – proti Slovenom; germánski Vandali v 2. storočí n. l. v strednej Európe ešte nesídlili), a to údolím Hrona („Granua“), ako to uviedol Marcus Aurélius. Pravdepodobne odtiaľ, zo stredného Slovenska odviezol zajatcov pod názvom Kotíni, po ktorých v tom čase zostalo už iba meno, ktoré Rimania a rímski historici vzťahovali aj na ostatných obyvateľov. Odviekli predovšetkým hutníkov a remeselníkov, výrobcov železných predmetov, zbraní a brnenia, ktorými boli pôvodní obyvatelia, Vani–Vandili, Sidóni a Ptolemaiovi Suoveni (ľud lužickej a púchovskej kultúry). Pokiaľ tam zostali zvyšky Kotínov, boli to obchodníci s týmito výrobkami, ktorí sídlili zväčša v obchodných centrách medzi Kvádmi a azda aj medzi Jazygmami.

Slovanské kmene neboli známe ako samostatné spoločenstvo, etnikum, nielen u byzantských historikov, ale očividne ani u rímskych (Strabón, Tacitus, Ptolemaios). Tak Ammianus Marcellinus popisuje vojny cisára Constantia II. s Kvádmi a Sarmatmi z rokov 337–361 a podobne aj vojny cisára Valentiniana I. s Kvádmi a Sarmatmi, pod ktorými sú skrytí Slovania. [241, s. 190 – 71, 16] V tom istom prameni tri odseky predtým Cassius Dion spomína Búrov, ktorí podobne ako Jazygovia odmietli bojovať spolu s Rimanmi proti Markomanom (Kvádov) a hovorí, že Kvádov prijali Jazygovia do vlastnej krajiny, keď sa dostali do ťažkostí pre vojnu s Rimanmi. [241, s. 190 – 71, 13] Sarmatskí Jazygovia po porážkach od Marca Aurélia sídlili na juhu medzi Ti-

sou a Dunajom. Sila Jazygov po odchode 8 resp. 5 tisíc jazdcov bola značne oslabená. A už vôbec nie je nič známe o tom, že by Kvádi sídlili aj niekde inde ako na juhozápadnom Slovensku s presahom na juhovýchodnú Moravu. Na ktoré územie ich teda Sarmati prijali a kto bol v skutočnosti týmito Sarmatmi, ak nie kmene Vannia (Sida a Vangia), ktorí svoju moc opierali o hradiská na výšiniach v hornatých krajoch. Germánske kmene na výšiniach nikdy nesídlili. Hovoria o tom aj písomné pramene. „*Germánske kmene... nepoznali ešte sídliskové aglomerácie oppidálneho, takmer mestského typu ani opevnené osady a hradiská... Výšinné opevnené osady a hradiská sú časté iba v oblasti púchovskej kultúry... sú charakteristické pre negermánske zložky barbarského obyvateľstva.*“ [241, s. 68–69] „*Oporou Vannia boli jednak opevnené sídliská v horských oblastiach, ale aj obchodné strediská v nížiniach... a ešte tri nasledujúce storočia sa obidva kmene (Kvádi a Markomani – pozn. V. T.) spolu s ďalšími podieľali na útokoch proti Rímskej ríši.*“ [241, s. 138] Preto je na miesto otázka, kto boli tie „ďalšie kmene“?! Odpoveď nemôže byť iná, ako pôvodné kmene, potomkovia púchovskej kultúry – Vani–Vandili, Sidóni a Ptolemaiovi Suoveni, Suavi, aj Bastarni, Peucini, Osi atď.

Kto potom boli tí ďalší Sarmati, ktorých vo vojne roku 369–375 Teodosius ml., vojenský náčelník Moesie vyhnal, keď Kvádi so „Sarmatmi“ útočili na rímske provincie na juh od Dunaja po tom, čo Marcellianus, vojenský náčelník opevňovacích prác nad Dunajom v úseku Kvádov, pozval na hostinu kvádskeho kráľa Gabinia (Gabina) a pri odchode ho zákerne zavraždil. [187, s. 594 – 6, 1–16; [241, s. 239]

Po odchode Kvádov a Vandalov zostalo obyvateľstvo na týchto územiach (na dnešnom území Slovenska, ktoré bolo oveľa rozsiahlejšie ako dnes), [Mapa 20] viacej ako jedno storočie bez výraznejšej aktivity, alebo aspoň nie takej, ktorá by zaujala byzantských historikov, aby ju zaznamenali. Okrem vpádu gepidsko-slovanského zoskupenia do Dalmácie a Panónie v rokoch 467–469 pod vedením Hunimunda a Halarica. No už začiatkom 6. storočia Prokopius opísal rozsiahle vpády Slovenov (a Antov) na byzantské provincie. Usadenie sa Slovenov na byzantskom území neznamená, že priestor severne od Dunaja zostal vyludnený.

Po smrti Sama nemáme správy o pokračovaní nejakej organizovanej štátnej formy Slovenov, ale ani o jej rozpade alebo zániku. Peter Ratkoš vyslovuje domnienku, že po Samevej smrti jeho ríša bola rozdelená medzi početné potomstvo – mal s 12 ženami 22 synov a 15 dcér. To by však zreteľne poukazovalo na začiatok feudálnych vzťahov s feudálnym vlastníctvom pôdy a na rozklad rodového zriadenia, aj keď relikty pretrvávali do tej miery, do akej feudálne vzťahy zostávali nerozvinuté. [242, s. 125] Ne-

bezpečnosť, proti ktorému sa Sloveni zjednotili, bolo síce oslabené, ale nepominulo. Avarské útoky proti Slovincom sú zaznamenané z roku 655, ktorým už vtedy pomáhali Bavori, pravda, nie nezištne. Usilovali sa o vládu v Korutánsku. [250, s. 23] K zjednoteniu kmeňových jednotiek do nadkmeňového spoločenstva Slovenov došlo už v dobe Samovej ríše, preto sa nám nezachovali rodové a kmeňové názvy, ako napríklad v Čechách, kde k integrácii došlo oveľa neskôr, až po rozpade Velkomoravskej ríše. Z kmeňových názvov na území Slovenska môžeme len rekonštrukciou hovoriť o Vanoch – Vandiloch, Suavoch, Sidónoch, Osoch a Suovenoch, a z rozhrania 2. a 1. tisícročia pred n. l. aj o Pelasgoch (Pelest–Filištíni), Venetoch i Veletoch.

Pre nedostatok správ do prelomu 8. a 9. storočia môžeme iba predpokladať (dokladajú to archeologické poznatky), že Slovanské kmene po Samovej smrti zotrvali v nejakom voľnom zväzku. Z protiavarských bojov sa uchovali ozbrojené družiny pre prípad obrany. Svedčí o tom nárast sídliskovej hustoty od 8. storočia, ktorý bol výsledkom výrazného ekonomického rastu. [378, s. 46] Na čele ozbrojených družín stáli družiníci, ktorí mohli byť potomkovia Sama, kniežatá – čo je možná odpoveď na vznik kniežactiev, vývoj, ktorý sa neskôr podobným spôsobom opakoval aj v Čechách, alebo na čele ozbrojených družín stáli ešte kmeňoví náčelníci, ktorí sa v postavení náčelníkov ozbrojených družín kniežatami vlastne stávali; jednoducho tí, ktorí sa vypracovali na čelo ozbrojených družín ako najschopnejší bojovníci a velitelia, a ktorých uznávali aj ostatní, lebo im robili službu – chránili ich pred útokmi. Práve títo družiníci (bez ohľadu na to, či to boli Samovi potomkovia, alebo rodoví či kmeňoví náčelníci) časom nadobúdali prevahu a moc, ktorú strácali kmeňoví náčelníci, o ktorých sa preto už nedozvedáme. Taký bol proces rozkladu rodového zriadenia a formovanie feudálnych vzťahov s feudálnym vlastníctvom, počiatocnými feudálnymi vzťahmi a počiatocnými (prechodnými) formami organizovaných spoločenstiev, „protoštátov“, počiatocných foriem štátov.

Lenže to neboli mestské štáty ako v prípade Mezopotámie alebo Grécka, ale organizované formy nadkmeňových zoskupení s hradiskovým systémom, o ktorom sú archeologické doklady, teda na feudálnom základe, pretože s feudálnymi vzťahmi (už aj s feudálnym a nie rodovým vlastníctvom pôdy). V prípade potreby sa mohli jednotlivé družiny spájať a pri obrane postupovať spoločne. Ako slobodné agrárne kmeňové či nadkmeňové spoločenstvá na čele s družinikom–kniežatom. Jeho postavenie bolo na rozhraní samostatného panovníka a rodového náčelníka, čo záležalo od samotného kniežata, od jeho schopností a autority, pretože kniežatstvá a ich elita vtedy ešte nepociťovali potrebu sa pevnejšie k sebe navzájom viazať a zjednocovať, čo sa často interpre-

tuje ako nesvornosť a nejednotnosť. V nebezpečnosti sa však vedeli navzájom podporovať, spájať a spoločne brániť. Prelom 7.–8. storočia a celé 8. storočie nad stredným Dunajom historici hodnotia ako obdobie pokoja, v ktorom nad stredným Dunajom síce bolo ticho, ale veľmi rýchlo napredovala spoločnosť Slovenov. [173, s. 63]

Tento vývoj s rozkladom rodových a formovaním feudálnych vzťahov pokračoval vo Velkomoravskej ríši, kde na panovnícky stolec spočiatku ešte nastupoval najstarší potomok–syn, ale bol vyberaný najschopnejší zo širšieho príbuzenského okruhu (ako aj v prípade Vangia a Sida, ktorí ako synovci nastúpili po Vanniovi a boli rešpektovaní a tak tomu bolo aj v prípade Svätopluka I.). Najstarší syn nastupoval až po smrti Svätopluka I., a možno len preto, lebo tak to určil pred smrťou Svätopluk I. Nástupníctvo v prípade potreby bolo dovtedy zvereňované asi výberu rady „starších“, ku ktorému sa vrátili v prípade Slavomíra, keď sa predpokladalo, že Rastislav i Svätopluk sú mŕtvi. Radu starších poznáme už z Uruku, keď Gilgamešovi odmietla dať súhlas na dobrodružné podujatie proti strážcovi cédrového lesa Chumbabovi, v ktorom sídlili bohovia, alebo keď rada starších mu odmietla dať súhlas brániť sa proti agresii Agga, panovníkovi mesta Kišš, ale odsúhlasili mu to občania Uruku.

c) POZNATKY Z AVARSKÉHO A POAVARSKÉHO OBDOBIA

Po Samovej ríši sa začali formovať dve centrá: v Nitre a na Morave, ktoré poznáme ako Mojmirovské kniežactvo (Mikulčice, Staré Mesto), ležiace na ceste od Dunaja pozdĺž rieky Moravy, severnejšie od predpokladaného jadra Samovej ríše – medzi Bratislavou, Záhorím a Viedňou v Bratislavskej bráne, lebo po rozpade Samovej ríše Avari sa znova opevnili na dunajskej čiare. [172, s. 46] Severná hranica avarského kaganátu však neprekročila Dunaj. Svedčí o tom v avarskej dobe 30 km neosídlený pás severne od dnešného slovenského úseku Dunaja, [378, s. 44] ktorý oddeľoval avarské a slovanské osídlenie. (O troch obdobiach avarského kaganátu pozri kap. 3/i–j.)

Ozbrojené družiny na čele s kniežatami po Samovej ríši budovali opevnené dvorce. Z tohto obdobia sú z územia Slovenska archeologické poznatky o malých drevených zruboch chránených priekopami a palisádami. Vznikali aj väčšie pevnostné hradiská, aké boli v Pobeďime pri Piešťanoch, v Čingove pri Spišských Tomášovciach, v Majcichove (so znakmi špecializovanej výroby), Hradci pri Prievidzi (hradisko vybudované už v 1. storočí n. l. – iste patrilo k hradiskám, o ktoré sa opieral Vannio, a v 8.

storočí bolo obnovené), v Bratislave, v Nitre, na Martinskom vrchu a v Párovciach, ktoré zrejme boli akýmsi regionálnym centrom. Hradiská, ktoré vznikli pred alebo okolo roku 800 (Nitra, na hornom Ponitří, na Považí, v Turci, na Spiši) stávali sa správnymi centrami a sídlami elity s integračnými tendenciami. [373, s. 105] Tieto „najstaršie slovenské hradiská na Slovensku vznikali uprostred rozvinutých sídliskových ekumén a predstavovali teritoriálne strediská.“ [373, s. 110] Udržali sa však len do začiatku 9. storočia a zanikli násilným pripojením Nitrianska k Mojmirovmu kniežactvu. Medzi Nitrou (Pribinom) a ozbrojenými družinami na hradiskách okolo Nitry (Bojná, Pobedim, Čingov, Majeichov, Hradec pri Prievidzi, Bratislava, a ďalšie) predstavovali zväzok, aj keď možno bez typickej centrálnej moci, ako ju poznáme u germánskych, alebo u iných výbojných kmeňov.^{148.} [144, s. 9–29; 160, s. 165–193]

„Po vzniku veľkomoravského štátu sa zmenila sieť hradísk podľa nových organizačných potrieb. Niektoré staršie hradiská zanikli ešte pred polovicou 9. storočia (napr. Pobedim, hradisko Vyšehrad medzi Ponitřím a Turcom, Spišské Tomášovce), vo väčšej alebo menšej vzdialenosti od nich vznikli nové mocenské uzly. Iné centrá pretrvali kontinuálne (Nitra). Ďalšie vystúpili do popredia po polovici 9. storočia (Bratislava, Devín, Zvolen–Priekopa). [373, s. 110]

Peter Ratkoš na základe archeologických poznatkov hovorí o spoločensko-etnických rozdieloch medzi hornatejšími krajinami a centrálnou časťou Panónie s avarsko-slovanským osídlením a močaristými oblasťami medzi Dunajom a Tisou. Neustále vojny značne oslabili ľudský potenciál Avarov, čo bola jedna z príčin, prečo si brali slovanské ženy na plodenie potomkov. Potrebovali reprodukciu ľudského potenciálu (mužského), ktorého úbytok vo vojnách bol značný, a bolo ho treba obnovovať a dopĺňovať. Druhou mohla byť lákavá túžba po dobrodružstve so ženami inej rasy, ktoré pre nich mohli byť asi takým lákadlom, ako píše arabsky cestovateľ Abu Hamid al Garnati, ktorý tri roky žil v Uhorsku (pred rokom 1050): „V Uhorsku som si kúpil otrokyňu z rodíčov otrokov. Jej otec, matka i brat ešte žili. Kúpil som ju od jej majiteľa za desať dinárov. Mala pätnásť rokov a bola krásna ako mesiac v splne. Mala čierne vlasy a čierne oči, bola biela ako gáfor, vedela variť, šiť a počítať. A kúpil som si aj inú otrokyňu za päť dinárov. Bola to Byzantínka a mala osem rokov... Mojej otrokyňi sa narodil syn, no zomrel (pätnásťročnej! S osemročnou splodiť dieťa ešte asi nemohol! – pozn. V. T.). Otrokyňu som prepustil na slobodu, dal som jej meno Marjam a chcel som, aby so mnou odcestovala do mesta Saqsin. Lenže som sa bál, aby jej neublížili turecké otrokyne-matky, ktoré som nechal v Saqsine.“ [220, s. 164]

Potomkovia, ktorí sa narodili slovanským ženám, však už neboli typickí Avari, ale avarsko-slovenskí

potomkovia. Časť Slovanov si Avari podrobili, ale oveľa väčšie množstvo zostalo mimo moc avarského kaganátu. Avari prekrížením so Slovanmi strácali turkisticko-avarský charakter mongoloidnej rasy. Na čele slovansko-avarského zoskupenia zostávala síce turkistická vládnuca vrstva, ale dostávali sa do nej aj Slovania, a prepukali rozpory, ktoré narastali a vyvrcholili katastrofálnou porážkou Avarov pri Konštantínopole roku 626. Franské písomné pramene (*Annales regni Francorum*) zaznamenali, že pred rokom 796 sa avarské mocenské skupiny vojnou medzi sebou oslabili a niektorí z mocenskej skupiny, vrátane kagana, boli zabití a postupne sa slovanizovali (po roku 822 o Avaroch už nie sú nijaké zmienky v písomných prameňoch).

Slovania v službách Avarov vo vnútri Avarského kaganátu rozpory prehlbovali, Avarov opúšťali a dostávali sa s nimi do priamych ozbrojených konfliktov. K nim patrili aj v *Análoch* spomínaný Slovan Vonomír (Vojnomír). P. Ratkoš predpokladá, že hlavný protiavarský odpor vychádzal zo Slovenska. [250, s. 23–25] Matúš Kučera ide v hodnotení doby medzi Samovou ríšou a Veľkou Moravou ešte ďalej. Vonomír je podľa neho jeden z možných Pribinových predchodcov. [172, s. 60] Odmietá názory, že išlo o slovinské knieža. Predpokladá, že pomoc Slovanov na čele s Vonomírom prišla od stredného Dunaja, aby na Avarov viedli útok z rôznych strán. V chronologických záznamoch z tých čias nie je podľa M. Kučeru nijaká zmienka o Vonomírovi či Vojnomírovi, ktorý by bol slovinským kniežatom. Vonomír je typ a charakter mena, aké používali kniežatá západných Slovanov nad stredným Dunajom (na Morave), totiž typ zloženého mena (Vono-mír, Moj-mír, Rasti-slav; značnú časť takto zložených mien mali však aj veľmoži a kniežatá južných Slovanov: Rati-mír, Choti-mír, Brani-mír atď., ale tento typ mená nezodpovedá menu Pribina). [172, s. 60–72]

Podľa najnovšej publikácie M. Kučeru – *Slovenské dejiny I.* [173] ľud Pribinovo kniežactva svojím pôvodom považuje autor za iné spoločenstvo ako Moravanov, ktoré sa nielen Mojmirovi, ale ani po celú dobu trvania Veľkomoravskej ríše nepodarilo spojiť do súdržného celku. Aj cirkevná správa rešpektovala Slovensko a Moravu ako dva samostatné celky, spadajúce pod iné správne centrá Franskej ríše: Morava patrila pod pasovské arcibiskupstvo, Slovensko pod Salzburské. Dualita sa odzrkadlila aj v Metodovej cirkevnej organizácii. *Fuldské rukopisy* aj Nitriansko nazvali „regnum“ (kráľovstvo) a Svätopluk podľa týchto záznamov bol spoluvládca, nie iba knieža. Túto dualitu rešpektovala aj pápežská stolica (bula *Glória in excelsis Deo*, ktorou sa obracia na Kocela, Svätopluka a Rastislava v súvislosti s Metodovou arcidiecézou). Na rozdielnosť Moravanov a Slovanov poukazuje podľa M. Kučeru vyššie uvedený iný typ mien (na Slovensku Pribina – na Morave zložený tvar Moj-mír,

Slavo–mír, Rasti–slav a p.). Mojmírových Moravanov dáva do súvislosti s príchodom nových skupín do okolia Mikulčíc v 8. a 9. storočí n. l., ktorých príslušníci sú podľa archeológov aj iným antropologickým typom. ¹⁴⁹⁾ [173, s. 51–72]

Odpoveď na otázku, čo to mohol byť za iný antropologický typ, ktorý prišiel na Moravu sa ako prvá možnosť ukazujú zvyšky avarského kaganátu. Karol Veľký Avarom po sťažnostiach na Slovanov, že ich neustále napádajú a znepokojujú, vymedzil územie medzi Carnuntom (Heinburg–Dutsch–Altenberg–Petronell) a Sabariou (Szombately v Maďarsku), ktorých však „Naddunajskí“ Slovania napádali ďalej. Cisár preto roku 811 poslal do Panónie vojsko, aby upokojil pomery medzi zvyškami Avarov a „naddunajskými“ Slovanmi. [250, s. 93] Podľa P. Ratkoša po porážkach Avarov (roku 791 a 796) avarský kaganát predstavoval avarsko–slovanskú zmes, [250, s. 25, 72] v ktorej mohol prežívať antropologicky odlišný typ ako avarsko mongoloidná mutácia.

Skutočnosť je však podľa M. Kučeru iná. Antropologické meranie fosílií potvrdilo, že odlišný typ, ktorý prišiel v 8. a 9. storočí do Mikulčíc predstavoval anatomicky nadmerne urastené a robustnejšie typy. Domnienka, že by mohlo ísť o potomkov (vnukov a pravnukov) Sama, ktorý mal 12 žien a splodil s nimi 22 synov a 15 dcér, nemá poznatkové zázemie. Nezachovali sa nijaké údaje o postave a fyzických parametroch Sama, ktorými by myšlienku o nadmerne urastených jedincoch bolo možné podprieť.

Pôvod nadmerne vysokých ľudí môže mať aj iné vysvetlenie. Archeológovia na južnom a západnom Slovensku na viacerých lokalitách objavili kostry s odhadovanou telesnou výškou postáv 2–2,5 metra. Sú datované zväčša do pilinskej a kyjatickej kultúry. V Slovenskom kráse v Chváľkovej jaskyni v Drienovskom kráse pri jej objave v roku 1813 našli kostry, podľa ktorých výšku postáv odhadli najmenej na 2,5 metra. Podľa povesti hradisko v Zemianskom Podhradí v Bošackej doline obývali tiež „obri“ a podobne na hornolehotskom Hrádku vraj sídlili „obri“. [86, s. 273, 245, 226]

Podľa F. Dvorníka však Slovania na Ukrajinskom území pojmom „Obor–Obri“ nazývali Alanov, ktorí im vládli (starý slovanský tvar pre „obrov“ bol Spali–Spoli, odkiaľ Prokopios odvodil pre Slovanov tvar „Spori“). [248, s. 212] Nemožno vylúčiť, že zvyšky asimilovaných a poslovančených sarmatských Alanov a Jazygov prežívali na južnom Slovensku alebo v severnom Maďarsku aj počas avarského kaganátu a po jeho rozpade sa presunuli na Moravu. Po vytvorení nitrianskeho centra na čele s Pribinom sa nepripojili k Pribinovi, nech už boli dôvody akékoľvek, a vytvorili na moravskej strane Malých a Bielych Karpát vlastné mocenské centrum. Nitrianske centrum na čele s Pribinom muselo byť pre nich reálnou hrozbou a súčasne bola stále aktuálna aj hrozba zo západu (Franská ríša). Po kon-

solidácii mocenských pomerov na Morave, kde archeológia odhalila stopy po bojoch po príchode antropologicky odlišných skupín v 8. a na začiatku 9. storočia, prišlo preto na program Nitrianske kniežactvo na čele s Pribinom. Z toho však vyplýva, že na Moravu prišli ozbrojené militantné skupiny, ktoré si uzurpovali moc, podrobili si Slovanov najprv na Morave a potom aj v Nitriansku.

Podľa P. J. Šafárika však aj názov „Anti“ mal pre germánske kmene význam „obor“, velikán, hrdina, víťaz, podobne ako názov „Velet“ – názov slovanského kmeňa Veletov. [280, § 25, pozn. 7 a 79 a § 44; [Poznámka 2–5 a 10] Názov „Anti“ má pôvod v iránskom jazyku a znamená „na okraji“, „na konci“ toho čo patrí nám, čo je ešte „naše“. Odtiaľ asi aj názov „Ukrajina“ (v zmysle sídliači či existujúci „u–kraja“, na konci, na kraji).

Osobitnú kapitolu z hľadiska názvu „obor“ predstavuje Sitno a val, ktorý pre svoje rozmery dostal názov „Val obrov“ (8 metrov šírka, 5 metrov výška). Dĺžka zachovalej časti 40 km je v Štiavnických vrchoch (najzachovalejšia časť), 20 km dlhý úsek je pri Žiline a celkovo sa jeho dĺžka odhaduje až na možných 500 km severojužným smerom z Poľska cez Slovensko na maďarské územie. Pôvod valu odborníci doteraz neobjasnili, ani jeho dobu vzniku. Nálezy kamenných sekeromlatov v blízkych Pečeniciach, kde sa predpokladá ich výroba, poukazujú na starší pôvod valu (odhaduje sa na dobu asi 5 tisíc rokov pred n. l.). Val sa považuje za doklad o sídlach „obrieho národa“, o ktorom zatiaľ nič nevieme. Niekedy sa hľadá vysvetlenie až v islandských hrdinských „Eddách“. [86, s. 245, 273; [Pravda 13.7.2001]

Pôvod antropologicky iného typu človeka, ktorý prišiel na Moravu v 8. a 9. storočí n. l. zostáva z týchto možných súvislostí nejasný a ťažko jednoznačne identifikovateľný. Môžeme síce predpokladať, že keď tento antropologický typ sa od päť tisíc rokov pred n. l. udržal aj v dobe pilinskej a kyjatickej kultúry, teda do 1 500–800 rokov pred n. l., mohol prežiť aj do začiatku Veľkomoravskej ríše. Svedčilo by to o kontinuite obyvateľstva na našom území napriek mnohým pohybom v ďalšom období. Javí sa ako možné, že nový antropologický typ na Morave sídlil aj v Bielych Karpatoch (Zemianske Podhradie v Bošackej kotline, popri ďalších hradiskách v Bielych Karpatoch, kde o tom zostali v ľudovom rozprávaní legendy). Na druhej strane jazykovedci potvrdzujú jednotné obyvateľstvo nielen na Slovensku a Morave, ale aj na juhozápade v Panónii a na juhovýchode okolo rieky Kriš a Samoš v dnešnom Rumunsku (východne od Tisy) aj na juhu po Dunaj [Mapa 20 a 21].

Fosílie gigantopikov, obrých postáv, „obrov“, našli archeológovia v severnom Pakistane, na severe Indie (Siwalik Hills) a v južnej Číne (provincia Kuang–si) na úpätí Himalájí z obdobia 1,5–1 miliónov rokov, ktorý dosahoval výšku asi 3,5 metra.

[188, s. 128–132] Názov „obri“ však môže mať celkom iný pôvod, ako na to poukázali príspevky na 2. medzinárodnej konferencii 55–tich odborníkov z 15 krajín rôznych profesií (archeológov, geológov, antropológov, expertov na zvuk i s georadarom a p.), konanej v septembri 2011 v bosenskom Visoko, kde asi 20 kilometrov severne od Sarajeva objavili najväčšiu pyramídu na svete, v ktorej podľa doterajších skúmaní sídlili dve civilizácie s datovaním do 10 000 a 5 000 rokov pred n. l. Podľa príspevkov na konferencii, v súčasnosti na planéte evidujú asi 470 artefaktov, pre ktoré veda nemá vysvetlenie. Medzi také patrí aj 50–60 objavov fosílií, ktoré svedčia o tom, že na našej planéte žili ľudia, ktorých výška dosahovala od 2,5 do 3 metrov, a v niektorých prípadoch i viacej. Našli sa aj v bosenskej pyramíde, popri hieroglyfoch a značkách na viacerých artefaktoch.

Podľa správy Ciza de Leóna, ktorý v 16. storočí prišiel so španielskymi kolonizátormi na pobrežie Esmeralda (Pacifik) do dnešného Ekvádoru, našli hlavy ľudí, ktoré boli 5–krát väčšie ako ľudské, čo zodpovedá bytostiam vysokým 6 až 7,5 metra. V Peru v malom mestečku Ilka je „Maria Reiche Museum“. Uchováva veľké množstvo rozmanitých a oveľa väčších lebiek ako sú naše a medzi nimi aj také, ktorých povrch sa odlišuje od dnešného človeka Homo sapiens sapiens, aj od cromaňonca a neandertálcu. V Bolívii našli lebky, ktoré zodpovedajú postavám 2,5–2,6 metra a ich vrchná časť je tiež iná ako lebky dnešného človeka. Aj v Utahu našli kosti, ktoré zodpovedajú postavám 2,5–2,6 metra. V jednej z chodieb našli múmiu muža, ktorý meral 3 metre, mal hrdzavé vlasy, bradu a čosi, čo sa podobalo brneniu. Múmia ženy merala 2,7 metra, mala blond vlasy a medené dekorácie. V rovnakom objekte objavili 60 schránok, ktoré boli popísané neznámym písmom. Múmia nájdená v Čílskej púšti merala naopak len 14 cm a antropológovia jej vek odhadli podľa vyvinutého svalstva na 5–6 rokov.

Vrcholom všetkého je nález skamenenej lebky v bani na zlato vo vrstve, ktorú geológovia datovali do 60–70 miliónov rokov. [Údaje sú z internetu: www.leva-net, Bosenské pyramídy – video, ktoré oboznamuje s výsledkami konferencie.] Aké prekvapenia prinesie ďalší výskum ťažko predpokladať. Zdá sa však, že naše predstavy o svete a o našej planéte budeme musieť čoskoro značne revidovať.

O príchode skupín na Moravu zo stredného Dunaja hovoria archeológovia aj v súvislosti s keramikou tzv. podunajského typu vyrábanej na hrnciarskom kruhu zdobenej vlnkami, líniami, vpichmi pod hrdlom i so značkami na dne, ktorý sa na území Slovenska objavil popri keramike pražského typu na začiatku 7. storočia n. l. a pretrval počas Veľkomoravskej ríše, aj v 11.–12. storočí. [58, s. 13–22] Na Morave ide o keramiku na lokalitách Břeclavsko–Pohansko a Mikulčice, ktorá je, ako uviedla Z. Čilinská, „príbuzná formám z pohrebísk južného

Slovenska. Zhodnosť podunajského typu s keramikou zo slovanských hradísk na Morave a nálezy liatych opaskov v Mikulčiciach... priviedli bádateľov k záveru o osídlení Moravy zo stredného Dunaja.“ [58, s. 19]

V 8. storočí sa objavuje Vonomír, ktorý asi po vnútorných rozporoch v avarskom kaganáte prešiel k panónskym a korutánskym Slovanom a s ozbrojenou skupinou na čele, ktorú dostal od friulského panovníka dobyl avarský hrinok a zmocnil sa povestného avarského pokladu. V súvislosti s podobným typom zložených mien sa otvára ako najpravdepodobnejšia možnosť pôvodu „antropologicky odlišných typov“, ktorí prišli v 8. a 9. storočí na Moravu, že pochádzali z „avarských Slovanov“ ako Vonomír. Nasvedčovali by tomu podobne zložené mená a činnosť po príchode na Moravu. Začali so stavbou hradísk, podmanili si pôvodné obyvateľstvo na Morave a využitím vojenských skúseností z avarského kaganátu zničili Pribinov hradný systém a Nitrianske kniežactvo pričlenili k moravskému.

Ale už J. Stanislav upozornil, že „forma mena Rastislav, Rastic, ktorá sa vyskytuje v staroslovienských pamiatkach a aj Fuldských análoch“ je z jazykového hľadiska stredoslovenská. „Forma Rastic nie je možná u nijakých iných Slovanov, len práve u Slovákov, a to stredných Slovákov, resp. Slovákov zo stredného Slovenska, lebo koncové **-c**, je za praslovanské „**tj**“, a teda typicky západoslovenské, a **rast-** je z praslovanského „**orst**“, čo je systémový jav stredoslovenský a juhoslovenský. Meno s týmito dvoma javmi môže byť len stredoslovenské.“ (98, s. 48) Zo západoslovenských jazykov za praslovanské **-o-** má hlásku **-a-** iba slovenčina (Rostic=Rastic). [98, s. 48]

Isté je, že národopis okolo údolia strednej Moravy, centra Veľkej Moravy, ktoré dodnes obývajú moravskí Slováci, pôvodom Sloveni, a to nielen menom, ale aj mentálne, duchovnou i materiálnou kultúrou, a do 19. storočia aj jazykom, potvrdzuje v dobe Veľkomoravskej ríše a po nej jazykovo a kultúrne jednotný typ obyvateľov Moravy a Slovenska. Pojmy Morava, Moravan, Moravia, Nitra, Nitrava, boli politické, nie etnické mená. Po rozpade Veľkej Moravy moravskí Sloveni boli počesťení.

Archeologické poznatky z nitrianskych (Pribinových) hradísk potvrdzujú, že prekvapivý útok Mojžírovcov smeroval najprv na hradiská v okolí Nitry, patriacich k Pribinovmu centru (najnovšie to potvrdzujú aj spálené vrstvy zo začiatku 9. storočia v Bojne, ktoré archeológovia dávajú do súvislosti s útokom Mojžírových vojsk na Pribinove hradiská). Pribinovi po zničení okolitých hradísk nezostávalo nič iné, len so zvyškom družiny ujsť. Nádej na úspešný odpor po zničení okolitých hradísk a oslabení jeho sily nebol reálny. Keby neušiel, je viac ako pravdepodobné, že Mojžírovci by mu neboli umožnili slobodný odchod, tým menej by ho boli zobrali na milosť.

d) PRED VZNIKOM VELKOMORAVSKEJ RÍŠE

Začiatky utvárania a vznik Mojmirovho moravského kniežactva ani nitrianskeho kniežactva Pribinu časovo nie sú doložené, ani ich predchodcovia. Kroniky, ktoré popisujú výpravy Karola Veľkého v rokoch 791–815 proti Avarom a nepriamo poukazujú na silu Slovenov nielen v Panónii, ale najmä nad stredným Dunajom i v jeho širšom okolí, pokračujú čoraz častejšími zmienkami o Slovanoch až do frankfurtského snemu roku 822, na ktorom popri iných, už nemajú priamo Čechov a Moravanov.

Einhard v *Životopise Karola Veľkého* uvádza, že tento panovník ovládol „obidve Panónie a Dáciu... aj Histriu, Liburniu a Dalmáciu...“ a „všetky divé národy, ktoré obývajú Germániu sídliace medzi riekami Rýnom a Vislou a medzi Océanom a Dunajom... Najvýznamnejší spomedzi nich sú zrejme Veleti, Srbi, Obodriti a Česi, s ktorými sa stretol vo vojne. Od ostatných, ktorých je oveľa viac, prijal hold“. [242, s. 138] Priestor, ktorý Karol Veľký mal podľa tohto autora ovládať, je ohraničený na východe Vislou a na juhu Dunajom. Panónia s Avarmi a Slovanmi, ale aj Morava a Slovensko a územie Poľska východne od Odry pod vládu Karola Veľkého nikdy nepatrili. Moravania sa ani nespomínajú, iba Česi, s ktorými sa mal stretnúť vo vojne. Je to pohľad z doby krátko po Karolovej smrti. Einhard písal *Anály* okolo roku 830, teda je to pohľad, ktorý hodnotí situáciu dodatočne a evidentne zveličuje.

Stretnutie s Čechmi je historicky doložené. Einhard ho spomína spolu s vojnovým stretnutím s Veletmi, Srbmi a Obodritmi. Karol Veľký proti Avarom došiel roku 791 k rieke Rába. Po nej sa vydal severným smerom k Dunaju. Podľa *Análov Franskej ríše*, v priestore, kde sa vlieva Rába do Dunaja „malo vojsko niekoľko dní stáť tábor a potom sa na kráľov rozkaz vrátilo cez Sabáriu. Ostatným zborom, ktorým ustanovil za veliteľov Teodorika a Meginfrida, však nariadil vrátiť sa cestou cez Čechy, ktorou predtým prišli.“ [242, s. 146]. Je pravdepodobné, že poslal odtiaľ prieskum aj na územie severne od Dunaja na Slovensko, aj keď sa o tom v prameňoch nehovorí. Tak mohlo dôjsť k stretnutiu vtedajšieho nitrianskeho kniežata s Karolom I. Veľkým alebo aspoň s niektorými jeho veliteľmi. S akou úlohou sa mala vrátiť časť vojska cez Čechy a ktorou cestou išli analista neuviedol. Je možné, že sa preplavili cez Dunaj na západné Slovensko a prešli Záhorím na Moravu a do Čiech, alebo prešli južnou Moravou a pokračovali severozápadným smerom. Mohlo teda dôjsť k stretnutiu s kniežatami Moravy i Čiech a k ich veleniu pod ochranu Karola Veľké-

ho. Nie sú v tejto súvislosti informácie o bojovom stretnutí na Morave alebo v Čechách, ani o tom, že kniežatá Nitry, Moravy a Čiech uznali zvrchovanosť Frankov a zaviazali sa k poplatkom. Moravu a Moravanov v tejto súvislosti ani nespomína, len Čechov. Do Česka mohli z priestoru rieky Rába ísť smerom na Znojmo, alebo okolo Dunaja až ku Kremsu a odtiaľ na Jindřichov Hradec či dokonca až od Linza na České Budějovice. Pretože Moravu a Moravanov nespomína, na Znojmo a Moravou asi nešli.

Karol Veľký roku 796 poveril svojho syna Pipina, ktorý vtedy vládol v Taliansku, aby spolu s Bavormi a s Erichom (Henrichom), vojvodom friaulským zničili hrnk Avarov, centrálné územie aj so sídlom kagana (tuduna). Zničil ho Vonomír. V tom istom roku avarský tudun s veľkou častou Avarov sa dal pod Karolovu ochranu. K roku 799 *Anály* Franskej ríše však uvádzajú, že Avari porazili vojsko Ericha, vojvodu friaulského, ktorý v boji padol spolu s bavorským grófom Geroldom pri meste Tersatto. Ďalšia zmienka o výprave vojsk Karola Veľkého do Panónie je z roku 803. *Anály* zaznamenali, že s vojskom, ktoré sa vrátilo z výpravy, prišiel aj vládca Panónie Zodan a poddal sa cisárovi. Podľa týchto prameňov, „v jeho sprievode bolo mnoho Slovanov a Hunov (Avarov), ktorí sa spolu so všetkými svojimi majetkami poddali vláde cisára.“ Meno Zodan napovedá, že vládcom Panónie bol Slovan. Kto boli títo Slovania sa nedozvedáme. Typ mena je však iný, podobný ako meno Pribina. Nie je zloženinou ako Zvono–mír, Moj–mír a pod. [Poznámka 49] Dnes vieme, že v Panónii sídlili tiež Sloveni až po Muru a Drávu. Text však naznačuje, že ak nie skôr, od tejto udalosti sa mohli Moravania a možno aj Nitrania stať poplatníkmi Karola Veľkého. Podľa M. Kučeru, roku 803 sa naši predkovia definitívne oslobodili od Avarov a sami prešli do útoku.

Roku 805 prišli Avari požiadať cisára, aby im vymedzil priestor, v ktorom by sa mohli usadiť, lebo Slovania im nedávajú pokoj a stále na nich útočia. Svedčí to o vtedajšej sile Slovenov a organizovanosti už pred prvou zmienkou o Veľkej Morave. Po oslabení avarského centra v Potisí do priestoru južne od západného Slovenska mohli útočiť aj naši predkovia z nitrianskeho centra, z Moravy aj z Panónie – Sloveni. Vtedy Karol Veľký zriadil avarskú župu (v priestore Karnuntum–Sabaria, dnešný Győr a Szombathely) a zakázal dovážať zbrane do Panónie a Slovenom, čo zrejme nebolo náhodné a iste na to mal dosť dôvodov. O vytvorení slovanskej marky na Morave alebo v Panónii sa z *Análov Franskej ríše* nedozvedáme. Vieme však, že roku 805 franské vojská nedobyli v Čechách opevnené hradisko Hradská–Kaminy pri Mělníku, iba spustošili okolie. [43, s. 13] Podľa D. Třeštíka, od roku 805 sa malo Česko dostať pod nadvládu Karola Veľkého, aj keď už roku 803 Karol Veľký prechádzal z Bavorska cez „Herkýnsky les“, kde lovil a asi skúmal cesty, ktorý-

mi by mohol viesť inváziu. Pri tejto príležitosti však k rozhodujúcej bitke nedošlo, lebo Česi ustúpili pred ťažkou armádou Karola Veľkého do nepriechodných hôr a jeho vojsko sa dostalo po 40 dňoch do zásobovacích ťažkostí. Uchýlil sa len k pustošeniu okolia. Čechov zlomil v ďalšom roku novým pustošením krajiny a ničením dozrievajúcej úrody. To bol bežný spôsob ako donútiť nepoddajného protivníka, aby sa vzdal po strate zásob potravín a pod hrozbou hladu. Pipin, ktorý viedol výpravu z juhu, prijal roku 806 český tribút. [303, s. 72, 76–77, 83–84]

Medzi Slovenmi v Panónii a Avarmi ani naďalej nebol pokoj. Cisár preto roku 811 posla znova vojská do Panónie, aby tam ukončili rozbroje. Súčasne *Anály Franskej ríše* informujú, že z Panónie v roku 811 ku Karolovi Veľkému do Aachenu prišiel „*chán Izauci, vládca Avarov, i ďalší veľmoži a vojvodovia Slovanov bývajúcich v okolí Dunaja, ktorí sa dostavili k cisárovi na rozkaz vojenských veliteľov vyslaných do Panónie.*“ [242, s. 148] Podľa M. Kučeru išlo o vojvodov Slovanov „*bývajúcich po oboch stranách Dunaja*“, [172, s. 61] a považuje ich za predchodcov Pribinu a Mojmíra. Aký bol výsledok rokovania nepoznáme. Keď však prišli na Karolov rozkaz, buď už boli jeho poplatníkmi, alebo sa nimi týmto aktom stali. Roku 815 prišli na všeobecný snem do Paderbornu „*všetci veľmoži a vyslanci východných Slovanov.*“ [242, s. 148] Ale až na sneme vo Frankfurte nad Mohanom roku 822 sa uvádzajú nielen všeobecne „*veľmoži a vojvodovia východných Slovanov*“ alebo „*bývajúci v okolí Dunaja*“, ale menovite aj Česi a Moravia, nie však Nitrana. O výsledkoch rokovania sa nedozvedáme. Isté je, že zástupcovia slovanských kmeňov, ktorí sa snemu zúčastnili, platili už vtedy poplatky (Česi od r. 805). Slovania na území Moravy a Slovenska sa stali poplatníkmi len neskôr (nie skôr ako po roku 817 alebo až rokom 822). Sporné zostáva, či medzi Moravanmi boli zástupcovia Nitriánov–Pribinu (Pribina vtedy ešte nebol vyhnaný, ani Nitrianske kniežactvo nebolo súčasťou moravského, mojmirovského), alebo boli zastúpení samostatne, resp. či vôbec boli na sneme. V *Análoch* sa Nitrana nespomínajú, len sa všeobecne konštatuje, že prišli „*vyslanci všetkých východných Slovanov.*“ Vyslanci všetkých východných Slovanov však boli iba z územia, na ktoré siahalo vedomie Frankov o Slovanoch a nemuselo presahovať riekou Moravu.

Isté je, že Nitra nielen do roku 822 išla svojou vlastnou cestou, ale až do vyhnaní Pribinu okolo roku 830–833. V *Análoch* do roku 805 sú o Slovanoch v Panónii len všeobecné zmienky. Až roku 811, keď cisár vyslal vojsko na urovnávanie sporov medzi Avarmi a Slovenmi, *Anály* spomínajú „*Slovanov bývajúcich v okolí Dunaja, ktorí sa dostavili k cisárovi na rozkaz vojenských veliteľov vyslaných do Panónie.*“ Nemáme v prameňoch údaje o tom, či išlo aj o Slovenov Nitrianskeho kniežactva. Pribina však musel mať dobré kontakty s Východnou markou, le-

bo ináč by z rodu Vilhelmovcov nedostal manželku (čo sa ale stalo až niekedy okolo roku 828–830). Karol Veľký vymedzil roku 805 Avarom župu. Bez ohľadu na to, ako sa veci skutočne udiali, odkedy a ako sa Nitrana a Moravia dostali pod „ochranu“ Frankov (za Karola, či až za Ludovíta), do vyhnaní Pribinu z Nitry Veľká Morava nebola jednotná ríša a stala sa ňou až okolo roku 830–833 po vyhnaní Pribinu a pričlenení Nitrianskeho kniežactva. Dovtedy „vyslanci Moravy“ a „východní Slovania“ predstavovali len Slovanov po riekou Moravu, teda bez Nitranov, bez Slovenska.

Nezodpovedanou otázkou je, aké boli vzťahy medzi Pribinovou Nitrou (možno ešte za Pribinovho a Mojmirovho predchodcu) a Moravanmi pred príchodom Mojmirovcov na Moravu na rozhraní 8.–9. storočia, vzhľadom na to, že Morava aj Slovensko boli osídlené Slovenmi. Je možno predpokladať, že medzi nimi boli aj príbuzenské zväzky alebo k sebe mali aspoň veľmi blízko. Vzťahy Moravanov a Pribinu po príchode Mojmirovcov neboli práve najlepšie, podobne ako medzi Moravanmi a Čechmi.

Jednoznačné riešenie a odpovede na vyššie uvedené otázky nie sú. Aj keď o mnohých veciach nemáme poznatky, neznamená to, že po Samovej ríši nič nebolo a nič sa nedialo. Nie sme odkázaní iba na písomné pramene. Dnes majú veľkú výpovednú hodnotu archeologické poznatky. Potvrdzujú, že po Samovej smrti na území Slovenska existovali ozbrojené družiny Slovenov, ktoré sa však bez kniežat na čele nemohli udržať. Svedectvom sú opevnené hradiská na území Slovenska i Moravy z tohto obdobia.

Nitrianski a Moravskí veľmoži sa dali pod ochranu Frankov. Nevieime len, kedy sa tak stalo a za akých okolností, najmä v prípade Nitrianska. Historici sú zväčša toho názoru, že u Moravanov sa tak stalo asi roku 805. *Anály Franskej ríše* prvýkrát hovoria o Slovanoch v okolí Dunaja až roku 811. keď cisár „*poslal do Panónie bavorské vojsko a prinútil nadunajských Slovanov k formálnej poslušnosti.*“ [258, s. 180] Lenže to sa môže vzťahovať aj na panónskych a korutánskych Slovanov. Dovtedy to boli len Slovania všeobecne. Hovorí sa o nich v *Análoch* v súvislosti s Avarmi a Panóniou ktoré nerozlišujú medzi Avarmi a Slovenmi, ktorí boli súčasťou avarského kaganátu a Slovenmi mimo avarský kaganát. Výprava Karola Veľkého roku 791 nezasiahla do Panónie a do Korutánska. Mohla tam zasiahnuť Pipinova výprava roku 796, ktorá zničila centrum Avarskej ríše v Panónii a zahnila Avarov až za Tisu. Ešte roku 805, keď Avari žiadali cisára, aby im vymedzil priestor medzi Carnuntom a Sabariou, sa hovorí o Slovanoch, ktorí v okolí stredného Dunaja vtedy ešte neboli poplatníkmi Karola Veľkého.

7. VELKOMORAVSKÁ RÍŠA – HISTORICKÉ UDALOSTI

Karol Velký dosiahol cieľ podmanením Čiech. Hranica Franskej ríše v Čechách prebiehala na rieke Vltava–Labe (Vltava sa vtedy považovala za Labe). Túto hranicu Franskej ríše stanovil ako hranicu Karol Velký po podmanení Sasov s nadväznosťou na Dunaj. To boli prvé vojnové výpravy proti Slovanom v susedstve Franskej ríše. Vo vojne, podľa prameňov, padol kráľ Čechov Lech a k roku 806 *Ríšske analý* hovoria o smrti kniežata Miliducha pri výprave Karola mladšieho proti Lužickým Srbom. V roku 844 vo vojne Ludovíta Nemca proti Obodritom podľa *Análov* padol Gostomysl (či Gestimus), jeden z obodritských kráľov.

Územie južne od Dunaja (Bavorsko, Noricum, Raetia a samozrejme aj Panónia a Korutány) nepatrili do Franskej ríše. Lenže výsledkom Karolovej výpravy roku 791 a Pipinových (kráľ Talianska) vojnových výprav do týchto krajín v rokoch 796–797 bolo, že Karol Velký panoval nad oboma Panóniami už k roku 799, ako uvádzajú pramene. Pipin po vojnových výpravách v rokoch 796–797 prenechal salzburskému biskupstvu územie na misijnú činnosť medzi Dunajom, Rábou a Savou, čo Karol Velký roku 803 potvrdil. O Korutánsko sa potom zvädzal zápas medzi Posavským vládcom Ljudovítom (asi Chorvát) podliehajúcim friaulskému vládcomi a franským Ludovítom Pobožným až do roku 822–823, kedy bol Ljudovít zavraždený.

Otázkou zostáva, kto zo spomínaných slovanských kniežat sa zúčastnil na frankfurtskom sneme roku 811. Úvahy o tom, že to mohli byť aj kniežatá z Moravy alebo z Nitrianska, do roku 811 nemajú oporu v historických prameňoch a známych udalostiach. Aj podľa vyššie uvedených skutočností to mohli byť len slovanské kniežatá z Panónie a Korutánska, ktoré sa už predtým pri vnútornom oslabení Avarského kaganátu úspešne bránili proti Avarom. Pomáhali im pritom Bavori, pravda, nie nezištne. Na základe známych historických udalostí historici

zväčša hovoria o účasti panónskych a korutánskych kniežat Pribislava, Semika, Stojmíra a Etgara (za povšimnutie stoja nezložené mená typu „Pribina“, „Semik“, ale aj zložené, ako je „Stoj–mír“, „Pribi–slav“). Bavori však čoskoro na miesta slovanských kniežat ustanovili vlastné kniežatá Helmwina, Albgaria a Paba (asi roku 828).

Slovania bez ohľadu na svoje vlastné postavenie začali likvidovať Avarský kaganát aj napriek tomu, že Karol Velký ho chcel pôvodne udržať, mať vo svojej podriadenosti a zatažiť poplatkami. Roku 817 sa už v prameňoch nehovorí ani o kaganáte, ale o „*Avaroch a Slovanoch na východ od Bavorska*“ [303, s. 88–89] Po roku 822 sa Avari už nespomínajú vôbec. Ale už predtým, skôr ako bol rozvrátený avarský kaganát, na Balkáne začali zohrávať svoju úlohu Srbi a Chorváti. Roku 822 sa uskutočnil frankfurtský snem, ktorý mal na programe krajiny východne od Franskej ríše. Na snem bol pozvaný nielen Balderich z Friaulska a Gerold z Východnej marky (východnou markou vtedy bolo Bavorsko), ale aj zástupcovia „*všetkých východných Slovanov*“, medzi ktorými autor análov uvádza Obodritov, Srbov, Veleto, Bohemanov, Moravanov, Praedenecentov a Avarov sídliacich v Panónii – územie podľa historikov medzi riekou Enns (Enža), ktorá bola hranicou Franskej ríše a Viedenským lesom a severne od Drávy, teda z územia, ktoré boli osídlené Slovanmi a Avarmi. Moravia tu zastupovali len Moravu, vtedy ešte nemohli zastupovať aj Nitrianske kniežactvo s Pribinom, ktoré bolo stále samostatné a nezávislé na Morave. Pokiaľ ide o Praedenecentov, D. Třeštík názov vysvetľuje ako „lupiči a vrahovia“, umiestňuje ich do Dácie ako susedov Bulharov a predpokladá, že išlo o Obodritov (iní bádatelia ich dávajú do súvislosti s Braničevcami! – pozn. V. T.), ktorí sa ľudovo nazývali Praedenecenti. [303, s. 99–103] Do diania okolo východnej časti stredného Dunaja však začali zasahovať už aj Bulhari.

a) VZNIK VELKOMORAVSKEJ RÍŠE

Historici pristupujú k vzniku Veľkej Moravy rozlične. Podľa D. Třeštíka sa na Morave už hlboko v 8. storočí výrazne vydělili centrá, ktoré reprezentovali hradiská v Mikulčiciach, v Starom meste Uherského Hradišťa a v Olomouci, ale na Slovensku podľa neho hradiská z 8. storočia chýbajú. [303, s. 107] D. Třeštík sa pritom opiera vraj o archeologické poznatky. Jeho tvrdenie vyznieva tak, že na Slovensku nijaké osídlenie vtedy vlastne ešte ani nebolo. To je v súlade s tendenciami českých historikov v duchu čechoslovakizmu (V. Chaloupecký a spol.) a maďarskými historikmi, ktorým dominuje úsilie popierať na území Slovenska osídlenie. Uviedli sme vyššie archeologické poznatky slovenských archeológov o osídlení Slovenska po Samovej ríši a pred vznikom Veľkej Moravy. K tomu treba pripočítať hradiská na území Slovenska, ktoré zničili Mojmiróvci (napr. Bojná, Spišské Tomášovce a i.), čo samo osebe má celkom inú a pritom presvedčivú výpovednú hodnotu.

Podľa archeologických poznatkov slovenských archeológov (M. Ruttkay) na území Slovenska je zo 6.–15. storočia archeologicky doložených viac ako 3000 sídlisk, z toho je zo 6.–8. storočia 31%, teda okolo 1000 sídlisk. Z nich z predavarského obdobia je viac ako sto sídlisk už s pamiatkami kultúry pražského typu (označované tiež nepresne od 6. storočia ako „včasnoslovanské“). [379 s. 69; [358, s. 25; [378, s. 45] V 8. storočí je podľa D. Bialekovej doložený presun hutníkov a uhliarov do bohatších rudných ložísk v hornatých oblastiach (Spišské Tomášovce, Smižany, spišsko-gemerská oblasť, Špania dolina, Slovinky atď.) [In: 338, s. 91] V 8. storočí došlo na území Slovenska k nárastu sídliskovej hustoty spolu s výrazným ekonomickým rastom a severne od bývalého avarskeho kaganátu sú pohrebiská plynulo využívané od 8. do 9. aj 10.–11. storočia. Niektorí slovenskí archeológovia najnovšie spochybňujú doterajšie datovanie hradísk na území Slovenska do poslednej tretiny 8. storočia, že datovanie je treba posunúť hlbšie do minulosti najmenej o pol storočia. Lebo už „v druhej polovici 7. a v 8. stor. počet nálezísk stúpa. Dovtedy prázdne nárazníkové pásma, »pásma nikoho« severne od Dunaja, sa zaplňajú sídliskami a kostrovými pohrebiskami... a vývoj osídlenia dosahuje prvú gradáciu v 8. storočí (v prvých troch štvrtinách)...“ [378, s. 45–48] Medzi Bratislavou, Nitrou a Šaľou išlo o slovansko-avarské osídlenie. Mylné sa predpokladá aj to, že z územia Slovenska po príchode germánskych kmeňov Kvádov a Vandalov sa vytratilo pôvodné obyvateľstvo predchádzajúcej lužickej a púchovskej kultúry, Sidóni, Osi, Ptolemaiovi „Suoveni“ i Cassiodorovi Suavi (a azda aj Vanniovi Vani–Vandili), ktorí sa podľa niektorých teórií kdesi v 3. a 4. storočí údajne stratili a územie Slovenska sa znova osídľovalo len

v 5.–6. storočí. V 5. a 6. storočí sa na území Slovenska objavuje nová len kultúra a to pražského typu. Archeológia v tomto smere asi prinesie ešte nejedno prekvapenie.

Otázka na spoľahlivosť datovania nálezov z 8. a 9. storočia je opodstatnená, lebo predsa nemôže byť náhoda, že na Slovensku v 8. storočí prekvitala remeselná výroba na vysokej úrovni známa ako „blatnický štýl“, rozdielny od „mikulčického“ štýlu na Morave. [378, s. 46–49] Podľa A. Ruttkaya na území Slovenska už v 8. storočí „vzniklo niekoľko územných celkov na čele s predstaviteľmi spoločenskej elity disponujúcou vlastnou ozbrojenou silou“ [373, s. 105] a najneskôr v poslednej tretine 8. storočia si s integračnými tendenciami stavali hradiská (Nitra, Devín, Pobeďim, ale aj na hornom Ponitří, v Turci a na Spiši). [Poznámka 48] Okolo Nitry sú podľa M. Kučeru najstaršie sídliská s keramikou pražského typu, ku ktorým v avarsko-slovanskom období pribudli nové a v Pribinovom období sa Nitra stala rozsiahlou sídliskovou aglomeráciou piatich či šiestich hradísk s viacerými sídliskami a pohrebiskami, [172, s. 51] datovanými už do 5. storočia n. l., teda po odchode Kvádov.

V strednej Európe medzi Slovanmi prebiehal v 8. storočí (a dokonca už od Samovej ríše) proces feudalizácie, v ktorom sa ustanovovali samostatné kniežactvá. Podľa prameňov v Čechách bolo takých kniežactiev 15, na Morave 11, ale na Slovensku 19. D. Třeštík o nich, žiaľ, nič nevie. Kniežatá boli volené, ale v podstate konali samostatne. Bolí podnikaví, nadväzovali kontakty mimo svoje územia, uzatvárali manželstvá a spojenectvá ďaleko za hranicami svojho kniežactva. Medzi takéto kniežatá aj D. Třeštík zaradil Ljudovíta v Posaví, Borna v Dalmácii, Pribinu v Nitre, Slavitaha v Zabrušanoch u Českej Byliny, Čestibora u Srbov. [302, s. 77 a 83–84] Třeštík Pribinu nazval „dobrodruhom moravským“ bez toho, aby uviedol dôvody na takéto označenie. Tým skôr, že ho označil nepriliehavo za „moravského“. Podľa neho Pribinu do Nitry dosadil až Mojmir a keď sa nepohodli, vyhnal ho a podľa tohto autora „evidentne se zde nejednalo o nějakou »expanzi« Moravanů na Slovensko, nýbrž o spor uvnitř kmene“. [302, s. 271] Posledné archeologické výskumy hradísk na Slovensku pred pričlenením Nitrianska k Morave jednoznačne potvrdzujú vojenský a podľa poznatkov veľmi tvrdý a krutý dobyvačný akt. Svedčia o tom aj poznatky z Bojnej. Třeštík sa tu zásadne mýli.

Aj podľa D. Třeštíka „na západnom Slovensku a v Nitriansku bola v tom čase – tiež asi ešte pred rokom 828 – najnápadnejšia expanzia na avarské územie na ľavom brehu Dunaja.“ [303, s. 127] Súčasne však uvádza, že na Morave, najmä na hradiskách okolo rieky Moravy od prelomu 8.–9. storočia bádatelia zaznamenali významné zmeny so známami bojov! Ak v 8. a 9. storočí prišiel na Moravu iný

antropologický typ aj s iným typom mien, tieto boje mohli byť len dôsledkom príchodu bojových družín – Mojmirovcov, zrejme z avarského prostredia, ktoré začali vytvárať nové mocenské centrum, možno proti svojim avarským komplicom a teraz konkurentom, s ktorými sa nepohodli a odišli od nich a očakávali od nich nebezpečenstvo, alebo si jednoducho začali vytvárať vlastné mocenské stredisko a ambície v tomto priestore. Tak mohli „*Moravania prispieť významným spôsobom k situácii smrteľného ohrozenia Avarov, ktoré muselo pacifikovať Karlovo vojsko roku 811...*“ [303, s. 127] Aj podľa tohto autora, Slovensko „*od samého začiatku bolo považované za **pri-pojené** (zvýraznil V. T.) k Morave, ale v nijakom prípade nie s ňou splývajúce... toto »regnum«, tj. svojbytná politická jednotka, bola aj jednotkou etnicko-politickou, tj. že bola »gens«,* [303, s. 131–132] teda iným spoločenstvom ako na Morave po príchode Mojmirovcov a zostalo takým po celý čas existencie Velkomoravskej ríše. Tu však ide predovšetkým o elity týchto dvoch *gens* (moravskej a nitrianskej), lebo pokiaľ ide o obyvateľov Moravy a Slovenska, etnicky to boli Sloveni. Prinajmenšom po riekou Moravu, Bečvu a Hanu (Libava až Bohumín), kam siahala púchovská (ale aj lužická) kultúra. Aj preto zostal pre obyvateľov Moravy a Slovenska jednotný názov – Sclavi (Slavi – Sloveni) a len v priebehu Velkomoravskej ríše sa začal pre Moravu používať názov – Moravania. Pribina iste nebol pôvodom Moravan, a určite ho do Nitry nedosadil Mojmir I., ako sa domnieva Třeštík, aj keď pripúšťa, že mohol byť aj jedným z domácich kniežat – Slovenov. [303, s. 135] Třeštíkové úvahy spadajú do úvah českej historiografie, ako prispôbiť a „navliecť“ Velkú Moravu na české dejiny (k tomu pozri prílohu 38 a poznámku č. 96).

Takto sa o Pribinovi, Nitre a vypudení Pribinu z Nitry uvažovalo doteraz, takto nám tieto skutočnosti spracovala a predložila česká historiografia. Nové skutočnosti však poukazujú na celkom iné súvislosti. Prispel k tomu nemecký historik Hans Dieter Tönsmeier štúdiou *In castro Chezilonisnovi – ter Mosapurg vocato...* (In: Kocel a Blatnohrad, Marianka 2013, s. 25–65), ale aj niektoré ďalšie poznatky. Autor v tejto štúdii mapoval významné bavorské rody z 8.–9. storočia a prišiel takto aj na kontakty nitrianskeho kniežactva s Bavorskom už za vlády vojvodu Tassila (zomrel roku 785), ktoré siahajú pred polovicu 8. storočia. Uviedol, že „*Billungovu a Liudolfovu prítomnosť v Tassilovej družine potvrdzuje prameň, ktorý už v čase vojvodu Odila (zomrel r. 748) informuje o spojení medzi Bavorsmi, Alemanmi, Sasmi a Slovanmi...* V tomto skorom období sa objavujú už aj osobné mená nitrianskej kniežacej rodiny, ktorej členov je treba považovať za verných partnerov vojvodu Tassila a jeho vojvodov... Z tohto obdobia aj Unzato starší a Meiol starší, predkovia nitrianskej kniežacej rodi-

ny, mali vzťahy k Bavorsku a k bavorskému hlavnému mestu Regensburgu. Starší Meiol sa dá dokázať už v roku 772...“ [396, s. 54–56] Pribinova manželka – bola ako ďalej uvádza – sestra, dcéra alebo neter grófa Chadalhocha (patril k staršej generácii Berthold–Chadalhochovho rodu). Roku 790 bol kráľovským vyslancom v bavorskej východnej krajine a roku 802 padol v boji s Avarmi. Manželka Pribinu preniesla toto meno v skrátenej forme Chocel na syna.

Poukazuje však najmä na nitrianskeho „Uzzanta“ či „Uccianda“, ktorého radí „*k vojvodskej dynastii vysokej šľachty, pričom môže ísť len o rod Pribinu a Kocela*“. [396, s. 40] Meno Uzzant sa objavuje ako svedok na donačných listinách (aj v Cividalskom evanjeliári) hneď za Pribinom a po jeho smrti po Kocelovi. Ide o donačné listiny medzi rokmi 826–864 a vždy na čestnom mieste. Popri tom sa však už od roku 788/789 objavuje staršie knieža Uzant, ktorý je asi súčasníkom zosadeného vojvodu Tasilu III. roku 788. (396, s. 40) Padol do podozrenia pre ústretovosť k Avarom a Slovanom. Staršie nitrianske knieža Uzant, má blízky vzťah k Pribinovi a Kocelovi, kým Uzanta ml. autor štúdie považuje za brata Pribinu. „*Z tohto obdobia (okolo roku 777) aj Uzanto starší a Meiol starší, predkovia nitrianskej kniežacej rodiny, mali vzťahy k Bavorskému hlavnému mestu Regensburg. Starší Meiol sa dá dokázať už roku 772 pri založení kláštora v Schläftarne a objavil sa tam spolu so Starcholfom, Totom, starším a mladším Detmarom (=Timo), Fritilom, Eginom a Bertoldom; všetci svedkovi na listine.*“ [396, s. 56] Z toho vyplýva, že Uzant starší bol otcom Pribinu aj Uzanta ml. Do blízkeho a významného Pribinovho a Kocelovho okruhu patril aj veľmož Witemir, popri celom rade ďalších asi 50 mien z pribinovsko–koceloveského kniežactva. Mená Uzant a Meiol sa objavujú nielen v nitrianskej kniežacej rodine, ale aj v bavorskej (ako synovia manželov Cotanie a Oaza, ktorý bol zaťom vojvodu Tassila).

Podľa H. D. Tönsmeyera „*spojenie bavorského vojvodu Odila s Alemanmi, Sasmi a Slovanmi z rokov 742/743 je dosvedčené v ríšskych análoch. Po Odinovej smrti roku 748... roku 757 prevzal*“ – po dovŕšení plnoletosti – „*vládu jeho syn Tassilo*“ a pokračoval v upevňovaní vzťahov aj so Slovanmi, ktoré začal jeho otec. „*Od roku 772 sa dá dokázať v Bavorsku šľachtic Meio(l), ktorý sa dá pokladať ...za raného príslušníka rodu kniežata Pribinu a Kocela z Nitry. Je asi identický s Meliom starším, ktorý sa spomína spolu s Oazom v roku 791, manželom bavorskej vojvodskej dcéry Cotanie, ktorí boli zosobášení roku 778, a pomenovali svojho syna takisto Meiol. Tento mladší Meiol(o) vytvára potom v roku 837 ako prvý svedok spojenie s Ucciandom vir illuster, pravdepodobným bratom nitrianskeho kniežata Pribinu, ktorý sa spomína od*

roku 827“ (t. j. Uzant). Úzke vzťahy medzi nitrianskym kniežactvom v Nitre a rodom manželov Oazo a Cotania sa dajú doložiť aj úzkymi vzťahmi Nitry s arcibiskupstvom v Regensburgu, ktorý vyvrcholil vysviackou kostola v Nitre v rokoch 727/728 salzburským arcibiskupom Adalrámom. [396, s. 59]

Rod Vilhelmovcov z Traungau (za Lincom). [172, s. 54] s Engelšakom sa dostávajú do prameňov už ako mladšia rodová generácia okolo roku 847/848 a najmä v dobe vlády Svätopluka. Proti ním viedol Svätopluk I. nekompromisný boj, lebo neustále hrozilo, že Pribinu alebo Kocela za vhodných okolností Ludovít Nemec alebo jeho nasledovníci by mohli znova dosadiť do Nitry, ako to urobil Karolman v prípade dosadenia Vilhelma a Engelšaka ako správcov Veľkej Moravy roku 970/971.

Z týchto výskumov sa dá dokázať, že nitrianske kniežactvo bolo konsolidované už dve alebo tri generácie pred Pribinom vrátane spolupráce s Bavorsmi na čele s Tassilom. (396, s. 64) H. D. Tönsmeier preto predpokladá aj spoluprácu Nitranov na príprave ťaženia Karola Veľkého proti Avarom roku 791. [396, s. 61]

Doterajšie pohľady na Nitrianske kniežactvo a Pribinu, ktoré vychádzali predovšetkým z *Conversia*, bude treba asi značne poopraviť. Aj podľa H. D. Tönsmeiera autor *Conversia* „o mnohom nechcel hovoriť. Pri zmienke o Pribinovom krste v *Traismaueri* ide jednoznačne o lož... nitrianska kniežacia rodina sa stala kresťanskou najneskôr v čase nadviazania vzťahov k Bavorsku.“ [396, s. 60]

Dôvody prečo tomu tak bolo môžeme zatiaľ iba dedukovať z určitých faktov. Pribina vzhľadom na svoje úzke aj príbuzenské vzťahy k Bavorsku, prijal kresťanstvo od salzburského arcibiskupstva zaiste pred rokom 829. Roku 829, asi na základe sťažnosti pasovského arcibiskupstva, Ludovít Pobožný vydal nariadenie, ktorým potvrdil rozdelenie misijných území medzi pasovské (severne od Dunaja) a Salzburské (južne od Dunaja) arcibiskupstvo tak, ako ho stanovil Karol Veľký už roku 791. Pasovské arcibiskupstvo sa dožadovalo svojich práv, lebo prichádzalo o poplatky z Moravy a Nitrianska. K pokrsteniu Mojmírovcov na Morave pasovským arcibiskupom Reginharom došlo roku 831, ale nie Nitrianska. Pribina sa vzoprel. Na príkaz asi Ludovíta Nemca bol preto vyhnaný. Vyhnanie Pribinu z Nitry je dôsledok zápasu medzi pasovským a salzburským arcibiskupstvom o misijné územia a o poplatky plynúce z týchto území. O tom autor *Conversia* za života Ludovíta Nemca nepísal, tým menej o chybe Ludovíta Nemca, keď súhlasil s vysviackou kostola salzburským arcibiskupom Adalrámom, ktoré teraz musel naprávať. O tom autor *Conversia* sa neodvážil písať a tak len poznamenal, že ho vyhnaný Mojmír, ktorému po vyhnaní Pribinu z Nitry Ludovít Nemec odovzdal aj Nitriansko. Zjednotenie územia Moravy a Slovenska má

tak celkom iné pozadie ako sa doteraz predpokladalo.

Na pravdepodobnosť týchto udalostí poukazujú aj ďalšie skutočnosti. Predovšetkým údaje uvádzané Jánom Aventínom, ktorý v 16. storočí už nemusel brať ohľad na Ludovíta Nemca a vychádzal z iných prameňov pri písaní svojho diela. Ak je pravdou, ako uvádza Jan Aventínus, že Pribina dal postaviť kostoly nielen v Nitre, ale aj v Bratislave a v Brne, potom Pribina bol vládcom celej Moravy a Mojmírovci boli súčasťou tejto jednotnej ríše. Sila Pribinu bola do jeho vyhnania prinajmenšom dvojnásobná ako Mojmírova. Kto urobil výpad na Moravu a zničil opevnené hradiská v Bojne, na Čingove, v Spišských Tomášovciach, Pobedime, Majcichove a pod. zostáva otvorenou otázkou. Zaiste sa na tom zúčastnili aj Mojmírovci, ale sami by na túto úlohu nestačili. Do výpadu boli pravdepodobne zapojené na príkaz Ludovíta Nemca ozbrojené skupiny Ratboda, alebo pasovského arcibiskupstva.

Interpretácia D. Třeštika o vyhnaní Pribinu v 9. kapitole v práci *Vznik Velké Moravy* [s. 131–135], vzhľadom na to, čo sme uviedli vyššie o kontaktoch Nitrianskeho kniežactva s Bavorskom od polovice 8. storočia, sú úvahy nehodné seriózneho vedca–historika. Veď napokon sám v poznámke 41 [s. 291] uvádza, že „podľa neho“ (A. SÓS, *Die slawische Bevölkerung*, s. 35 – pozn. V. T.) „tedy bola nejméně před rokem 846 hranice říše na Dyji.“ (Franskej ríše pozn. – V. T.) Pôsobnosť–vláda Mojmíra teda nesiahala ešte ani za riekou Dyje. Mojmír preto nemohol vyhnať z Nitry silnejšieho Pribinu. Aspoň nie sám.

J. Steinhübel poznamenáva, že „*Ak Moravia* (Mojmírovi – pozn. V. T.), *podľa Třeštika* (...), *nedokázali až do roku 855 prekročiť Dyju a ovládnuť menej osídlené územie medzi Dyjou a Dunajom, ktoré ležalo v tesnej blízkosti moravského centra v Mikulčiciach a bolo prirodzenou súčasťou Moravy, ako mohli začiatkom 9. storočia mať záujem a nájsť silu k prekročeniu Malých a Bielych Karpát a útočiť do údolia Váhu a proti vzdialenému Komárnu?*“ (išlo o útok na sídla Avarov – pozn. V. T.). Tým skôr, ako si mohli Mojmírovci vôbec trúfať zaútočiť v 1. tretine 9. storočia na oveľa silnejšieho Pribinu v Nitre?! Podľa Bavorského geografa v Mojmírovom kniežactve na Morave bolo 11 hradísk, kým v Pribinovom 19. [172, s. 66; [258, s. 75; [Poznámka 33] Nedošlo však k zničeniu všetkých 19 hradísk ani k odchodu a vyvraždeniu Pribinovej elity na všetkých devätnástich hradiskách, ktoré archeológovia doteraz zistili. [Poznámka 48] Aj útoky Slovanov na Avarov preto nemohli viesť Mojmírovci, ale iba Nitrianske kniežactvo. Slovania, spomínaní na prvých snemoch Franskej ríše mohli byť za týchto okolností tiež len Nitrania a nie Mojmírovci. To sú skutočnosti, ktoré vyžadujú celkom nové pohľady a interpretácie súvislosti so začiatkami

Velkej Moravy, zvlášť pokiaľ ide o úlohu a význam Nitrianskeho kniežactva a Pribinu.

Udalosti teda museli mať iný priebeh ako uvádza *Conversio*. K vyhnaniam mohlo dôjsť až potom, keď Pribina smrťou salzburského biskupa Adalráma roku 936 stratil ochrancu, v roku 836 alebo tesne po ňom, asi s účasťou Ratboda. Preto Pribina so svojimi vernými hľadal najprv ochranu u Bulharov a potom u chorvátskeho Ratimíra, do čoho znova zasiahli Bavori. Až niekedy medzi rokmi 838–840 na zásah grófa Salacha [396, s. 30] sa podarilo zmieriť Pribinu s Ratbodom a prostredníctvom nich dosiahnuť audienciu u Ludovíta Nemca, ktorý Pribinu poveril najprv ochranou južnej Panónie a roku 846 mu udelil dedične Blatnohrad.

Rozhodujúci bol ďalší vývoj na Velkej Morave. Pre vnútorné problémy Franskej ríše v rokoch 831–844 (do Verdunskej dohody) Slovania mali oddych od franských útokov na vlastnú konsolidáciu takým spôsobom, že položili nezvratné základy formovania novej Európy. Rastislav od roku 855 vystupoval na Morave ako suverénny panovník. [303, s. 139] Franskí panovníci tento vývoj Slovanov už nedokázali zvrátiť napriek tomu, že sa o to Ludovít Nemec pokúšal vojnami: roku 844 (výprava proti Obodritom), v rokoch 846 (namiesto Mojmíra I. ustanovil za panovníka na Morave Rastislava, ktorý bol priateľom jeho syna Karolmana), roku 855 (najprv výprava do Čiech a potom na Moravu, ale bez víťazstva, ako konštatuje autor Análov), roku 864 (tiež bez výraznejšieho úspechu pri obliehaní hradu Devín – vtedy sa Ludovít Nemec obával aj možnej pomoci Moravanom z Byzancie – na Morave už pôsobila misia bratov Konštantína a Metoda) a v rokoch 869–870 (podľa bertianskych letopisov výpravy Ludovíta Nemca a Karolmana dosiahli len malý alebo nijaký úspech) a znova roku 874. V súvislosti s Karolmanovou výpravou proti Nitre roku 869 sa po prvý raz objavuje Svätoplukovo meno a Nitra ako politicky svojbytné „regnum“.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti našich historikov čaká neľahká úloha očistiť naše dejiny od cudzích nánosov, zamlčovania a manipulácii s faktami.

Nech boli podnety a udalosti smerujúce k vzniku jednotnej ríše Slovanov akékoľvek, vytvorenie Velkomoravskej ríše znamenalo významný, definitívny a nezrušiteľný dejinný krok k samostatnému vývoju slovanských národov a slovanského sveta v strednej Európe, s odlišným charakterom spoločnosti a kultúry, aké sa utvárali v západnej Európe. Znamenal začiatok transformácie slovanských nadkmeňových spoločenstiev strednej Európy na samostatné dejinotvorné subjekty – národy.

So západnou Európou má Velkomoravská ríša a Slovania vôbec spoločné črty, ale aj odlišnosti. Slovanské národy si uchovali svoj odlišný charakter, svojbytnosť, svoju kultúru a jazyk, svoju kul-

túrnu, hodnotovú, materiálnu, územnú i etnickú postać. V súčasnosti môžu rôzni politickí predstavitelia vyhlasovať, že sme takí istí, ako v západnej Európe. Odlišnosti sú očividné a nezmazateľné. Charakter národa, ktorý sa formoval niekoľko tisícročí na inom základe ako výbojnoexpanzívnom, nemožno zmeniť útlakom, aj keď na prežitie sa bolo nutné prispôbiť. Pôvodný charakter a jeho základ sa pod tlakom modifikoval, ale nezmenil, pokiaľ nedošlo k jeho likvidácii alebo násilnej asimilácii. Kultúra, zvyky, tradície, jazyk, prechádzajú z pokolenia na pokolenie v súlade s procesmi sociogenézy a etnogenézy (aj teóriou „memov“). [41] S tým by mala počítať každá vláda, každá ideológia, politika zvlášť, aj každé úsilie o nové vzťahy, o nové usporiadanie Európy, o nový poriadok sveta. Sme Európania a patríme do Európy – boli sme v nej od samého začiatku. Germánskorománske národy sa vyšvihli v rozvoji predovšetkým vďaka koristi z dobovačných vojen, najprv proti slovanským národom a ešte viac zbohatli na kolóniách. Žiaľ, len si to slovanské národy nie vždy dostatočne uvedomujú a berú na zreteľ. Napriek historickým skúsenostiam sa dajú často oklamať. Aj vidinou, ktorá je od začiatku nereálna. K vlastnej škode.

b) ZAČIATKY VZŤAHOV A TLAKU FRANSKEJ RÍŠE NA VELKÚ MORAVU

Hranice Franskej ríše na východe do výpravy Karola Veľkého roku 791 prebiehali približne na dnešnej západnej hranici Rakúska (na rieke Inn, resp. Enns) a v Čechách na rieke Vltava–Labe. Až v 9. storočí začali vznikať v alpských krajinách marky k ochrane Franskej ríše, medzi nimi aj Východná Marka. V historických materiáloch sa hovorí aj o Vindskej marke. Sloveni (a Slovinci) zaberali územie Panónie, Korutánska a Kranska, kde však v bojoch korutánskych Slovanov proti Avarom na rozhraní 8.–9. storočia získali prevahu Bavori, ktorí im proti Avarom pomáhali.

Výprava Karola Veľkého zasiahla priestor v koridore od Solnohradu smerom na Viedeň a Uhorskou bránou po riekú Rába po oboch stranách Dunaja. Z tohto koridoru výprava vytlačila nielen Avarov, ale aj pôvodné obyvateľstvo na sever a na juh. Výprava severne Dunaja zasiahla len úzky pruh, osobitne pri rieke Kamp, kde bolo opevnenie. Územie severne od Dunaja prinajmenšom od rieky Kamp a východným smerom patrilo Slovanom aj po výprave Karola Veľkého. Dodnes nesie časť tohto územia názov „Moravské pole“ (južne od hraníc Moravy po Dunaj). /50.)

Vznik Velkej Moravy bol východiskom z daných pomerov a možným riešením pre Slovenov, ktorí predtým museli odolávať Avarom a ďalším barbarským kmeňom. Nevznikla s dobyvačnými cieľmi. Od platenia poplatkov Karolovej ríši si Sloveni sľubovali pokoj a videli v tom možnosť, ako sa vyhnúť vojne. Ak sa tak nestalo, na čo dal odpoveď frankfurtský snem roku 822 a podmanenie si územia Čiech po Labe a Vltavu už predtým, bolo potrebné ísť inou cestou – vytvoriť silnú ríšu schopnú odolávať tlaku Franskej ríše. Mojmír I. to pochopil. Bol si však zaiste vedomý, že na to potrebuje rozšíriť obranný potenciál, počet vlastných ozbrojencov a najpriateľnejším riešením sa javilo pričlenenie Nitrianska s mocenským centrom v Nitre. Podobne, len za iných okolností vznikala Bulharská ríša v priamom susedstve Byzancie, aj Kyjevská Rus, ale napokon aj Franská ríša s oveľa rozsiahlejšími výbojmi proti vlastným súkmeňovcom a Rímskej ríši. Velkomoravská ríša nevznikla s cieľmi za rozšírenie územia, podmanenie si iných národov, či získavania koristi. To je zásadný rozdiel oproti formujúcim sa ríšam v západnej Európe germánskych či franských kmeňov, alebo oproti nájazdom severských národov (Vikingov, Normanov, Dánov atď.). Jej základným cieľom bola obrana proti agresivite zo západu.

Prvé slovanské ríše (Samova a Velkomoravská) sa neutvárali ľahko, ale v ostrej konfrontácii a intrígi i priamych vojenských stretnutí s Franskou a čiastočne i Byzantskou ríšou (Bulhari). Velkomoravská ríša sa stretávala v zápase o existenciu s Východofranskou ríšou a s intrigami a nátlakom bavorského kléru. Najmä po roku 843, keď Verdunskou dohodou došlo k definitívnemu rozdeleniu na germánsko-románsku (Západofranskú ríšu) a germánsku (Východofranskú ríšu), ktorej stál na čele Ludovít Nemec (843–876), popri tzv. kráľovskom údele (Taliano – Lothar). Ludovít Nemec si nárokoval na vládu nielen v susedných krajinách, ale aj na územiach, ktoré neboli doteraz podmanené, len uznávali jeho zvrchovanosť a zaviazali sa k poplatkom, aby mali nerušený priestor pre vlastný pokojný život. K rozdeleniu Franskej ríše Verdunskou dohodou a vzniku Velkej Moravy došlo v období, keď Západ zaznamenával svoj najhlbší spoločenský, kultúrny a morálny úpadok. Dominujú v ňom výboje vedené úsilím o rozšírenie územia a podmanenie si všetkých národov v dosahu, bez ohľadu na ich etnickú odlišnosť. Cieľom bolo parazitovať na vytvorených hodnotách iných národov v podobe poplatkov a tribútov, z ktorých profitovali a bohatli. Násilnícke akcie viedli pod práporom šírenia kresťanstva a obrátenie pohanov na kresťanstvo. Cirkev im v tom účinne pomáhala. Klérus sa stal už za Karola Veľkého rozhodujúcou silou štátu, čo sa prejavilo v uplatňovaní mocenských praktík cirkvi aj na územiach, kam vysielala svojich misionárov. Patrili k nim slo-

vanské územia na východ (Čechy, Morava, Slovensko, Panónia, Korutánsko). Šírenie kresťanstva sa stalo len zámienkou na výbojné ciele Ludovíta Nemca a bavorského kléru, ktoré malo zabezpečiť poslušnosť a podriadenosť týchto krajín a národov panovníkovi Východofranskej ríše. Kde to nešlo s misionármi, nastupovali ozbrojené hordy vedené aj biskupmi, a nielen s ich posvätením a priamou účasťou v bojoch, ale aj na výzvu pápeža a s jeho podporou.

Bavorský klérus, zvlášť biskupi a arcibiskupi, sa utváral z rodín výbojných bavorských feudálov a grófov, a aj keď sa stali cirkevnými hodnosťarmi, zostali im vlastné výbojné praktiky, ktoré preniesli na cirkev. Biskupi si vytvárali vlastné ozbrojené soldatesky, ktorým stali na čele. Boli to obyčajní barbari v sutanách. Súčasne sa ich agresívne smerovanie začalo uplatňovať v čoraz väčšom vplyve aj na pápežský stolec, ktorý mu do značnej miery podľahol. Vôbec nešlo o to byť kresťanom, ale kresťanom presne podľa predstáv tohto kléru a z toho vyplývajúcich nárokov na územia, poplatky, poslušnosť a oddanosť. To je parazitizmus. V tom si klérus a panovník s feudálmi rozumeli a vzájomne sa podporovali.

Obdobie Mojmírovej vlády prišlo do obdobia úpadku Franskej ríše. Po smrti Karola Veľkého (814) vládol Ludovít Pobožný. V snahe predísť rozporom o nástupníctvo Karol Veľký ešte za svojho života rozdelil ríšu medzi synov, spomedzi ktorých Lotharovi dal zvrchovanosť nad Karolom mladším (Karolom II.) a Ludovítom. Po jeho smrti však bratia s úlohou určenou otcom neboli spokojní, zišli sa roku 843 vo Verdune a definitívne si rozdelili ríšu medzi seba. Lothar dostal Taliansko, Karol II. Holý západnú časť a Ludovít, zvaný Nemec, východnú časť ríše. Bolo to obdobie, v ktorom sa Mojmír I. mohol vysporiadať s Pribinom a upevňovať ríšu budovaním silných opevnení v Mikulčiciach, Starom Meste, na Devíne a v Nitre. Pričlenením nitrianskeho kniežatva získal silné ekonomické zázemie, bohaté kraje na pestovanie potravín, ale najmä surovínové zdroje, zvlášť železa s bohatou tradíciou, siahajúcou viacej ako dve tisíc rokov do minulosti, ktoré bolo pre rozvoj a obranu najdôležitejšou strategickou surovinou. O úrovni nitrianskej produkcie vydala svedectvo Blatnica, podľa ktorej produkcia dostala názov „blatnický štýl“, ktorý mal vyššiu úroveň ako v centrálnej Morave („mikulčický štýl“).

Z *Fuldských análov* sa k roku 846 dozvedáme, že Ludovít Nemec sa „v polovici augusta vybral s vojskom proti moravským Slovanom, ktorí sa pokúšali (od neho) odtrhnúť. Tu urobil poriadok a podľa svojich predstáv urovnal pomery a ustanovil im za vládcu Rastislava, Mojmírovho synovca. Potom sa vrátil domov cez Čechy s veľkými ťažkosťami a so stratami vo svojom vojsku.“ [242, s. 155] *Anály* nehovoria nič o Mojmírovi. Zomrel, alebo chystal odtrhnutie a bol popravený? Mal potomkov, keď na Mojmírov

stolec dosadil synovca Rastislava? Na tieto otázky už asi nenájdeme jednoznačnú odpoveď. Niektorí historici uvažujú o tom, že Mojmír pravdepodobne zomrel a niektorí veľkomoravskí veľmoži začali uvažovať o vymanení sa spod nadvlády Ludovíta Nemca. Preto išiel robiť poriadok s vojskom, ale k vojenskému stretnutiu nedošlo. Všetko sa urovnalo pokojnou cestou. Ušiel Mojmír pred ním aj s vojskom do Čiech a tam si na Ludovíta Nemca počkal? Alebo tam čakali jeho potomkovia, aby sa pomstili za to, že ich obišiel a za vládcu ustanovil Rastislava? *Anály* iba zaznamenali, že Ludovít Nemec pri spiatocnej ceste v Čechách (možno na českomoravskej vrchovine) utrpel značnú porážku. M. Kučera nevyklučuje ani možnosť, že Rastislav vydal Mojmíra Ludovítovi Nemcovi, za čo si vyslúžil panovnícky stolec. Takáto skutočnosť by sa však v *Análoch* objavila. Tie nespomínajú smrť Mojmíra, ani odboj jeho či jeho potomkov. Ale Ludovít Nemec si nedovolil dosadiť na uvoľnený stolec svojho veľmoža, ktorého by Moravia neprijali, čo svedčí o postavení a rešpekte k Veľkej Morave, aký získala za vlády Mojmíra I.

Podľa P. Ratkoša podnet na zmenu mocenských pomerov na Morave vzišiel z iniciatívy bavorského kléru (misionárov), od ktorých sa v Pasove a Rezne hromadili sťažnosti na zlé podmienky v krajine pre šírenie kresťanstva a správy o nespokojnosti Moravanov s vazalským postavením. Nie je bez zaujímavosti ani to, že skôr ako sa Ludovít Nemec vydal na Veľkú Moravu, pacifikoval Čechy tým, že štrnásť českých veľmožov prijalo kresťanstvo roku 845 v Rezne. Ale ak porážku Ludovítovi Nemcovi nespôsobili Moravia, potom to bola pomsta českých kniežat za túto vynútenú potupu? [250, s. 37]

Dosadenie Rastislava na veľkomoravský stolec zostáva nevyjasnené aj z iného dôvodu. Prečo práve Rastislav?! Ludovít Nemec iste hľadal spoľahlivého a poddajného panovníka medzi moravskými veľmožmi. To znamená, že Rastislav sa musel niečím dobre zapísať. Vieme len to, že Rastislav vychádzal dobre s Karolmanom, synom Ludovíta Nemca. Z čoho vychádzali a ako sa utvorili medzi Rastislavom a Karolmanom „*svojrázne putá priateľstva a náklonnosti, ale aj nenávisťi*“, o ktorých hovorí M. Kučera, *Anály* mlčia. M. Kučera vyslovil domnienku, že sa mohli spolu stretnúť už ako mládenci v niektorom bavorskom kláštore, kde mohli byť daní spoločne na výchove. Je to však v polohe domnienky.

Prvé roky vlády Rastislava sa vyznačovali v ekonomickom posilňovaní ríše a jej obranyschopnosti. Navonok zachovával vernosť Ludovítovi Nemcovi, zostal neutrálny aj v prípade jeho vojnových výprav proti Čechom v rokoch 847–849, kde Ludovít Nemec nebol úspešný a Česi sa ubránili. Rastislav však nezaháľal. Robil zásoby pre prípad vojny, kul zbrane, spevňoval opevnenia, ktoré neskôr franským vojskám naháňali strach už len pri pohľade na ne. Upevnil svoje postavenie na území Matry a Bukovských

hôr, v severnom Potísi a na celom juhovýchodnom i severovýchodnom Slovensku, kde podobne vybudoval opevnené hradiská. Z juhovýchodu hrozilo nebezpečenstvo zo strany Bulharov a tak prezieravo predpokladal možnosť spojenectva Bulharov s Ludovítom Nemcom, ktoré by Bulharom zabezpečovalo lepšie postavenie vo vzťahoch s Byzanciou. Bulhari sa tlačili k Tise a na Balkán a stali sa bezprostrednými susedmi Veľkej Moravy, ale aj potenciálnymi nepriateľmi. Nezaháľal ani v diplomacii.

Ludovít Nemec po Verdune (843) sa sústredil na organizovaný tlak na slovanské zoskupenia. Viedol vojny proti všetkým okolitým Slovanom. Tri roky proti Čechom (847–849), roku 851 proti Srbom a ďalším Slovanom na dnešnom severovýchodnom území Nemecka. Rastislavova Morava sa za ten čas stačila pripraviť a zosilniť a začala byť pre Ludovíta Nemca nebezpečným súperom. Keď potom akýsi Albgis ušiel s unesenou ženou do bezpečia k Rastislavovi, začali nad Rastislavom súd v jeho neprítomnosti. Najprv biskupi na cirkevnej synode v Mainzi, kde odsúdili Rastislavovo počínanie ako hrubo nemravné a pohrdavé voči kresťanskej morálke. V Mainzi potom zasadalo aj zhromaždenie Ludovíta Nemca, na ktorom zástupcovia Slovanov obhajovali Rastislava a stavali sa proti obvineniu. Bol obvinený z toho, že hľadá spojenectvo s Bulharmi, čo sa považovalo za porušenie vernosti. Na rokovaní boli prítomní aj Bulhari. Nevieme, o akých Slovanov išlo, ktorí prišli obhajovať Rastislava. *Keď však išlo o jeho obhajobu, mohli to byť Slovania z Moravy alebo Nitry. Schylovalo sa k vojenskej konfrontácii*, uvádza M. Kučera. Vojna prepukla roku 855 a začalo dvadsaťročné obdobie moravsko-franských vojen. Veľká Morava sa stala nebezpečne silným štátnym útvarom a Ludovít Nemec nechcel pripustiť nijaký podobný vojenský silný útvar, alebo čo len vojvodstvo vo svojom dosahu. Nedisponoval však silou, ktorá by tomu mohla v prípade Veľkej Moravy zabrániť.

Skutočnou príčinou výpravy na Moravu mohlo byť to, že Rastislav podnikal výpady už nielen severne a východne a upevňoval svoju moc i ríšu, ale aj južne do Panónie a na územie Východnej marky, kde žilo stále veľa Slovanov. *Salzburské anály* už k roku 845 zaznamenali, že „*správca Východnej marky Ratbod opustil pohraničné kraje. Rastislav sa vzbúril.*“ [242, s. 172] Z týchto viet je zrejmé, že Ratbod buď po dohovore s Rastislavom mu prepustil nejaké územie, čo je málo pravdepodobné, alebo jednoducho bol z nich Rastislavom vytlačený, čomu by napovedala druhá citovaná veta. Ludovít Nemec preto zbavil Ratboda miesta správcu Východnej marky a roku 846 ustanovil ním svojho syna Karolmana.

c) FRANSKÉ ANÁLY O STRETOCH VELKOMORAVSKEJ A FRANSKEJ RÍŠE ZA VLÁDY MOJMÍRA I. A RASTISLAVA

Fuldské anály v rokoch 846–855 o Veľkej Morave mlčia. Podľa *Bertiniánskych análov* však roku 847 „vojská kráľa Germánov Ludovíta (Nemca) úspešne bojovali proti Slovanom. Čo teda pred rokom u nich stratil, získal teraz späť.“ To však nebude celkom pravda, lebo táto vojna nebola vedená proti Moravanom, ale proti Čechom. Porážku pred rokom však utrpel od Moravanov. Podobne k roku 853 Anály uvádzajú, že „Vinidi vedení svojou zvyčajnou vierolomnosťou porušili vernosť voči Ludovítovi (Nemcovi)... Bulhari spojaci sa so Slovanmi a, ako sa hovorí, navedení darmi od našich, prudko zaútočili proti kráľovi Germánie Ludovítovi, ale s pomocou božou boli porazení.“ [242, s. 151] Kde k tomuto stretnutiu došlo, anály neuvádzajú.

Prvá vojnová výprava, ktorú proti Rastislavovi viedol Ludovít Nemeč, mu nepriniesla úspech. Priznávajú to neradi a zahmlene aj *Fuldské rukopisy*, ktoré k roku 855 uvádzajú: „Aj kráľ Ludovít sa musel vrátiť bez víťazstva, keď sa s malým úspechom vypravil s vojskom proti moravským Slovanom a ich kniežatú Rastislavovi, ktoré proti nemu povstalo. Radšej sa rozhodol dočasne nechať nepriateľa, chráneného vrah veľmi pevným valom, na pokoji, než utrpieť v nebezpečnom boji veľké straty. Jeho vojsku sa napriek tomu podarilo spustošiť veľkú časť ich krajiny plienením a požiarom a vyhubiť aj nemalé množstvo nepriateľov túžiacich napadnúť kráľovský tábor. Neostalo to však bez odvety, lebo keď sa kráľ vracal späť, Rastislav na čele svojho vojska ho znepokojoval a vyplienil a spustošil mnohé pohraničné kraje ležiace za Dunajom.“ [242, s. 155] Aj *Bertiniánske anály* k roku 856 stručne poznamenávajú, že kráľ Germánie Ludovít nemohol prísť včas na pomoc grófm, ktorí pripravili sprisahanie proti Karolovi (Plešivému) a žiadali Ludovíta o pomoc, lebo sa „veľmi dlho zdržal na výprave proti Slovanom a stratil na nej veľkú časť vojska.“ [242, s. 151]

Z týchto zdržanlivých a neobjektívnych riadkov *Fuldských análov* k Rastislavovi a Moravanom možno postrehnúť, že to musela byť riadna sila pri prenasledovaní, keď sa jej Ludovít Nemeč s celou armádou, s ktorou pritiahol proti Rastislavovi ani neodvážil postaviť na odpor na otvorenom bojisku a nechal vyplieniť vlastné územia (ako potvrdzujú *Bertiniánske anály*). Rok 855 znamenal zlom v moravsko-franských vzťahoch. Ludovít Nemeč pochopil, že si už nemôže na Veľkej Morave s Rastislavom počínať ako s bezbranným a oddaným vazalom. Bolo treba zobrať na vedomie jeho silu a moc. Lenže Ludovít Nemeč si to zatiaľ nepripúšťal a nesprával

sa tak. Roku 857 viedol vojnu proti Čechom, azda o niečo úspešnejšie ako proti Rastislavovi (proti Vistrachovi a jeho synovi Slavitéchovi, ktorý podľa *Fuldských análov* po prehratom boji ušiel a sa „uchýlil k Rastislavovi“).

Na rok 858 Ludovít Nemeč chystal frontálny útok proti Slovanom, ktorý ich mal definitívne pokoriť a podmaniť. Útok mal mať tri prúdy: prvý pod vedením Karolmana proti Rastislavovi, druhý, pod vedením mladšieho syna tiež Ludovíta proti Obodritom a Liňanom a tretí pod velením Takulfa proti Srbom. Lenže keď v júli mal vojská sústredené, Ludovít Nemeč dostal správu o pripravovanom sprisahaní proti jeho bratovi Karolovi II. Holému, ktorý ho žiadal o pomoc. Frontálna ofenzíva proti Slovanom sa neuskutočnila. *Salzburské anály* k roku 858 uvádzajú, že „Rastislav prisahou potvrdil dohodu s Karolmanom a opäť sa začali zaludňovať bavorské pustatiny. (Obidvaja) nažívali v pokoji a bez vojny.“ [242, s. 172] Roku 861 Karolman vo Východnej marky vypovedal otcovi poslušnosť, vyhnal dovtedajších vojvodov a vymenoval nových z vlastných prívržencov. Roku 862 sa síce Karolman zmieril s otcem, ale o rok znova upadol do podozrenia a Ludovít Nemeč viedol proti vlastnému synovi výpravu. K boju nedošlo zradou Karolmanovho vojvodu Gundakara, ktorý sa vzdal aj s väčšou časťou vojska.

V západnej časti ríše so znepokojením sledovali vojenské neúspechy kráľa Germánie proti slovan-ským susedom, osobitne proti Veľkej Morave, ako zaznamenali *Bertiniánske anály*, písané v kláštore St. Bertin, ktoré od roku 835 do roku 861 písal biskup Prudentius z Troyes, a po ňom až do roku 888 remešský biskup Hinkmar. Miestami podávajú realistickejší pohľad na udalosti, najmä na neúspechy svojich východných susedov, ale niektoré správy sa v nich objavujú s posunom o jeden až dva roky oproti *Fuldským análom*, ktoré sú v datovaní presnejšie. K uzatvoreniu zmluvy medzi Karolmanom a Rastislavom k roku 861 uvádzajú: „Karolman, syn kráľa Germánie Ludovíta, uzavrel spojenectvo s vládcom Vinidov Rastislavom, odtrhol sa od otca a s Rastislavovou pomocou sa zmocnil veľkej časti otcovho kráľovstva až po rieku Inn.“ [242, s. 151]

M. Kučera k tomu poznamenáva, že Rastislav umne vstupoval do sporov otca so synom. Vojensky vpadol na Ludovítovo územie a lúpil ako spojenec Karolmana, pričom zachovával taktickú i politickú mieru v spojenectve s Karolmanom. Za toto spojenectvo si podľa M. Kučeru na Karolmanovi vymohol odstránenie Pribinu, ktorého stále považoval za potenciálneho nástupcu v prípade neúspešnej vojny s Ludovítom Nemcom, alebo za iných okolností. Vedel z vlastnej skúsenosti ako sa dostal k vláde. A tak došlo k zinscenovanému boju, v ktorom Pribina bol zabitý Rastislavovými vojskami niekedy roku 860–861, keď im padol do pripravenej pasce. Do tohto obdobia spadá aj Rastislavovo vyhnanie bavorské-

ho kléru, ktorý bol Ludovítovou piatou kolónou na Veľkej Morave a Rastislavova žiadosť najprv k pápežovi a potom do Byzancie o vyslanie vierozvestov a biskupa. [172, s. 77]

Ludovít Nemeč najprv obvinil Rastislava z vyjednávania s Bulharmi, ale v tom istom roku (862) sám začal diplomatické rokovanie s Bulharmi, ktorých chcel dostať do vojny proti Rastislavovi, lebo sám si už na Moravanov netrúfal. Bulhari v tejto zmluve videli posilnenie svojich pozícií vo vzťahu k Byzancii a svojich ambícií na rozšírenie územia ríše do Panónie. K tomu však nedošlo. Zámer prekazila Byzantská ofenzíva proti Bulharom. Ludovít sa musel pokúsiť s Rastislavom vysporiadať sám. Výpravu plánoval na rok 863. Dostal však znova správu, že Karolman spolu s Rastislavom čosi pripravujú a tak vytiahol na čele vojska proti synovi, predstierajúc útok na Moravu.

K novej moravsko-franskej vojne došlo roku 864. Ludovít podľa *Fuldských rukopisov*, s veľkým vojskom sa vypravil za Dunaj a „oblahol Rastislava v akomsi hrade, ktorý sa v reči onoho národa nazýva Dowina (t. j. Dievča). Ten sa však neodvážil bojovať s kráľovskými vojskami, a keď sa presvedčil, že nemá kam uniknúť, okolnosťami donútený vydal toľko a takých rukojemníkov, ako si želal kráľ. Okrem toho sa ešte spolu so všetkými veľmožmi prisahou zaručil, že bude kráľovi zachovávať vernosť, čo však vôbec nedodržel.“ [242, s.156]

O objektívnosti správy môžeme oprávnené pochybovať. Keby Ludovít Nemeč bol videl nádej na úspech, nebol by sa uspokojil s rukojemníkmi alebo nejakou prisahou vernosti, o ktorej musel vedieť, že nič neznamená, ako to napokon poznamenáva sám autor análov. Zaiste však došlo k akejsi dohode, lebo to bola jedna z taktických možností, ako sa aspoň navonok čestne vrátiť bez boja a bez strát, aj keď bez úspechu. Oveľa bližšie k pravde bude záznam tzv. *Xantenských análov*, ktoré k roku 863 uvádzajú, že „kráľ Ludovít usporiadal snem vo Wormse a potom v Mohuči. Tam za ním prišiel aj Lotar a spoločne pripravovali výpravu proti Slovanom. **Tú potom aj uskutočnili, ale bez úspechu.**“ [242, s. 171] M. Kučera uvádza, že Ludovít Nemeč počítal pri tejto výprave proti Rastislavovi s pomocou Bulharov, ktorí sa však nemohli dostať pre vlastné problémy s Byzanciou. *Bertiniánske anály* asi nie dost dobre informované uvádzajú, že roku 864 sa „kráľ Germánie vydal s vojskom proti bulharskému kaganovi (Borisovi), ktorý prisľúbil, že sa stane kresťanom. Odtiaľ sa hodlal vypraviť, aby zriadil marku Vinidov, ak sa presvedčí, že mu šťastie bude žičiť.“ [242, s. 152] Ale šťastie mu nežičilo. Bulhari boli porazení Byzanciou a Ludovít sa proti Bulharom nevypravil. Naopak, chcel ich získať na výpravu proti Veľkej Morave. O Bulharov mal záujem pápež. Chcel, aby sa dostali do jeho sféry vplyvu a nie do byzantského. Aj to však krachlo. Byzancia po úspešnej vojne

s Bulharmi ich začlenila pod správu konštantínopolského patriarchu. Ludovít Nemeč sa za tejto situácie obrátil len proti Veľkej Morave, ale tiež neúspešne. Obliehal hrad Devín, ale vzdal sa pôvodného zámeru dobyť ho. Nechcel riskovať neúspech, znova utrpieť porážku a stratiť značné množstvo svojich ľudí pri dobývaní devínskeho hradného opevnenia, ktoré v tom čase tvorili najmenej tri silne opevnené hradiská. Ludovít Nemeč sa obával aj toho, že po víťazstve nad Bulharmi do konfliktu môže vstúpiť Byzancia, ktorá Bulharov donútila vzdať sa zmluvy s Ludovítom Nemcom a prijať podriadenosť Byzancii. A to tým skôr, že roku 863 prišli na Moravu Cyril a Metod a nevedno čo viedlo Byzanciu k tomu, že roku 864 usporiadala demonštratívnu plavbu po Dunaji. Ludovít Nemeč v tom mohol vidieť signál pripravovanej pomoci Byzancie Veľkej Morave, kde už pôsobila byzantská misia vierozvestov so sprievodom.

Roku 866 vypovedal poslušnosť Ludovítovi Nemcovi jeho mladší syn Ludovít, ktorý poslal k Rastislavovi veliteľa svojich vojsk Henricha so žiadosťou o vojenskú pomoc proti otcovi. Rastislav však dobre odhadol situáciu a do tohto sporu sa nezaplietol. Ludovítovi Nemcovi robil Rastislav veľké starosti. Obvinil svojho veľmoža grófa Werinhara z toho, že podnecoval Rastislava proti kráľovi, za čo ho pozbavil všetkých verejných úradov. Na porážke a pokorení Rastislava, vzhľadom na príchod vierozvestov z Byzancie začal mať záujem aj pápež Mikuláš I., ktorý o výprave proti Rastislavovi rokoval s Ludovítom Nemcom a želal mu úspech.

Bolo zrejmé, že s Moravanmi to tak ľahko nepôjde. Schyľovalo sa k najvýznamnejšiemu stretnutiu. Ludovít Nemeč sa roku 869 rozhodol pre veľkú výpravu proti Rastislavovi, ktorá sa v mnohom podobala na nerealizovanú výpravu z roku 858. Plán pozostával z útoku v troch prúdoch. Prvý, zložený zo Sasov a Durinkov na čele s Ludovítom, synom Ludovíta Nemca – mal útočiť na lužických Srbov, ktorých podporovali Česi. Druhý, zložený z Bavorov a Východnej marky na čele s Karolmanom, mal viesť útok proti Svätoplukovi v Nitre, aby ho odblokoval od hlavných síl na Morave. Posledný, zložený z Frankov a Alamanov na čele s Ludovítom Nemcom mal smerovať priamo proti Rastislavovi na Moravu. Lenže opäť došlo k nepredvídanej okolnosti. Ludovít Nemeč vážne ochorel a výpravy sa nemohol zúčastniť. Velením svojho prúdu poveril najmladšieho syna Karola so značnými obavami.

Fuldské anály k tejto výprave podávajú veľmi strohé informácie o zámeroch Ludovíta Nemca útočiť vo vyššie uvedených troch prúdoch, o ich zložení a o chorobe, ktorá mu znemožnila účasť na výprave. O samotnej výprave sa zmieňujú iba niekoľkými vetami: „Keď Karol na čele vojska, ktoré mu kráľ zveril, prišiel k onomu nevýslovne rozsiahlemu a všetkým starodávnym nepodobnému Rastislavovmu

hradisku, spoliehajúc sa na pomoc Božiu, zničil požiariom okolité opevnenia na tomto území a všetkého, čo našiel ukryté v lesoch alebo zakopané na poliach, sa zmocnil. Karolman ničil ohňom a mečom kráľovstvo Rastislavovho synovca Svätopluka. Keď bolo celé územie spustošené, zišli sa bratia Karol a Karolman a blahoželali si navzájom k víťazstvu, ktoré im zoslalo nebo.“ [242, s. 158]

Vojska Ludovíta Nemca prišli teda k tomu „nevýslovne rozsiahlému... Rastislavovmu hradisku“, ale buď nemali dost odvahy, alebo usúdili, že akýkoľvek pokus na útok proti nemu je stratený a tak sa radšej dali na zbojstvo po nechránenom území, zabíjali bezbranných ľudí a brali, čo sa zobrat dalo, vypalovali a pustošili sídliská, bezbranný vidiek. Aké ohromujúce hrdinstvo a víťazstvo. Ale až tak veľa zla asi nenarobili, lebo zo správy je ďalej zrejmé, že na spiatočnej ceste boli prenasledovaní, museli sa brániť proti Rastislavovým prenasledovateľom a usilovať sa čo najskôr dostať z ich dosahu. Nijaké víťazstvo, a teraz ani dohody, ani rukojemníci, ani sľub vernosti od Rastislava. A Karolman? Ani v jeho prípade sa nehovorí o víťazstve a už vonkoncom nie o dobytí hradísk, či už v Nitre alebo na Devíne. Môžeme preto pochybovať, že sa so Svätoplukom a jeho Nitranmi vôbec stretol v otvorenom boji, a pokiaľ, potom to z hľadiska autora nestálo za reč alebo to stretnutie radšej taktne obišiel. Takže asi len postupoval nechráneným územím, ničil, zabíjal bezbranných, raboval a odtiahol, aby sa stretol s bratom Karolom.

Trocha v inom svetle nám túto vojnu roku 869 podávajú *Bertiniánske analý*, ktoré uvádzajú, že Ludovít Nemec v minulých rokoch s Vinidmi často so svojimi ľuďmi bojoval, ale bez úspechu a ani vo vojne roku 869 „nedosiahli však nijaký alebo len veľmi malý úspech. Zato však utrpeli veľkú škodu... Jeho brat Ludovít sa postaral, aby uzavrel za určitých podmienok mier s Vinidmi. Na jeho potvrdenie poslal svojich synov spoločne s markgrófmí do onej krajiny.“ [242, s. 152] Kráľ Germánie sa musel skutočne dostať do úzkych. Už to, že si nedovolil poslať niekoho iného, ale svojich synov k Rastislavovi vyjednávať o mier na Moravu, a že sa o mieri rokovalo na Morave a nie u kráľa Germánie napovedá, že o mier mal po predchádzajúcich vojenských neúspechoch prvoradý záujem Ludovít Nemec. Taká bola zvyklosť pri rokovaníach o mier. Sám na Rastislava a Moravanov nestačil, musel sa bez úspechu vrátiť aj z poslednej výpravy. Spojenectvo s Bulharmi mu nevyšlo a tak mu nezostávalo nič iné, len požiadať Rastislava o mier. O podmienkach, aký mier zjednali, písomné pramene mlčia. Ludovít Nemec si tu asi nemohol klásť podmienky, skôr naopak, musel prijať Rastislavove, alebo mu aspoň ustúpiť.

Na Veľkej Morave sa v tom čase schyľovalo k udalostiam, ktoré znamenali oveľa vážnejšie dôsledky. Ich začiatok spadá ešte pred vpád Ludovíta

a Frankov roku 869. Za Rastislava ríša skutočne zosilnela. Na druhej strane aj tlak Ludovíta Nemca, ktorý pre svoje ciele získal aj západnú časť ríše, Frankov. Rastislav dostal od novodobých historikov prídavok „múdry“, najmä pre diplomatický postup s úsilím o vytvorenie vlastnej cirkevnej samosprávnej organizácie, a keď nepochodil v Ríme, obrátil sa na Konštantínopol. Aj ináč postupoval obozretne, najmä pokiaľ ide o spojenectvo s Karolmanom, synom Ludovítom pri rebéliách proti otcovi, Ludovítovi Nemcovi. S postupom Rastislava medzi veľkomoravskými kniežatami však nebola spokojnosť. Časť z nich asi pochopila, že spoločnému postupu Západu proti slovanským kmeňom, treba čeliť tiež spoločne. Netreba tieto skutočnosti spájať s nejakým slovanským cítením či vlastenectvom, alebo niečím podobným. Na takéto zjednotenie doba nedozrela, aj keď realita by na takýto postup evokovala. Ciele boli oveľa pragmatickejšie. Proti spoločnému postupu Západu bolo treba priviesť tiež všetky ohrozované slovanské kmene k spoločnému postupu pri obrane zjednotením. Jazykové rozdiely boli zanedbateľné. Zjednotenie ohrozených kmeňov sa javilo ako nevyhnutné, bez ohľadu na to, či k nemu malo dôjsť rokovaním alebo násilím. Ale Rastislav sa pre taký postup nechcel rozhodnúť. Za jeho vlády nevčlenil do ríše ani jednu zo susedských slovanských krajín, nevnucoval im svoju politickú moc násilím ani rokovaním, nemal expanzívne zámery ako Franská ríša. Nespokojnosť veľkomoravských kniežat s jeho vládou preto narastala. Zdá sa, že na čele, alebo aspoň jedným z popredných nespokojencov bol Svätopluk.

d) VELKOMORAVSKÁ RÍŠA ZA KRÁĽA SVÄTOPLUKA

Rastislav, aby sa abiciózneho synovca na centrálnom dvorci ríše a v svojej blízkosti zbavil, poslal do Nitry. Tým však len posilnil jeho predstavy o rozšírení ríše o ďalšie slovanské krajiny. Vyplýva to z veľmi strohej a nenápadnej poznámky z *Fuldských analov*, ktoré k roku 869 uvádzajú, že Karolmanov prúd mal smerovať „proti Rastislavovmu synovcovi Svätoplukovi, ktorý sa chystal na vojnu“. [242, s.157] Rozpory na Morave nadobúdali na ostrosti po výprave Frankov roku 869. Rastislav naďalej zotrval pri svojej zdržanlivej politike a Svätopluk sa rozhodol konať. Možno ináč, ako by sme predpokladali.

Fuldské rukopisy k roku 870 informujú o tom čo sa udialo dost zoširoka: „Rastislavov synovec Svätopluk, keďže mal na zreteli vlastné záujmy, poddal sa Karolmanovi spolu s kráľovstvom, v ktorom vládol. Tento skutok Rastislava veľmi rozhneval a tajne proti nemu osnoval úklady. Rozhodol sa preto dať Svätopluka počas hostiny nečakane zavraž-

dit. Ten sa však s Božou milosťou vyslobodil z nebezpečenstva smrti, pretože prv, ako by tí, čo ho mali zavraždiť, vstúpili do domu, vstal od stola, upozornený niekým, kto o týchto úkladoch vedel, a predstieral, že ide na lov so sokolmi. Tak vyviazol z pripravenej pasce. Keď Rastislav videl, že jeho zámer sa prezradil, začal so svojimi vojakmi Svätopluka prenasledovať. Spravodlivým Božím rozhodnutím sa však sám chytil do pasce, ktorú nastavil. Lebo práve tento synovec ho zajal a spútaného ho odovzdal Karolmanovi, a ten ho poslal do Bavorska... Karolman potom bez akéhokolvek odporu vtrhol do jeho kráľovstva a obsadil všetky mestá a hradiská.“ [242, s. 158] Usporiadal vraj pomery v kráľovstve podľa svojich predstáv, rozdelil jeho správu medzi svojich a zhabal kráľovský poklad. S Karolmanovým vojskom roku 870 prišiel na Moravu aj so svojimi oddielmi pasovský biskup Hermanarich, zajal Metoda, odvliekol ho, odsúdil a držal takmer tri roky vo väzení, kým nezasiahol pápež.

Čin Svätopluka historici dlhšie nedokázali vysvetliť a považovali ho za zradu, za úsilie odtrhnúť sa s Nitrianskom od Rastislava alebo dokonca získať vládu nad celou Moravou. Podľa M. Kučeru, priebeh udalosti naznačuje, že „Svätopluk asi nemal v úmysle odstrániť Rastislava z panovníckeho stolca. Udalosti ukázali, že na to nebol vôbec pripravený... Keby sa bol chcel Svätopluk zmocniť centrálného panovníckeho stolca, bol by sa Rastislava zbavil sám... (keď ho chytil do nastavenej pasce – poznámka V. T.) Jeho spojenectvo s Karolmanom malo nepochybne iný cieľ, vychádzajúci z iného politického programu ako mal Rastislav... teritoriálne rozšíriť mocenskú veľkomoravskú bázu.“ [172, s. 86–87]

Rokom 870 udalosti na Veľkej Morave začali mať dramatický spád. Karolman neodhadol dobre situáciu a za správcov Veľkej Moravy ustanovil Engelsalka a Vilhelma. Nepredvídavo zajal aj Svätopluka alebo mu jednoducho nedovolil návrat na Moravu, podľa niektorých od chvíle, keď mu priviedol spútaného Rastislava a zrejme predpokladal, že sa tým definitívne zmocnil Veľkej Moravy. Historici sa v popise udalosti rozchádzajú. Podľa M. Kučeru Karolman zajal Svätopluka až pol roka po tom, čo vtrhol na Moravu a určil správcov.¹⁵¹⁾ Je si však ťažké predstaviť, že by sa Svätopluk na Karolmanovo vyčinenie na Morave a ním poverených správcov Vilhelma a Engelsalka prizeral nečinne. Je preto možné predpokladať, že Karolman nedovolil Svätoplukovi návrat na Moravu po odovzdaní Rastislava, aby tam mohol usporiadať veci podľa vlastnej vôle. Ustanovil správcov a definitívne chcel skončiť s Veľkou Moravou pričlenením k svojej ríši. Lenže sa prepočítal. Len čo odtiahol z Moravy, došlo k vzbuře Moravanov proti Karolmanom ustanoveným správcom. *Fuldské anály* o tom jednostranne uvádzajú: „Moravskí Slovania v domnienke, že ich vojvoda

zahynul, ustanovili si za vládcu akéhosi kňaza Slavomíra, ktorý bol príbuzným uväzneného vojvodu, a hrozili mu smrťou, ak nebude chcieť vládnuť nad nimi. Ten teda z donútenia súhlasil, začal bojovať proti Karolmanovým vojvodcom Engelsalkovi a Vilhelmovi a pokúšal sa ich vyhnúť z obsadených miest...“ [242, s. 158]

M. Kučera predpokladá, že Slavomír viedol vojnu z Nitry. Jeho predpoklad vychádza z toho, že v centre Veľkej Moravy, kde boli dosadení Vilhelm a Engelsalk, by bolo problematické zhromaždiť veľkomoravské vojská a mohlo by ísť iba o vzburu v bývalom Rastislavovom sídle. Karolman sa v tejto situácii dopustil ďalšieho osudného omylu a Svätopluk mu prešiel cez rozum. Keď sa Svätopluk dopočul, čo sa deje na Morave, využil príležitosť a na znak vernosti a oddanosti Karolmanovi sa ponúkol, že vec urovná v jeho prospech. Karolman mu v tiesni uveril. Dal mu k dispozícii svoje vojsko, postavil ho na čelo a poslal na Moravu. Svätopluk, včerajší Karolmanov väzeň, na čele Karolmanovho vojska niekedy v júli roku 871 vtiahol na Moravu! Aj dejiny majú svoje paradoxy. *Fuldské anály* k tomu uvádzajú: „Medzitým Karolman prepustil na slobodu Svätopluka, pretože mu nikto nevedel dokázať zločiny, z ktorých bol obvinený. Poctený kráľovskými darmi sa vrátil do svojho kráľovstva na čele Karolmanovho vojska, akoby chcel bojovať so Slavomírom. Tak totiž lstivo prisľúbil Karolmanovi, ak mu umožní návrat do vlasti. Často však ľudí neopatrných a priveľmi sebavedomých stihne potupa, čo sa prihodilo i tomuto vojsku. Keď ostatní budovali tábor, Svätopluk vstúpil do starého Rastislavovho hradiska a ihneď porušil vernosť a zabudol na svoju prísahu, čo je naostatok slovanský zvyk. Svoje sily a schopnosti vynaložil nie na porážku Slavomíra, ale na pomstienie urážky, ktorú mu spôsobil Karolman. S veľkým vojskom napadol nič netušiacich a málo ostražitých Bavorov v ich tábore a mnoho z nich zajal živých. Takmer všetkých ostatných pobil, okrem tých, čo sa skôr prezieravo vzdialili z tábora. A tak sa všetka radosť Noričanov (Bavorov – poznámka V. T.) z mnohých predchádzajúcich víťazstiev premenila na smútok a nárek. Keď sa o tom dopočul Karolman, veľmi sa vydesil zo záhuby svojho vojska. Donútený okolnosťami prikázal zhromaždiť všetkých rukojemníkov, ktorí sa nachádzali v jeho kráľovstve, a vrátil ich Svätoplukovi. On však dostal iba jediného muža Ratboda, a aj ten bol polomŕtvy...“ [242, s. 159] To sa stalo roku 871. Medzi zabitými boli aj bratia Vilhelm a Engelschalk. Svätopluk odmietol nielen výmenu zajatcov, ale aj akéhokolvek ďalšie rokovania s Karolmanom. To vyvolalo v Karolmanovi nenávisť a nezdolnú túžbu po odvete, o čo sa pokúšal niekoľkokrát, ale čím ďalej tým viac na to sám doplácал jednou porážkou za druhou, a ako uvádzajú *Fuldské anály*, takmer aj životom.

Nevieme ako sa k činu Svätopluka, k zajatiu a odovzdaniu Rastislava Karolmanovi a k nemu samotnému stavali ostatní Moravia. Asi sa všetko zvrtilo tak nečakane, že nebol čas na veľké úvahy, keď pred hradbami rozkladali tábor Karolmanove vojská a po Svätoplukovom víťazstve nad Karolmanovým vojskom, o Svätoplukovi ako nástupcovi na uvoľnený stolec neboli pochybnosti a ani o jeho ďalších zámeroch. Zostal na veľkomoravskom stolci, k čomu nepotreboval súhlas franských panovníkov, ako to bolo v prípade Mojmíra i Rastislava. Svätopluk Velkomoravskú ríšu rozšíril o ďalšie územia obývané Slovanmi. [Príloha 27–28]

Ak sú *Fuldské anály* k Moravanom a veľkomoravským panovníkom veľmi neobjektívne, potom to, čo vypovedajú o týchto udalostiach nemožno nazvať ináč, ako doslova katastrofou, ktorú Svätopluk uštedril Karolmanovi, a nielen jemu. Naľakal sa aj Ludovít Nemec a proti Moravanom poslal Durínčanov a Sasov. O tom *Fuldské anály* uvádzajú: „Ludovít sa však poponáhlal do Regensburgu, pretože Rastislavov synovec, ktorý sa ujal vlády nad Vinidmi, mu spôsobil ohromnú škodu. Prišiel o markgrófov spolu s vojenskými oddielmi a nešťastne stratil územia, ktoré v predchádzajúcich rokoch získal.“ A k roku 872 *Anály* uvádzajú, že Ludovít Nemec z Regensburgu „vyslal vojsko na čele so synom Karolmanom proti Vinidom... Otec Ludovít nemohol dosiahnuť, aby sa jeho synovia vypravili so svojim bratom Karolmanom proti Vinidom. Preto dal Karolmanovi iba tolko vojska, ktoré sa mu podarilo zhromaždiť.“ [242, s. 153]. Karolman s vojskom zloženým zo Sasov a Durínčanov nemohol proti Svätoplukovi nič dosiahnuť a ani nedosiahol, hoci túžba po odplate bola veľká. Väčšia ako reálne možnosti. Autor *Fuldských análov* o Karolmanovej výprave na Moravu roku 872 napísal, že bola neúspešná, lebo „sa dali pred nepriateľom na útek. Po tom, čo stratili veľký počet ľudí, sa s hanbou vrátili. Dokonca sa hovorí, že niektorých utekajúcich bojovníkov napádali aj slovanské ženy a kyjakmi ich zhadzovali z koní na zem.“ [242, s. 159]

Keď otec Ludovít Nemec nemohol dosiahnuť, aby sa s Karolmanom vydali spolu jeho synovia, poslali Karolmanovi na pomoc svoje vojsko Frankovia. Iní boli určení proti Čechom. Ale ani to nepomohlo. *Fuldské rukopisy* o výprave uviedli, že tí, čo boli vyslaní proti Čechom sa bez strát vrátili domov, ale tí, čo boli vyslaní proti Moravanom, „napriek tomu, že statočne bojovali a napádali nepriateľa, stratili veľmi mnoho zo svojich ľudí a vrátili sa s veľkými ťažkosťami. Kým však Karolman so svojim vojskom ničil územie Moravanov ohňom a mečom, Svätopluk tajne vyslal silné vojsko a napadol Bavorov, ktorí strážili lode na brehu Dunaja. Časť z nich zabil v boji, časť sa utopila v rieke a časť z nich vzal do zajatia. Okrem regensburgského biskupa Embricha a niekoľkých ďalších ľudí sa nikomu odtiaľ ne-

podarilo vyviaznuť.“ [242, s. 159] Došlo k zásadnému obratu vo fransko–veľkomoravských vzťahoch.

Po týchto úspechoch Svätopluka, keď takmer ničil nielen Karolmana, ale aj Durínčanov, Sasov, Bavorov a Frankov, ktorí napadli Moravu, Svätopluk nielen odrazil všetky úklady a obhájil nezávislosť Velkej Moravy, ale silou, úspechmi a ríšou vyčnieval nad západných panovníkov. Pre svoje zámery si však Svätopluk potreboval na dlhší čas uvoľniť ruky od tohto protivníka, a preto zmenil nekompromisné postoje a prešiel k diplomacii. Roku 873 vyslal do Wormsu jedného zo zajatcov, nejakého Atamana Berethrama s podmienkou, že na sneme prednesie Svätoplukovo posolstvo. O obsahu tohto posolstva písomné pramene neinformujú. Môžeme však predpokladať, že išlo o mierové posolstvo, o návrh na uzatvorenie mieru. Stanovisko snemu a Ludovíta Nemca k tomuto posolstvu nepoznáme. Podľa všetkého zostalo bez odozvy, lebo Ludovít Nemec, ako uvádzajú ďalej *Fuldské rukopisy* k roku 873, dostal správu do Metz, kde pripravoval snem, „že ak nepríde čo najrýchlejšie na pomoc synovi Karolmanovi do marky proti Vinidom, už ho neuvidí živého. Ludovít sa preto rýchlo vrátil do Regensburgu a pomocou svojich vyslancov sa všemožne usiloval znovu získať náklonnosť Vinidov...“ [242, s. 153] Bol donútený k tomu, aby teraz sám hľadal spôsob, ako nadviazať kontakty so Svätoplukom, získal si jeho dôveru a riešil zložitú situáciu, do ktorej sa dostal po odmietnutom rokovaní o mieri.

S akým výsledkom sa úsilie Ludovíta Nemca stretlo na Morave a u Svätopluka, pramene neinformujú. *Fuldské rukopisy* však uvádzajú, že Svätopluk roku 874 poslal k Ludovítovi Nemcovi do Forchheimu posolov na čele s kňazom Jánom z Benátok s návrhom na uzatvorenie mieru, za čo sa Svätopluk mal zaviazat k plateniu poplatkov a sľuobiť, že bude verný kráľovi. Už z predchádzajúcich podobných sľubov, zvlášť o vernosti, ale aj o poplatkoch vieme, že sa nedodržiavali. Svätopluk si však potreboval na nejaký čas uvoľniť ruky i za túto cenu. Ludovít Nemec návrhy, s ktorými prišli Svätoplukovi poslovia zobral teraz vážne a došlo k dohode. M. Kučera na základe ďalšieho vývinu udalostí predpokladá, že v mierových rokovaníach išlo o dve základné otázky: prvou bol vzťah Velkej Moravy k Franskej ríši na základe udalostí posledných troch rokov, v ktorej si Svätopluk obhájil nezávislosť; druhou bola otázka rešpektovania cirkevnej organizácie na Velkej Morave na čele s Metodom, ktorého na zásah pápeža, museli prepustiť z väzenia a bavorskí biskupi ho podľa príkazu pápeža a na základe vyslaného pápežského legáta Pavla z Ancony, ktorý na celú záležitosť dohliadal v súlade s pokynmi pápeža, museli sami uviesť naspäť na Moravu do úradu. *Fuldské rukopisy* však celú záležitosť z pochopiteľných dôvodov skresľujú, akoby išlo len o záväzky Svätopluka k Franskej ríši a jeho panovníkovi. Svätopluk sa za-

väzoval iba k zachovávaní priateľského vzťahu a k poplatkom, o ktorých vedel, že je ich možné chápať rozlične a s daným príslubom manipulovať. Bola to v podstate zmluva o neútočení, ktorá priniesla Veľkej Morave samostatnosť a suverenitu. Mierová zmluva priznala suverénnosť a samostatnosť Veľkej Morave a Svätopluk, ako sa dozvedáme z Análov, nechodil na každoročné zhromaždenie, ani na ne vyvyšiel zástupcov. Po podpísaní dohody došlo k dlhšej prestávke v bojoch a Svätopluk začal s rozširovaním ríše, o čom franské pramene mlčia. Použil na to rovnakú zámienku i metódu ako franskí panovníci – šírenie kresťanstva. Kto sa nedal pokrstiť dobrovoľne, donútil ho násilím a žiadal poplatky.

e) VSTUP MAĎAROV DO HISTORICKÝCH UDALOSTÍ V STREDNEJ EURÓPE

Od roku 874 do roku 884, teda desať rokov *Fuldské rukopisy* o Veľkej Morave neprinášajú nijaké informácie. V písomných pamiatkach sa práve v tom čase objavujú prvé správy o príchode a bojoch maďarských kmeňov. *Salzburské anály* k roku 881 zaznamenali, že „*odohrala sa prvá bitka s Maďarmi pri Viedni a druhá s Kabarmi pri Kulmíte.*“ [242, s. 172] To by sa zhodovalo s údajom, podľa ktorého Metod ako misijný biskup niekedy v rokoch 882–884 navštívil túto oblasť a stretol sa tu s nejakým oddielom starých Maďarov. Podľa P. Ratkoša, oddiely starých Maďarov napadli územia Východofranskej ríše nielen roku 881, ale už roku 862. [250, s. 73] *Santgallenské anály* k roku 888 zaznamenali, že „*Arnulf sa stal kráľom a v jeho časoch sa po prvý raz objavili v týchto krajoch Maďari.*“ [242, s. 173]

Roku 876 zomrel Ludovít Nemec a v tom istom roku na porade vo Schwalifelde ríša bola rozdelená medzi jeho synov. Karolman dostal Bavorsko, Panóniu, Česko a Veľkú Moravu; Ludovít východné Fransko, Durínsko, Sasko, Frízsko a časť Lotharovho kráľovstva; Karol Alamansko a časť Lotharovho kráľovstva. Odteraz stál Svätopluk vo vzťahu k Franskej ríši ako rovnoprávny panovník. Dosiahol suverenitu uznávanú medzinárodne aj pápežom.

Čo sa za ten čas skoro desiatich rokov na Morave dialo? Išlo o veľmi zásadné zmeny. Svätopluk realizoval svoj zámer pričleniť susedné slovanské kmene ohrozované výbojmi a expanziou Západu. Bez ohľadu na to, že zväčša násilím alebo pod nátlakom sily. [Príloha 28] Západ po katastrofálnych porážkach od Svätopluka v rokoch 871–873 sa na rozrastanie Svätoplukovej ríše a jeho moci pozeral bez protipatrení. Svätopluk sa za ten čas venoval nielen rozšíreniu ríše, ale aj vnútornej reorganizácii a prestavbe mocenského systému.

K vnútornej reorganizácii M. Kučera uvádza, že po rade vojen bolo potrebné zotaviť spustošenú krajinu a reorganizovať vládny systém pokročením vo feudalizácii pomerov. Svätopluk mal z doterajších veľkomoravských panovníkov najviac poznatkov z organizácie západných spoločností. Sústreďenie moci v niekoľkých centrách už nevyhovovalo ani z hľadiska obrany. Väčšina vojvodov a šľachty sa doteraz sústreďovala okolo dvora, čo bol prežitok z kmeňovej organizácie. Bolo potrebné decentralizovať moc a rozložiť ju aj so šľachtou po celom území a vybudovať na ňom opevnený obranný systém. Veľmoži boli poverení funkciami správcov jednotlivých území – žúp, kde si začali budovať šľachtické dvorce, ktoré sa stávali feudálnymi strediskami moci s podriadenosťou centrálnej moci – panovníkovi. S tým súvisela aj organizácia cirkevnej správy, vidieckych farností. To všetko zvyšovalo ekonomickú i vojenskú pripravenosť a odolnosť ríše. Svätopluk rozhodoval o svojich veľmožoch a sám vystupoval ako neobmedzený vládca celej krajiny, čo rešpektovalo zahraničie i pápež. Musel pritom prekonávať staré zaužívané zvyky a práva rodovej šľachty. Nezaobišlo sa to bez nespokojnosti a rebélií, aj keď sa o tom nezachovali konkrétne správy. Aby si nespokojencov udobril, organizoval výboje do susedných krajín. Novým správcom žúp to umožňovalo získavať zajatcov potrebných na práce, korisť i poplatky od nových krajín, kde ponechával pôvodné kniežatá pri moci, ale podriadil si ich a zaviazal poplatkami a v prípade potreby aj vojenskou hotovosťou.

O rozširovaní ríše nie sú písomné pramene. Západní analisti rozširovaniu Svätoplukovej ríše nevenovali pozornosť. Predpokladá sa, že anály sa písali aj na Veľkej Morave v niektorom kláštore, ale staroslovenské pamiatky boli zničené. Zachovalo sa len to, čo sa dostalo do Metodovho životopisu. Jeho autor mal k dispozícii najzávažnejšie dokumenty o Veľkej Morave, z ktorých čerpal. Nie je z nich však možné zistiť čas, v ktorom jednotlivé krajiny včlenil do ríše ani akým spôsobom. M. Kučera sa pokúsil na základe analýzy urobiť rekonštrukciu začleňovania susedných slovanských krajín a kniežactiev do ríše. Zdá sa, že prvé výboje smerovali na sever, do Vislanska, Sliezska a Malopolska, ktoré aj s Krakovom začlenil do ríše. Potvrdzujú to aj archeologické poznatky. Pokračoval na severozápad, bližšie k hlavnému nepriateľovi, začlenením lužických Srbov a Glo-mačov v okolí rieky Sály.

Smerom na východ rozšíril územie do Potisia a o Sedmohradsko, najmä potom, čo Arnulf žiadal Bulharov, aby zakázali voziť soľ na Moravu a sám zakázal dovážať na Moravu alpskú soľ. Svätopluk obsadil územie v Sedmohradsku aj so solnými baňami a zaviedol tam územnú správu aká bola na Morave. Obsadením tohto územia Svätoplukom sa skončil bulharsko–moravský zápas o Sedmohradsko so solnými baňami, o rudné bohatstvo vrátane zlata

a o Potisie s Panóniou (niekedy v rokoch 874–882). Na juh siahala Svätoplukova ríša, ako to uvádza o 50 rokov neskôr Konštantín Porfyrogenet k Sirmiu (dnešná Mitrovica) a na východe do povodia riek Tisa, Temeš, Mureš a Kriš. Porfyrogenet toto územie nazval „nepokrstená Veľká Morava“. ^{152.)} Smerom na západ rozšíril územie o Česko. Najsilnejším kniežaťom bol Bořivoj v stredných Čechách, ktorého Svätopluk podporoval pri jeho úsilí o zjednotenie českých kmeňov už od roku 872. Keď Svätoplukova ríša mohutnela, neuspokojil sa už len s jeho podporou, ale Čechy si podriadil a včlenil do Veľkomoravskej ríše a Bořivoja ako domáce knieža nechal vládnuť. Bořivoj sa musel zaviazat poplatkami, vernosťou a v prípade potreby vojenskou hotovosťou. S podporou Svätopluka si však upevnil postavenie, prijal kresťanstvo, ale neobišlo sa to bez odporu vlastných. Keď proti nemu v Čechách povstali, ušiel k Svätoplukovi a s jeho pomocou sa opäť vrátil. Svätopluk mu na ochranu ponechal vlastné ozbrojené družiny. Túto skutočnosť potvrdzujú archeologické poznatky na pražskom hrade, kde Bořivoj nechal postaviť kostol Panny Márie a v hrobách, kam pochovávali členov skupiny Bořivoja sa našli veľkomoravské artefakty vyzbroja, výstroja i ozdôb, ktoré dokumentujú prítomnosť Svätoplukovej posádky. Keď Bořivoj pomerne mladý zomrel (asi roku 888–889), Svätopluk nenašiel spoľahlivé české knieža, ktorému by mohol zveriť vládu v Čechách a preto si ju ponechal.

Do konca Svätoplukovho života veľkomoravská únia dosiahla nebývalých rozmerov. O pričlenení Česka do Veľkomoravskej ríše rokoval roku 890 Svätopluk s Arnulfom (nemanželský syn Karolmana), ktorý od roku 887 zasadol na stolec východofranského kráľa po povstaní proti Karolovi III. Tučnému (zomrel 888). *Reginova kronika* zaznamenala, že „kráľ Arnulf udelil kráľovi moravských Slovanov Svätoplukovi vojvodstvo Čechov, ktorí mali až do tých čias nad sebou vládcov zo svojej krvi a zo svojho národa a zachovávali franským kráľom vernosť bez toho, aby porušovali prijaté záväzky.“ [242, s. 167] Aj z týchto riadkov je cítiť, s akou nevôľou a spupnosťou prijali vo Franskej ríši túto správu a s akým znepokojením sledovali vzťahy medzi Arnulfom a Svätoplukom vládli priateľské vzťahy (nadviazané, keď Arnulf bol správcem Východnej marky) a Svätopluk sa stal aj krstným otcom jedného jeho nemanželského syna, ktorý dostal meno Svätopluk, nedaroval mu Česko len z priateľstva. Potvrdil iba to, čo už bolo realitou.

To však ešte nebol koniec rozširovaniu Svätoplukovej ríše a jeho moci. Po desiatich rokoch sa vo *Fuldských análoch* znova dostáva do pozornosti Veľká Morava a Svätopluk. Svätopluk si teraz trúfal na rozšírenie ríše priamo na úkor Franskej ríše. Nahrala mu na to situácia, ako sa vyvinula vo Franskej ríši a Východnej marke. Keď zomrel

Ludovít Nemeč (876), Karolman, dovtedy správca Východnej marky sa stal kráľom Bavorska. Dolnú Panóniu a Korutánsko spravoval Arnulf. Východnú marku spravoval rod, z ktorého pochádzali Vilhelm a Engelschalk, ktorí roku 871 padli na veľkej Morave. Vilhelm i Engelschalk zanechali každý troch synov, ktorí v čase ich smrti boli ešte deťmi. Karolman však pre Východnú marku potreboval skúseného muža a preto ustanovil ním Ariba. Potomkovia Vilhelma a Engelsalka sa s tým nechceli uspokojiť a prisahali, že buď sa Ariba vzdá správcu Východnej marky, alebo ho zničia, alebo padnú sami. Zhromaždili rozsiahle príbuzenstvo a pripravovali sa na boj proti Aribovi. Ten v tiesni, keď nedostal podporu od vlastného kráľa (Karola III. Tučného, ktorý sa stal vládcom celej Franskej ríše po smrti bratov Karolmana – 880 a Ludovíta III. – január 882) utiekol k Svätoplukovi. Nechal mu syna ako rukojemníka a žiadal o pomoc. Svätopluk využil situáciu a pomoc mu poskytol. V lete 882 sa preplavil cez Dunaj, v prvom stretnutí zajaľ Werinhara, prostredného syna Engelsalka a jeho príbuzného grófa Vezzila. Nechal im odňať pravú ruku, vyrezať jazyk a vykastrovať, a takto zmračených ich prepustil ako výstrahu pre ostatných. Pod zámienkou, že presadzuje vôľu cisára Karola III. Tučného zničil celý tento rozvetvený rod a ich majetky a umožnil návrat Ariba ako správcu Východnej marky. Získal bohatú korisť a pomstil sa za útrapy, ktoré tento rod spôsobil Moravanom. Sám vyslal posolstvo do Wormsu k cisárovi, aby vysvetlili čo sa stalo.

Svätoplukovi protivníci sa uchýlili k Arnulfovi a stali sa jeho vazalmi. Svätopluk nemeškal a poslal k Arnulfovi posolstvo s dôrazným varovaním, ktoré *Fuldské anály* zaznamenali takto: „*Tvoji ľudia spriadajú úklady voči môjmu životu a spájajú sa proti môjmu kráľovstvu s Bulharmi (tí totiž v predchádzajúcom roku spustošili jeho kráľovstvo)*“ (bola to posledná vojna s Bulharmi, v ktorej Svätopluk ubránil Sedmohradsko a Potisie – poznámka, V. T.), „*preto chcem, aby si prisahou potvrdil, že to nie je pravda. Arnulf mu odkázal, že nič také neurobí.*“ [242, s. 161] M. Kučera v citácii uviedol ešte vetu: „*Podporuješ mojich nepriateľov; ak ich nepošleš preč, nebudeš ani so mnou v mieri.*“ [172, s. 158] Arnulf Svätoplukovu žiadosť odmietol. Svätopluk roku 883 napadol Panóniu, kde vraždil a ničil. Roku 884 výpravu s obrovským vojskom opakovane. *Fuldské anály* k tomu napísali: „*Avšak v nasledujúcom roku, v ktorom tieto udalosti popisujeme, vojvoda znovu zhromaždil množstvo vojska a nepriateľsky vtrhol do Panónie, aby všetko, čo tu ešte zostalo neporušené, teraz ako vlk papulou zhltoľ. Mal totiž na tejto výprave také množstvo ľudí, že na jednom mieste bolo možné vidieť jeho vojsko nepretržite prechádzať od východu až do západu slnka. Keď teda s týmto ohromným vojskom celých 12 dní plienil v Arnulfovej doméne, vrátil sa nakoniec s úspechom,*

tak ako zamýšľal, domov. Potom ešte poslal časť vojska za Dunaj.“ [242, s. 161] Tam sa mu postavili na odpor spomenutí Engelsakovi synovia Megingoz a Pabo, ktorí utekajúc po prehratej bitke skončili v rieke Rába, kde sa utopili. Brat Bertold s mnohými ďalšími boli zajatí.

V tom istom roku (884) cisár Karol III. Tučný v blízkosti rieky Tulln na vrchu Komianus (východne od Viedne, čo len potvrdzuje, že nielen Panónia, ale celé územie aj s Viedňou bolo v rukách Svätopluka) sa stretol so Svätoplukom na rokovaní. Neznáme výsledok rokovania, *Fuldské anály* uvádzajú len to, že Svätopluk „slúbil, že pokým bude Karol žiť, nikdy nevpadne do jeho kráľovstva s nepriateľským vojskom“. Zrejme išlo o to, aby si vysvetlili veci posledných udalostí a uzavreli ich. Potom čo Svätopluk spustošil celú Panóniu a časť Východnej marky, to bolo jednoznačné Svätoplukovo víťazstvo. Ani cisár si netrúfal na nejaké sankcie či odvetu a Svätopluk by ju v tejto situácii už ani nepripustil. Svätopluk získal na juhu ďalšie územia a včlenil ich do ríše. Išlo o Panóniu až k mestu Sirmium (dnes Mitrovica), ako uviedol Porfyrogenet, a zrejme aj celé územie južne od Moravy až po Dunaj a Viedeň na západe alebo možno až po riekú Kamp, kde stále žilo značné množstvo Slovenov. Rokovanie Svätopluka s cisárom sa odohralo ako dvoch rovnocenných panovníkov.

K roku 885 *Fuldské anály* uvádzajú, že medzi Svätoplukom a Arnulfom bol obnovený mier. Arnulf rokoval so Svätoplukom, aby moravské vojsko opustilo Zadunajsko, ale Svätopluk jeho požiadavku odmietol. [258, s. 190] K roku 890 *Fuldské anály* uvádzajú, že kráľ Germánie (Arnulf) sa stretol so Svätoplukom na oficiálnom rokovaní na mieste, ktoré sa nazýva „Omuntesperch“ (Viedenský les – poznámka V.T.), a k roku 891, že kráľ Arnulf vyslal svojich vyslancov na Moravu, aby obnovili mier. O čo išlo, anály bližšie neuvádzajú, lebo medzitým nebol mier narušený ani z jednej strany. Arnulf ťažko niesol, že Panónia bola v rukách Svätopluka a poslovia mali podľa všetkého dosiahnuť vrátenie Panónie Arnulfovi. Ale Svätopluk s nimi odmietol rokovať. Keď potom roku 892 Svätopluk odmietol vyjsť Arnulfovi v ústrety, ako bolo vraj zvykom na vazalov, Arnulf to považoval za porušenie vernosti a všetkých predchádzajúcich sľubov. Svätopluk odmietol urobiť akt, ktorý znamenal symbol podriadenosti a vazalstva. Arnulf začal pripravovať proti Morave výpravu. Na pomoc si prizval nielen chorvátskeho Braslava, ale aj Maďarov. Zhromaždil Bavorov, Frankov i Alamanov a v júli sa vypravil proti Morave. Zdržal sa tam, podľa *Fuldských análov*, štyri týždne a s pomocou Maďarov pustošil Moravu požiarom (tu sa prvýkrát objavujú Maďari na strane Arnulfa). *Sanktgallenské anály* k roku 892 uvádzajú, že „Arnulf sa vybral proti Moravanom a pomohol Maďarom dostať sa z miesta, kde boli obklúčení.“ [242, s. 173]

V boji so Svätoplukom sa však Arnulf nestretol. Keď roku 893 znova napadol Moravu a chcel plieniť, dostalo sa mu riadneho privítania. Svätopluk bol na to pripravený a maďarské oddiely bojovali pre zmenu už na strane Svätopluka. *Fuldské anály* o tom stroho píše: „Kráľ sa teda vydal na pochod a znovu vtrhol na čele vojska do kráľovstva vojvodu Svätopluka. Keď vyplienil väčšinu jeho územia, pre nástrahy, ktoré mu prichystali (Moravania), sa vrátil s veľkými ťažkosťami do Bavorska na kráľovský dvorec do Gettingenu.“ [242, s. 163] Roku 894 Svätopluk zomrel. Stalo sa tak v najnevhodnejšej chvíli, keď do Podunajskej nížiny vpadli Maďari, ktorí podľa *Fuldských análov* vtrhli za Dunaj a spôsobili tam mnoho utrpenia. Udalosti však už dostali iný spád.

„Smrťou veľkého Svätopluka sa pretrhlo silné spojiťvo, ktoré držalo dovedna ríšu, a zákonite vystúpili na povrch všetky dezintegrujúce politické a mocenské tendencie priateľov i nepriateľov, spojencov i odporcov.“ [172, s. 185] Na veľkomoravský trón nastúpil Svätoplukov syn Mojmir II., druhý jeho syn Svätopluk II. sa stal kniežatom v Nitre. Podľa Konštantína Porfyrogeneta bola ríša rozdelená medzi troch synov. Tretí Svätoplukov syn nie je hodnoverne doložený. Úvahy historikov sa sústredili na Predslava (V. Sasinek) zapísaného v *Civdalskom evanjeliári* pri mene Svätopluka a predpokladanej jeho manželky Zemčižizne. Iné kombinácie hovoria o Svatobojovi.

Všetky skutočnosti potvrdzujú, že Veľká Morava zostala až do začiatku roka 897 veľkou mocnosťou rešpektovanou Franskou ríšou napriek všetkým vnútorným i vonkajším okolnostiam, ktoré sa po smrti Svätopluka odohrávali. V prvom rade to boli odstredivé tendencie kniežactiev, ktoré Svätopluk začlenil do ríše. Prví sa odtrhli Česi, ktorí už roku 895 na čele s Bořivojovým synom Spytihnevom a Witzilom (Vitislavom) prišli do Regensburgu za Arnulfom a podrobili sa jeho moci. Mojmir II. túto záležitosť nenechal bez odozvy a v Čechách vojensky zasiahol. Zrejme dosť úspešne, lebo vojvodovia z Čiech prišli roku 897 s mnohými darmi znova za Arnulfom a prosili ho o pomoc proti Moravanom. Arnulf to využil a celé leto sa pohyboval s vojskom v blízkosti českých hraníc, aby mohol zasiahnuť, ak Moravania znova zaútočia. Práve túto skutočnosť, možno aj na podnet Arnulfa, využili lužickí Srbi, aby sa odtrhli od Veľkej Moravy.

Fuldské anály k roku 894, keď zomrel Svätopluk, poznamenávajú, že Mojmir II. s Arnulfom uzavrel mier. Predpokladá sa, že tak urobil za cenu územných ústupkov. O obsahu mierovej zmluvy pramene nehovoria, zdá sa však, že cenou za mier bolo odstúpenie Panónie, po ktorej Arnulf, ako jej bývalý správca tak neskonalo túžil a na Svätoplukovi sa mu ju nepodarilo získať ani vojensky. Písomné pramene k roku 896 uvádzajú, že Arnulf disponoval už celou Panóniou a dal ju do správy chorvátskemu Braslavovi, ktorý z Blatnohradu urobil svoj hlavný stan a od-

tial organizoval obranu proti maďarským vpádom. Zo strany Mojmíra II. odstúpenie Panónie bol premyslený krok, pretože do Panónie už robili nájazdy maďarské kmene. K roku 894 *Fuldské anály* zaznamenali, že „*Maďari podnikali v týchto časoch nájazdy za Dunaj a spôsobili tam mnoho utrpenia. Úplne totiž vyvraždili mužov a staré ženy. Iba mladé dievčatá ako dobytok na ukávanie vlastnej vášne vláčili so sebou a celú Panóniu až do základov spustošili.*“ [242, s. 163] Išlo o územie „za Dunajom“ v Zadunajsku. Za tejto situácie získať mier so západným susedom za Panóniu bolo od Mojmíra II. prezieravé. Ináč hrozilo nebezpečenstvo, že sa bude musieť brániť na dvoch frontoch. Proti Arnulfovi i proti Maďarom. Mojmír II. si mierom ubránil postavenie suverénneho panovníka i nezávislosť ríše. Mier, vzhľadom na nové nebezpečenstvo zo strany maďarských kmeňov potreboval aj Arnulf.

Maďarské kmene sa roku 896 aj s pomocou Byzancie, ktorá s nimi uzavrela mier, obrátili najprv proti Bulharom. Spočiatku sa im darilo, lebo hlavné sily Bulharov boli viazané pri Konštantínopole vojnou proti Byzancii (vyvolanou pre mier s Maďarmi). Keď sa však dozvedeli o vpáde Maďarov, rýchle sa vrátili a v troch krutých bitkách, v ktorých sami stratili dvadsať tisíc jazdcov, Maďarov porazili a zahnali. Maďarské kmene po tejto porážke obrátili svoju pozornosť na juh a na západ a v Potísi hľadali priestor pre seba a pastviská pre stáda, odkiaľ sa tlačili ďalej medzi Tisu a Dunaj a do Panónie.

f) SÚMRAK NAD VELKOMORAVSKOU RÍŠOU

Oveľa vážnejšie ako maďarské hordy ohrozili postavenie Velkej Moravy vnútorné rozpory medzi Mojmírom II. a Svätoplukom II. Prvým dôvodom rozporov, ako vyplýva z analýzy udalostí, bolo odovzdanie Panónie, ako cenu za mier roku 894. To priamo ohrozovalo postavenie Nitrianskeho kniežactva, ktorého južná a východná hranica zostala nekrytá a v priamom ohrození. Rozpory sa zostrili, keď sa maďarské kmene začali tlačiť na východné okrajové časti dnešného Slovenska po prehratej vojne s Bulharmi (896). Do rozporov bratov Mojmíra II. a Svätopluka II. rozhodujúcim spôsobom zasiahli franskí, respektíve bavorskí vojvodovia intrigami a podnecovaním rozporov. Pokračovali tak v rozvratnej činnosti proti Velkej Morave, ktorú predtým úspešne v prospech Arnulfa vykonával Viching. *Fuldské rukopisy* uviedli, že „*roku 898 od vtelenia Pána vznikli medzi bratmi z národa Moravanov, totiž medzi Mojmírom a Svätoplukom, a ich ľuďmi veľmi vážne rozpory a sváry. Vyhrotili sa do takej miery, že ak by bol mohol jeden druhého dostať do svojej moci a zajať, odsúdil by ho na smrť.*“

Rozpory sa usiloval využiť Arnulf na oslabenie Velkej Moravy, a ako ďalej píše autor análov, „*keď sa to cisár a kráľ dozvedel, poslal markgrófa Luitbalda, grófa Ariba a bavorských veľmožov spolu s ostatnými svojimi vernými, aby pomohli, oslobodili a poskytlí ochranu tej strane, ktorá doňho vkladá nádej a hľadá útočisko. Vyslané vojsko potom, ako sa len dalo, ohňom a mečom svojich nepriateľov pokorilo, spustošilo krajinu a všetko pobilo. Ako osnovateľ tejto nesvornosti a porušenia mieru medzi spomínanými bratmi i ako udavač a zradca bol usvedčený gróf Aribo, ktorý konal z popudu svojho syna Isanrika. Z tohto dôvodu bol hneď zbavený úradu, avšak krátko nato ho znova získal.*“ [242, s. 164]

To je dôležitá správa, aj keď iste veľmi tendenčná. Poodhaľuje intrigy bavorských veľmožov. Tendencnosť vyčnieva najmä z konštatovania, že „*všetko pobilo*“. Autor prameňa priznáva intrigy zo strany Ariba a jeho syna Isanrika. Kráľ Arnulf ho najprv po odhalení intríg zbavil miesta, ale potom usúdil, že mu vlastne pomohol, o čom svedčí vyslanie výpravy na Velkú Moravu aj ďalší rok. Zišťnosť pomoci zo strany Arnulfa prezrádza autor análov. Priznáva, že podľa pokynov Arnulfa mali pomáhať tej strane, ktorá doňho vkladá nádej a hľadá útočisko. Nie tej, na ktorej je pravda a spravodlivosť. Keby sme tak mohli nahliadnuť, čo všetko sa skrýva za slovami „*osnovateľ tejto nesvornosti a porušenia mieru medzi spomínanými bratmi i ako udavač a zradca*“ bol odhalený Aribo, ktorý tak konal na popud svojho syna Isanrika. Isanrik dlhý čas zotrval na dvore Svätopluka I., poznal sa dobre s jeho synmi a poznal i pomery v panovníckej rodine a na Velkej Morave. Mojmír II. o šarapatení rozvracačov už musel vedieť skôr, lebo v posolstve Arnulfovi na Vianoce roku 896 dôrazne žiadal, aby nepodporoval jeho opozíciu a neposkytoval azyl utečencom Velkej Moravy. Arnulf varovanie nebral vážne.

Napriek tomu, že autor análov hovorí o víťaznom ťažení Luitbalda a Ariba, Mojmír II. nebol porazený. Po odchode Arnulfových vojsk z Moravy, sa však nakoľko rozhodol definitívne zúčtovať s protivníkmi na čele s bratom Svätoplukom II. Preto Arnulf proti všetkým zvyklostiam musel v zime (bojovalo sa vždy v lete) začiatkom roku 899 vyslať výpravu na záchranu od záhuby Svätopluka II., obliehaného v neimenovanom hrade s jeho prívržencami. Pričom bavori plienili a pustošili nechránené územie Velkej Moravy.

Mojmírovi II. sa naskytla možnosť odvety proti Arnulfovi, ktorú využil. Isanrik, syn Ariba, sa vydal na samostatnú cestu upevňovania moci, v čom Arnulf videl nebezpečenstvo. Preto proti nemu roku 899 vyslal vojenskú výpravu. Isanrika zajali a chceli dopraviť do Regensburgu ku kráľovi. Cestou im však ušiel a uchýlil sa k Mojmírovi II. na Moravu, kde požiadal o pomoc. Mojmír II. mu ju neodmietol a s jeho pomocou sa Isanrikovi podarilo získať na-

späť časť kráľovstva. V decembri 899 zomrel Arnulf a na jeho miesto vo februári 900 nastúpil mladý Ludovít III. K roku 900 *Fuldské anály* zaznamenali, že Bavori znova vtrhli cez Čechy na Moravu, pričom si na pomoc zobrali Čechov, s ktorými tri týždne plienili na Morave. Mojmíra II. však v jeho postavení neohrozili.

V tom istom roku začali podnikáť lúpežné výpravy maďarské kmene. Najprv do Talianska, kde zavraždili dvadsaťtisíc Talianov, medzi ktorými boli aj biskupi. Cestou spustošili Panóniu. Potom sa obrátili proti Franskej ríši. Podľa *Fuldských análov* „to prinieslo, bohužiaľ, prvé zlo a pohromu, akú dovtedy nikdy v Bavorsku nezakúsili. Znenazdania totiž s nepriateľským úmyslom vtrhli s veľmi silným vojskom do kráľovstva Bavorov až za riekou Enžu tak, že zničili za jediný deň v okruhu 50 míľ ohňom a mečom všetko, čo im prišlo do cesty.“ [242, s. 165]

V januári 901 sa konal v Regensburgu všeobecný snem. *Fuldské anály* tendenčne zaznamenali, že na snem „prišli aj poslovovia Moravanov a žiadali mier. Ten bol hneď bez meškania schválený a potvrdený prísahou. Potom boli z toho istého dôvodu vyslaní na Moravu biskup Richard a gróf Udalrik, ktorí v tom zmysle, ako to bolo v Bavorsku potvrdené, prísahou zaviazali samo knieža (Mojmíra II.) a jeho veľmožov, aby uzavretý mier zachovávali.“ [242, s. 166] Po tom, čo Maďari prvýkrát napadli Východnú marku a Bavorsko, mier pre Mojmíra II. bol vítaný. Arnulf v decembri 899 zomrel a ako uvádza M. Kučera, [258, s. 125–128] Bavori plán na podmanenie si Veľkej Moravy, po ktorom mal nasledovať boj s Maďarmi zmenili. Podpísali s Mojmírom II. mierovú dohodu, v ktorej potvrdili nezávislosť Veľkej Moravy. Žiaľ, dosť neskoro, lebo v tom istom roku vpadli maďarské kmene do Korutánska. Boli však, podľa *Fuldských análov* v bitke porazení. O rok neskôr (902) napadli Veľkú Moravu, ale rovnako nepochodili. *Fuldské anály* len lakonicky poznamenávajú, že „Maďari napadli územie Moravanov. V boji však boli porazení a dali sa na útek.“ [242, s. 166]

Krajiny, ktoré Svätopluk začlenil do ríše sa po jeho smrti vymanili spod veľkomoravskej nadvlády. Ale Vislansko zostalo vo zväzku prinajmenšom do roku 905. Vyplýva to z popisu východných susedov Moravanov za arcibiskupa Adalberona v Brémach (kronika Adama z Brém). Dostať Vislansko spod nadvlády Mojmíra II. sa pravdepodobne pokúsil Vyševič, vislanský knieža, niekedy po roku 904, ktorý po neúspešnom pokuse ušiel ešte pred pádom Veľkej Moravy do Byzancie, kde jeho syn Michal sa okolo polovice 10. storočia stal správcom slovanskej provincie Zachlumie v Dalmácii. [250, s. 59] Keby sa tento pokus bol uskutočnil do roku 904, iste by sa boli o tom západné písomné pramene zmienili. Preto predpokladáme, že sa tak stalo až po roku 904. Sporné zostáva, čo sa dialo na území medzi Dunajom a Tisou a v Sedmohradsku. Niektorí historici sa

domnievajú, že tu mohol po smrti Svätopluka vládnuť tretí, historicky nedoložený Svätoplukov syn. Ale je skutočnosťou, že práve toto územie sa stalo objektom útokov a postupného zaberania maďarskými kmeňmi po tom, čo roku 896 utrpeli porážku od Bulharov. Podľa P. Ratkoša hranica medzi Veľkou Moravou a Bulharskom prebiehala na Dunaji smerom na východ od ústia Tisy do Dunaja. Vychádza pritom zo správ Konštantína Porfyrogeneta.

Prenikanie maďarských kmeňov do Potisia bolo iba jednou z príčin vyhrotenia sporov roku 897 medzi Mojmírom II. a Svätoplukom II. a jeho prívržencami. Zdá sa, že rozhodujúcu úlohu zohrali intrigy z bavorskej strany a možno k tomu čiastočne dopomohol aj spor o to, či brániť Veľkú Moravu proti Maďarom samostatne, alebo v spojení s Bavorami. Po oslobodení Svätopluka II. z obklúčenia a po jeho odvezení Arnulfovými ozbrojencami do Franskej ríše roku 899, Nitriansko zostalo bez kniežata z Mojmírovho rodu a zrejme v opozícii proti Mojmírovi II. Ríša bola takto už definitívne rozdelená a oslabená.

Keď pápež poslal roku 899 na Moravu arcibiskupa Jána a biskupov Benedikta a Daniela, aby ustanovili veľkomoravskú diecézu. V Reischachu sa zišiel bavorský klérus, aby proti tomu protestoval. List salzburského arcibiskupa Theotmara z roku 900 pápežovi, aj keď je tendenčný, nemožno považovať za celkom nepravdivý v tej časti, ktorá hovorí o Moravanoch, že „sami prijali medzi seba nemalý počet Maďarov a podľa ich zvyku hlavy svojich nepravých kresťanov dohola ostrihali a poslali na našich kresťanov, ba aj sami ich prepadli a jedných do zajatia odviekli, druhých pozabíjali, iných na dne žiaľarov hladom a smädnom vyhubili, nespočetných zasa vykázali do vyhnanstva a vznešených mužov a počestné ženy uvrhli do otroctva. Božie chrámy podpálili a všetky stavby zničili, takže v celej Panónii, našej najväčšej provincii, nevidieť ani jeden kostol, ako môžu vyrozprávať biskupi Vami ustanovení, ak by chceli priznať, koľko dní prešli a videli celú krajinu spustošenú.“ [242, s. 67–68] Soľnohradský arcibiskup Theotmar si nevymyslel, že už roku 900 časť nitrianskych Slovenov sa pridala na stranu Maďarov a že Slovania uzatvorili pakt s Maďarmi. Časť nitrianskych Slovenov sa už roku 899 po páde Svätopluka II. zúčastnila s Maďarmi na výbojoch v Lombardii.

Všeobecne sa údaje v liste považujú za tendenčné a sporné. V záujme politických cieľov a mocenských záujmov bavorský klérus sa mohol takto nedôstojne správať, ale treba pripustiť, že mohli mať aj čiastočne pravdu. Význam Veľkej Moravy pre všetky slovanské národy tým nemôže byť spochybnený ani nijako neutrpiť.

Po rozbrojoch medzi Mojmírom II. a Svätoplukom II. Nitriansko od roku 897/899 zostalo mimo Veľkej Moravy a začalo sa pridávať na stranu Maďarov aj v opo-

zícii proti Mojmirovi II. O vojnách medzi maďarskými kmeňmi a Mojmirom II. v rokoch 902–906/907 pramene neposkytujú nijaké informácie. Že k takým vojnám dochádzalo „*svedčia o tom odkryté pohrebiská zo Slovenska tých čias, kde sú pozostatky hromadne pochovávaných dorúbaných mužov bez rúk, s rozštrpanými lebkami a priestrelmi.*“ [172, s. 190]

Podľa historikov Veľká Morava však existovala ako suverénna ešte aj roku 904. Svedčí o tom skutočnosť, že Franská ríša sa usilovala o colnú dohodu s veľkou Moravou. Dokladom je zachovaný „Colný sadzobník“. Dohoda bola uzatvorená v Raffelstette roku 904. Po tomto roku o dianí na Veľkej Morave pramene mlčia. Nevieme, kedy sa udial neúspešný pokus Vislanov o vymanenie spod nadvlády Mojmíra II. na čele s kniežatom Vyšovičom, ani o prípadných ďalších bojoch s maďarskými kmeňmi. M. Kučera sa domnieva, že maďarské kmene po roku 902 museli „*podniknúť masovú inváziu zo Zakarpatska*“ a „*velkomoravské vojská statočne odrážali náhly a vojensky zdatný nápor protivníka*“. Podľa tohto autora „*i napriek tendenčnosti bavorských biskupov možno však veriť správam, že slovanskí náčelníci z Veľkej Moravy sa spájali s maďarskými bojovými oddielmi a organizovali lúpežné prepady po Európe. Že si holili hlavy ako Maďari a preberali zvyky ich jazdeckého vojska, o tom ani nemožno pochybovať.*“ [172, s. 190–191]

Vo včasnom stredoveku bolo bežným javom, že spojenectvá sa robili účelovo, zvyčajne pre jednu konkrétnu akciu, aj to, že vtedajším panovníkom slúžili za úplatu bojovnícke družiny z cudzích etník. Podľa A. Ruttkaya „*v skladbe velkomoravských družín boli tiež bojovníci cudzieho pôvodu... popri doložených franských ozbrojencoch nie je vylúčená ani skorá prítomnosť východných družiníkov, snád aj staromaďarského pôvodu... V prípade mocenských a politických zvrátov družiníci obvykle nezdielali osud svojich pánov, ale ako profesionálni bojovníci zmenili – pokiaľ nepadli v boji – miesto svojho pôsobenia. Zmienku o rozpade Veľkej Moravy, kde sa spomínajú pozostatky ľudu „Moravanov“, ktorí sa rozptýlili k susedným etnikám, k Bulharom, starým Maďarom a Chorvátom, možno vzťahovať na osud bývalých príslušníkov družín.*“ [373, s. 112] Hlavné sily Veľkej Moravy však pozostávali z domácich veľmožských družín. Po rozpade Veľkej Moravy prešli k Maďarom aj „družiníci“ nitrianski. Nebolo to nič nového. V rokoch 892 útočil na Veľkú Moravu Arnulf s Maďarmi ako spojenci. V zapätí sa však spojil Svätopluk s Maďarmi a podnikli útok proti Arnulfovi.

Kedy a za akých okolností došlo k zániku Veľkej Moravy písomné pramene neposkytujú hodnoverné správy. Ešte k roku 906 sa k Veľkej Morave vzťahuje správa saského letopisca o porážke Maďarov veľkomoravským vojskom. Podľa *Salzburských análov* v bitke Bavorov s Maďarmi 4. júla 907 pri Bratislave, v ktorej boli Bavori na hlavu porazení, sa

velkomoravské vojská a Veľká Morava nespomínajú. K zániku Veľkej Moravy muselo teda dôjsť medzi bitkou spomínanou saským letopiscom roku 906 (asi v lete, bližší termín nepoznáme) a 4. júlom 907. V tomto období sa musela odohrať rozhodujúca udalosť. Aká, pramene o tom neposkytujú vierohodnú informáciu.

Podľa P. Ratkoša posledná bitka s Maďarmi sa odohrala buď niekde pri Nitre, alebo pri obci Bánhida pri Komárne či hontianskom Szobe, ako o tom hovorí kronikár Šimon z Kézy. Ale záznam Šimona z Kézy je až z roku okolo 1285, teda skoro o storočie neskôr ako je *Anonymova kronika*, ktorá o ničom takom nevie. Do napísania kroniky Šimona z Kézy nie je nijaký prameň, ktorý by aspoň naznačoval kde a kedy, alebo že vôbec došlo k nejakej, či rozhodujúcej bitke medzi Maďarmi a Mojmirom II. [250, s. 127] A pokiaľ k tomu došlo, potom zrejme už bez Nitranov (ubehlo 6–7 rokov od tragického konfliktu medzi Mojmirom II. a Svätoplukom II.). Nitrania od konfliktu medzi Mojmirom II. a Svätoplukom II. viedli už nezávislú politiku, aj keď vo víťaznej vojne proti prenikaniu maďarských kmeňov na južné Slovensko roku 902 sa ešte asi zúčastnili, lebo išlo o obranu vlastného územia. Nemožno preto vylúčiť, že Nitrania, alebo časť z nich, bojovala v poslednej vojne, pokiaľ k takej bitke vôbec došlo, proti Mojmirovi II. v zostave Maďarov, alebo zostali neutrálni. ^{153.)}

Po rozporoch medzi Mojmirom II. a Svätoplukom II. sa definitívne začala vnútorne rozkladať celistvosť pôvodného územia Veľkej Moravy. Obnovili sa dve centrá ako pred vyhnaním Pribinu. Nielen pod vonkajším tlakom, ale najmä v dôsledku vnútorného rozkladu spela k svojmu zániku. Vyčerpaná neustálymi výbojmi Frankov, Bavorov, Sasov, Durinkov, ku ktorým sa pridali aj Česi a dezintegračnými tendenciami násilím začlenených častí i rozpormi vyvolanými intrigami Bavorov, nestačila odolávať sústredenému náporu zo všetkých strán. Barbarosť nomádskych Maďarov predstihla európske národy. Aj autor *Anonymovej kroniky* priznáva, že „*duša Maďarov si vtedy nežiadala nič iné, len obsadzovať krajiny, podrobovať si národy a zaoberať sa bojom. Maďari sa v tom čase totiž tak tešili z prelievania ľudskej krvi ako pijavice.*“ [196, s. 97]

Potvrdila sa historická zásada, že ak si niekto podriadi násilne iného, bude mu slúžiť len dovtedy, pokiaľ sa mu nenaskytne príležitosť zhodiť zo seba rabský údel. To sa týka nielen kmeňov, ktoré Svätopluk násilne včlenil do ríše (Česi, Vislania, Lužickí Srbi, atď.), ale aj Nitrianska. Súdržnosť spoločnosti (ríše) nezáleží na tom, či ide o príbuzné alebo rovnaké etnikum, ale na spôsobe zjednotenia a včlenenia do mocensko–politického zväzku a správaniu sa mocenskej elity (násilie, vojnový alebo iný nátlak z pozície sily, vytvorenie situácie a okolnosti, z ktorých druhá strana nemá východisko atď.).

8. ZÁPAS O ORIENTÁCIU VEĽKEJ MORAVY

Najväčšou tragédiou ľudstva je viera a presvedčenie v svoju pravdu, právo a spravodlivosť bez poznatkového zázemia. Na viere a presvedčení sú založené všetky náboženstvá a ideológie, ktoré nie sú ničím iným ako mytológiami. V ich mene sa viedli a vedú takmer všetky vojny a koná väčšina zločinov proti ľudskosti.

V 3. storočí n. l., za vlády Galliana (235–268) bola Rímska ríša pustošená od východu po západ vpádmi barbarských kmeňov a občianskymi vojnami. Antiochiu spustošila obnovená Perzská ríša Sásánovcov roku 226. Atén sa zmocnili Góti. Chrám Diany Efézskej vypálili Sarmati. Frankovia a Alamani pustošili Galiu a severné Taliansko a ani v Španielsku nebol mier (Vizigóti, Vandali a arabská invázia). V 5. storočí dni Rímskej ríše boli spočítané. Rím bol spustošený Alarichom. Vo Francúzsku vzniklo vizigótske kráľovstvo. Vandali dobyli Afriku. Frankovia, Burguni a Alamani obsadili západný breh Rýna. Huni pustošili provincie na Balkáne a Slovania sa bez zábran usadzovali na území Trácie, Peloponézu, Balkánu atď.

Kresťanstvo bolo až do začiatku 4. storočia prenasledované. Za cisára Diocletiana (284–305) v rokoch 303–304, začalo rozdelenie Rímskej ríše na Východorímsku a Západorímsku. Diocletian zaviedol tzv. „tetrarchiu“ (štvorvládie), ktorá presne stanovovala nástupnícky poriadok na cisársky trón. Vláda cisára mala byť obmedzená na maximálne 20 rokov. Potom mal cisár abdikovať a na jeho miesto mali nastúpiť tzv. „augusti“, doterajší caesari, ktorí si mali vybrať nových caesarov – budúcich cisárov z najschopnejších vojenských veliteľov s predpokladmi úspešne vládnuť, bez ohľadu na rodinné vzťahy a zväzky. Diocletian pred svojim koncom vyzval na toleranciu kresťanov. V januári roku 313 Konštantín (cisárom ako Konštantín I. Veľký bol až v rokoch 324–337) vydal slávny „Milánsky edikt“, ktorým sa kresťanstvo stalo oficiálnym náboženstvom Rímskej ríše a v Ríme svojím vojakom prikázal, aby išli do boja s Kristovým monogramom na štítoch. Kresťanstvo sa však najmä medzi vojakmi rímskych légii šírilo oveľa skôr (od 2. storočia) a v dobe Konštantína I. nadobudlo značné rozmery.

a) PRAVDEPODOBNÉ ZAČIATKY PRENIKANIA CHRISTIANIZÁCIE NA ÚZEMIE SLOVENSKA

Na naše územie začalo prenikať kresťanstvo pravdepodobne už v čase markomanských vojen. Alebo aspoň obyvateľstvo na území Slovenska s ním prišlo do kontaktu. Známa je príhoda so „zlatým dažďom“, ktorý pred istou záhubou zachránil vojská Marca Aurélia niekde pri Hrone z 2. polovice 2. storočia n. l. Významným svedectvom o prenikaní kresťanstva na naše územie sú archeologické nálezy predmetov kresťanskej symboliky. Určité svedectvo o tom podávajú aj cirkevné dejiny. „*Za pápeža Kornélia (251–253) sa konala v Ríme synoda, na ktorej sa zúčastnili biskupi nielen z Talianska, ale aj z Panónie. Medzi účastníkmi tejto synody sa spomínajú: biskup Successus z Brigetia (Komárom), ďalej biskup Secundinus z mesta Carpis (dnešný Dunabogdány v Maďarsku) a biskupi z Agrie (Jáger, Egyer v Maďarsku) a Sabarie (Szombately v Maďarsku).*“ [36, s. 9] Ako jeden z najstarších dokladov sa uvádza pravdepodobne sakrálna stavba na devínskom hradnom vrchu.

Podľa A. Ruttkaya „*christianizácia na území Zadunajska – súčasť rímskej provincie Panónia – bola totiž v 4. storočí v pokročilom štádiu. Na synode v tráckej Serdike (Sofia) sa v roku 343 zúčastnili aj panónski biskupi...*“ [375, s. 158] a malo ich byť až jedenásť. Kresťanstvo sa podľa tohto autora udržalo v Panónii aj po vpáde Hunov (Avarov) až do 9. storočia a v Sirmiu pôsobilo biskupstvo. Archeologické nálezy predmetov kresťanskej symboliky v Panónii zo 7.–8. storočia potvrdzujú, že kresťanstvo tu nezaniklo ani po vpáde Avarov. O vzniku biskupstva v Nitre v dobe Rímskej ríše roku 394 nie sú dôkazy,